

Kras

APRIL 2004 št: 64 cena 800 SIT

Velika je po
kar Sem ir
kar Je in l

O, čudne so moje poti. -

Jaz sem le
gitimaci
ja za tri
kratno j
ed na dan

In vendar je sve
In **grenak**, gren

ot med tem,
i kar sem,
je. -

njen prepis
je ves pretk
an z rdečim
i črkami, čr
tami, ko da
so zvezde ob
žgale jo.

etal moj Smeh.
rak moj smeh.

Čudna je ta konstelacija.

REVIJO KRAS PODPIRAJO
V PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV NAŠE
NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Aerodrom Ljubljana

SLOVENICA

ZAVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

100
SH
REČNO GOSPOD

9 771318 325772

New York

Beijing

London

Moscow

Frankfurt
Munich

Prague

Ljubljana

Skopje
Zurich

Istanbul

Hong Kong

Buenos Aires

Sydney

Od tod v širni svet.

Aerodrom Ljubljana

od leta 1963 / since 1963

Majhni, odlični, prijazni.

Hitro odpravi bolečino.

Krka, d. d., Novo mesto
Šmarješka cesta 6
8501 Novo mesto
www.krka.si

Tablete **Nalgesin® s** vsebujejo učinkovino naproksen natrij s protibolečinskim, protivnetnim in protivročinskim delovanjem. Protibolečinski učinek nastopi hitro, že v 15 do 30 minutah in traja dolgo.

Nalgesin® s svetujemo pri glavobolu in zobobolu, menstrualni bolečini, pri bolečinah v mišicah, sklepih in hrbtenici. Zniža povišano telesno temperaturo in blaži vnetne procese.

Dodatne informacije so na voljo na Krkinih spletnih straneh www.krka.si/NalgesinS.

Pred uporabo natančno preberite navodilo!
O tveganju in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali farmacevtom.

Moč sodelovanja.

ISTRABENZ, d.d., Cesta Z. P. - Godina 2. KOPER

KREATIVA

Naš svet je svet v gibanju.
Naša moč izvira iz navdiha posameznika in usklajenosti skupine.
Odličnost dosegamo z odločnostjo, predanostjo in ustvarjalnostjo.
Poganjamo svet z ustvarjalno energijo.

MEDIACARSO

Telefoni revije Kras:

01/421-46-95
01/421-46-90
05/766-02-90
Fax:
01/421-46-95
05/766-02-91

Kras, revija o Krasu in kraških pojavih ter značilnostih krasa doma in na tujem, izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: mediacarso@eunet.si
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
800 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil
z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 6.000 SIT,
na naročnikov naslov v tujini
9.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici
Ljubljana-Center, Trg republike 2,
Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJ BA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije
Kras je dovoljeno z urednikovim soglasjem
in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Grafično oblikovanje in priprava tiska
Lev Lisjak
Organizacija tiska
Korotan Ljubljana d.o.o.
Naklada: 4000 izvodov
Revija Kras sofinancirajo
Ministrstvo za okolje in prostor,
Ministrstvo za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano

Podpis k sliki:

"Velika pot", avtorica Emina Djukič,
mentor redni profesor Peter Skalar, ALU, 2004
Eden izmed stotreh plakatov in velikih razglednic
s Kosovelovo poezijo
v okviru Mobitelovega projekta "Vizionariji",
posvečenega stoti obletnici pesnikovega rojstva,
ki so jih izoblikovali študentje
ljubljske Akademije za likovno umetnost.

Vsebina

MAJ 2004, št. 64

Uredniški uvodnik	EVROPA JE TU!	4
Dr. Slavko Gaber	SEDANJE GENERACIJE NISO NIČ SLABŠE OD NAS	5
v pogovoru z uredništvom		
Borut Pahor	NAŠI NOVI HORIZONTI	8
Akad. dr. Matjaž Kmecl	PISMO SREČKU KOSOVELU	10
Uredništvo	VIZIONARJI NA STARTU	10
Dr. Mira Cenčič	NADUČITELJ ANTON KOSOVEL	12
Dr. Mira Cenčič	ANTONIJA (TONČKA) KOSOVEL - ZA VAŠČANE GOSPA KOSOVELOVA	16
Jolka Milič	UMETNOST JE RELIGIJA MODERNEGA, NOVEGA ČLOVEKA	17
Dr. Janez Bogataj	KAKO ŽIVETI Z DEDIŠČINO KRASA IN KAMNA V SODOBNEM ČASU?	20
Tomaž Zorman	HISTORIČNA OBNOVA STARE POTI V HANKEJEVEM KANALU	26
Nada Trebec	OSTROŽNO BRDO	30
Dušan Rebolj	ZAKAJ V SLOVENIJI MUZEJ KRASA?	34
Udeleženci pogovora	SLOVENSKI MUZEJ KRASA	36
revije Kras		
Bojan Pavletič	V LJUBLJANI KLUB TRŽAŠKIH SLOVENCEV	43
Vinko Može	SLOVENSKI TURISTIČNI KONZORCIJ VELIKO OBETA	44
Jure Mežnaršič	KRAS TUDI ZA TURISTE IZ TUJINE	46
Uredništvo	VSE BOLJ BLIZU PRAREALCI IZ ULICE STAREGA LAZARETA	48

KRAS V EVROPI

Uredništvo

Izdajatelji revije Kras se nismo pri urejanju te izdaje prav nič posebej trudili, da bi bila njena vsebina - zaradi vstopa Republike Slovenije s 1. majem 2004 v skupnost držav Evropske unije - bolj evropska, kot so bile evropske njene prejšnje izdaje. A vendar dogodki in ta čas vse bolj aktualne teme uredništvu narekujejo zaradi koncepta revije, da v vseh tokrat objavljenih prispevkih na nek način stopajo v ospredje njihovih vsebin tudi dimenzije duha evropskega prostora.

Če listate strani, zaznate iz pogovora z ministrom za šolstvo, znanost in šport dr. Slavkom Gabrom našo zazrtost v prihajajoči čas, ki bo čas sedanje mlade generacije, jutri doraščajoče generacije in pojutrišnjem generacije odraslih. Generacije, ki si zelo visoko postavlja za vrednoto družino, prijateljstvo in naravo. Generacije, ki si privošči več občutka za širši svet kot mi, ki smo šli v to dirko za priložnostjo, kakršno je nosila s seboj sprememba našega družbenopolitičnega sistema, ko se je na nek način izgubljal občutek za socialnost, občutek za drugega, za solidarnost in podobno.

Kosovelovo leto, ko se spominjamo kraškega pesnika Srečka Kosovela, je z vsemi v reviji predstavljenimi prispevki ena sama zazrtost v čas, ki je pred nami. Odpirajo se novi horizonti, kakor je na slovesnosti ob pesnikovi stoti obletnici rojstva poudaril predsednik Državnega zbora Borut Pahor. Kosovel se je, na svoj čudovit umetniški način, zavihtel daleč čez povprečnost svojega časa. Je metafora naravnost divje ustvarjalnosti in odličnosti. In je lahko tudi naš navdih. Navdih, kakršen je spodbudil akademika dr. Matjaža Kmecla, napisati za osrednjo slovesnost osebno pismo poetu. Navdih, kakršen je spodbudil študente slovenske Akademije za likovno umetnost, da so sedem Kosovelovih pesmi izpred osmih desetletij upodobili za plakate našega časa, ko smo tudi uradno postali Evropejci. Evropejci, za kakršne so se imeli vsi Kosovelovi - od Srečkovega očeta nadučitelja Antona, njegove žene in Srečkove matere Katarine do najstarejše sestre gospe Tončke Kosovel, kakor so jo ogovarjali Tomajci in okoličani, pa tudi brata Stanota ter sester Karnele in Anice.

Tudi etnolog prof. dr. Janez Bogataj v tej reviji razmišlja v evropskem kontekstu, ko odgovarja na vprašanje, kako živeti z dediščino krasa in kamna kot razpoznavnosti Krasa v sodobnem času. Enako zavzeto vstopajo v evropski prostor tudi razmišljanja in ravnanje zavzetih naravovarstvenikov Javnega zavoda Park Škocjanske jame, ki so historično obnovili stare poti v Hankejevem kanalu, poimenovane po velikem speleologu in raziskovalcu škocjanskega jamskega spleta Nemcu Antonu Thomasu Hankeju iz čeških Bravantic. Prav tako v svojih razmišljanjih kažejo svojo evropejskost udeleženci pogovora revije Kras o pobudi, naj bi Slovenija dobila nacionalni muzej krasa, ki sta jo "prinesla" v Slovenijo "Evropejec leta" poslanec v Državnem zboru Lojze Peterle in arhitekt prof. dr. Tomáš Válena iz Münchna... In da je vsak dan bolj združena Evropa tu, v Sloveniji in na Krasu, potrjujejo tudi nove letalske povezave Slovenije z drugimi evropskimi državami. Evropa je tu in Kras je v Evropi!

POGOVOR

Dr. Slavko Gaber,
minister za šolstvo,
znanost in šport

SEDANJE

GENERACIJE

NISO NIČ SLABŠE OD NAS

Z ministrom za šolstvo, znanost in šport dr. Slavkom Gabrom smo se pogovarjali o spodbujanju bralskih navad šolajoče se mladine, ko računalniška tehnologija in prenosni telefonski aparati spodbujajo nov, racionalen in s popačenimi tujkami prežet besednjak, ki odstopa od slovenske jezikovne norme. Vprašali smo ga o vlogi staršev in družine pri vzgajanju učenčevega in mladostnikovega odnosa do soljudi, do okolja, v katerem biva, in do naravne ter kulturne dediščine. Zanimalo nas je, kako gleda na pogosto izrečene misli starejših, da je treba prevrednotiti vrednote, ki navdušujejo in prevzemajo mlado generacijo. In želeli smo ministrov pogled na tista opozorila, ki se sklicujejo na potrebo po takem človekovem sobivanju z naravo, ki bo povzročalo čim manj škode prostoru, soljudem in vsem drugim živim bitjem na Zemlji.

Gospod minister, radi bi bralcem revije Kras predstavili Vaš pogled na spoznanje, da je treba spodbujati bralske navade med šolajočo se mladino, da bi kljub vse večji dostopnosti informacij o še neznanem po osebnih računalnikih in mobilnikih ohranjali knjigo kot vir védenja, znanja in sprejemanja kulturnih dobrin, kot sredstvo za bogatenje osebnega besedišča in s tem tudi za bogatenje človekovih komunikacijskih veščin.

V Sloveniji smo v devetdesetih letih veliko razmišljali o tem, v katero smer bo šla akumulacija vednosti v svetu in tudi pri nas. In tudi o tem, katere vrste komunikacij se bodo vzpostavljale.

Vzporedno s tem, ko smo močno podpirali razširjanje uporabe računalnikov, je tako imenovana Kmecljeva komisija razmišljala o tem, na kakšen način pripraviti mlade k branju, kako jim

vzpostaviti odnos do jezika in tudi do kulture v širšem smislu besede. Eden izmed zanimivih premikov, ki ga je dr. Matjaž Kmecl predlagal, je bil prav premik od prej močno gramatikalno strukturiranega pristopa k jeziku, v smeri komunikacije, branja, stika s tekstom, s knjigo. Gramatikalni pristop ni bil samo naš, slovenski pristop, pa tudi ne samo na področju slovenščine, temveč tudi na področju tujih jezikov, saj so tuje jezike še do nedavnega učili samo po tej liniji.

Tako je Kmeclova skupina pripravila učne načrte, ki gredo v smer bolj intenzivnega ukvarjanja z jezikom na drugačen način.

Sočasno smo še v devetdesetih letih podprli akcijo slovenskih pisateljev in pesnikov in njihovega predstavljanja lastne besede po šolah. Zavedajoč se, da je treba na nek način ekvilibrirano predstavljati naše in drugo. Oboje na liniji znanega Benjamínovega estetskega kriterija (v estetiki ne šteje naše-vaše, ampak šteje kvaliteto: kvaliteto je izhodišče tega pristopa). Ta akcija se je začela in poskušamo jo dodatno oživiti tako doma kot tudi pri naših zamejcih. Hkrati pa smo uspeli skupaj z Ministrstvom za kulturo v vseh teh letih držati pri življenju in razvijati bralno značko, ki se je razvila ob velikih zaslugah gledališkega igralca in poslanca Toneta Partljiča.

Tudi skozi izobraževanje odraslih stimuliramo bralno pismenost in odnos starejših do branja, ker je pomembno, da v ta proces vstopijo tudi družine kot celota. Če berejo starši, bodo brali tudi otroci; če starši ne berejo, bo imela šola velike težave, pripraviti otroke k branju.

Treba se je zavedati, da tudi knjiga lovi nove forme. Sam že spadam med tiste, ki beremo knjigo tudi že v elektronski obliki. Knjige berem vsak dan; če drugače ne, pa zvečer. Pa ne mislim, da knjiga v elektronski obliki ni knjiga. Ni mi še zelo blizu, morda pa mi kdaj bo. Na primer dlančink ali nekaj, kar kot list držite v roki in "listate".

POGOVOR

Tu nekje se lovimo: med tradicionalnim in novim. V to smer išče pot tudi šolstvo.

Knjiga v svoji klasični formi je danes nedvomno še vedno točka, okrog katere se v tej državi strukturira nabiranje vednosti. Vendar pa namenoma opozarjam vse tiste, ki smo izobraženi v nekem drugem svetu: danes že prihaja knjiga v elektronski obliki, ki je po vsebini še vedno knjiga - ima avtorja, kazalo in ima celo vsebino. Pojavlja se nova oblika tistega, čemur smo rekli knjiga s platnicami, z listi... Še vedno pa je to knjiga. Pomembna je namreč knjiga kot vsebina.

Kaj menite o vlogi in nujnem prispevku staršev ter družine, šole in drugih ustanov pri vzgajanju učenčevega in mladostnikovega odnosa do njegovega okolja, do narave in soljudi ter zlasti do naravnih in človekovih stvaritev, ki predstavljajo naravno in kulturno dediščino pa tudi bogastvo našega zgodovinskega spomina, kar vse bi morali ohranjati rodovom, ki prihajajo?

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja smo prenovili učne načrte. Sedaj so prvič v vseh šolah od sedmega razreda naprej v uporabi nove devetletke.

Mnogokrat poslušam zgodbe o tem, kaj je v učnih načrtih in česa ni, kateri cilji so zajeti, katerih ni. Dostikrat opazim, da ljudje na žalost ne gledajo posebej pozorno, kaj tam piše. Pogosto na pamet očitamo šoli, kaj vse je izpustila iz učnih načrtov...

Moja ocena je, da so strokovnjaki, ki so se s tem ukvarjali (to so strokovnjaki iz univerzitetnih, institutskih in učiteljskih vrst), dokaj dobro sestavili učne načrte, tako da si učenci že zelo zgodaj začno oblikovati odnos do soljudi, do narave, do naše kulturne in naravne dediščine. Seveda stopnji sposobnosti za abstraktno razmišljanje teh otrok primerno. Če, na primer, govorimo o generalu Rudolfu Maistru v prvem razredu osnovne šole kar tako, iz zraka, in enako, kot to lahko prikažemo nekomu v osmem ali devetem razredu osnovne šole, potem delamo napako! V naš predstavniki svet namreč le postopoma vstopajo simboli našega, to pomeni slovenskega, simboli naše narave. Če vzamem, na primer, Kras, je včasih še bolje, da ga otroci spoznavajo skozi poezijo Srečka Kosovega, kakor pa skozi kakšno veliko ekspertizo o krasu kot geološkem, morfološkem in biološkem pojmu.

Pri tem poskušamo loviti nadgrajevanje predstavnega svetâ, ki ga ima otrok v družini, ki ga dobi skozi medije, in poskušamo po tej liniji peljati stvari naprej. Ampak nekaj mora biti jasno: nihče ne more odstopiti od svojega dela odgovornosti za to oblikovanje. Če šola ne more opraviti svojega dela v graditvi otrokovega odnosa do narave, potem to pomeni, da starši tega odnosa ne privzgajamo. Na primer: če učenci ne počistijo za sabo v svoji šoli in okrog nje, če ne vidijo označenih poti za hojo, ko gredo v naravo, in če si tudi ne pustijo svobode na jasi ali kaj podobnega, to pomeni, da že v družini niso bili deležni vzgoje teh odnosov. Računati, da bo to naredila šola, če tega ne bomo naredili starši, je brez

Otroci si ogledujejo etnološko zbirko v J'kopinovem skednju v parku Škocjanske jame.

podlage. Če namreč sam nisem sposoben svojega otroka vzgojiti, potem nimam pravice zahtevati od drugega, da mi ga vzgoji. Tukaj mora delovati preplet množičnih medijev, naše kulture - ne samo v odnosu do našega otroka ampak do mladeži nasploh in drug do drugega - in preplet tistega, kar mora narediti šola, in tistega, kar mora narediti družina. Vse to troje skupaj - družina, šola in družba - lahko zagotovi pričakovano! In prepričan sem, da se tudi vse več dela v tej smeri.

Dostikrat tudi pozabljamo, ker smo že odrasli, da tudi mi nismo bili neproblematična generacija. Če bi držalo komaj pol tistega slabega, kar so nam takrat prerokovali, da bo iz nas nastalo, bi bilo danes na svetu resnično zelo slabo. Bili smo namreč generacija mladih z dolgimi lasmi in s čudno obleko za tisti čas. Vendar tako, kot smo se mi pozneje ujeli in našli svoj stil in svojo pot, tako tudi današnja mladina išče v enem delu svojskost, v drugem delu pa pristaja na naše, na to, kar je skupno ljudem.

Sedanje generacije niso nič slabše od nas. Mislim, da so povsem normalne, perspektivne, ki jih na njihovi življenjski poti čakajo vsemogoče pasti. In vsakič na novo se bodo njihovi pripadniki morali izoblikovati, če bodo želeli nekaj postati in nekaj biti.

Nekateri mi očitajo, da je vse skupaj prišlo tako daleč, da je treba imeti celo varnostnike na šoli. Pa pogledjte malo okrog sebe in videli boste, da so danes varnostniki že povsod. Kaj vse morajo paziti! So šole, v katerih ni ne duha ne sluha o kakšnih varnostnikih, so pa, seveda, tudi šole, v primeru katerih sem postavljen pred vprašanje, ali je bolje imeti varnostnika ali pa nered. V takem primeru presodim, da je bolje imeti varnostnika in red. Odgovornost je torej deljena. V tej zgodbi ni ene same odgovornosti!

Kakšno pa je Vaše stališče o pogosto izraženi potrebi po prevrednotenju vrednot, ki navdušujejo in prevzemajo sedanjo mlado generacijo, za katere se ocenjuje ali celo trdi, da predvsem - gledano v prihodnost - obremenjujejo, zavirajo in spravljajo v najrazličnejše zagate predvsem mlade same, s tem pa obremenjujejo tudi ljudi, ki mlade obdajajo.

John Stewart Mill je napisal v tridesetih letih devetajstega stoletja tekst z naslovom Duh časa. V tem tekstu pravi, da je čas, ki nosi s seboj spremembe, čas, v katerem se največ govori o vrednotah in tudi o prevrednotenju vrednot. Razlog je preprost. Ljudje

Jemanje vzorcev vode iz Reke.

si želijo na novo nastaviti svoj simbolni okvir. To predstavlja tisto, v kar verjamejo, tisto, čemur bodo sledili, čemur se bodo odrekli in kje se iščejo. To je obdobje velikih iskanj. In takrat je najboj nevarno, da bi nekdo zares poskušal vrednote, ki iz roda v rod prešijejo svet, preprosto pomesti stran. In poskušal verjeti, da je sedaj on odkril nekaj povsem drugega, neke vrednote, ki jih pred tem nikjer ni bilo. Ko se zamikajo vrednote, takrat vzamejo ljudje vase vrednote časa pred seboj. Iščejo druge, drugačne, nove vrednote.

Nekaj takšnega se je dogajalo pri nas od polovice osemdesetih let. Sedaj gremo h koncu tega previranja. Čas prehajanja je sedaj najverjetneje v jedru za nami. In tisti, ki danes vpijejo o vrednotah, ki da jih je treba prevrednotiti, so že bolj ali manj osamljeni. Mi smo transformacijo, nadgradnjo vrednotnega sistema, ki smo ga živeli, že opravili. To pa ne pomeni, da ne bo velikih diskusij o nekaterih drugih témah. Ampak te teme ne bodo več specifično slovenske in ne bodo več znak našega prehajanja.

Ta čas smo pred ogromnimi dilemami, ki zadevajo področje genetike. Genom je veliko, veliko vprašanje. Sam spadam verjetno med tiste, ki jih ljudje dojemajo kot bolj odprte, toda tu imam resnično težave. To je vprašanje, kako daleč gre lahko človek pri kreiranju človeka pravzaprav na znanstveni mizi.

Pred nami so velika vprašanja o stiku kultur, ki ne sme biti spopad kultur, kot pravi Samuel P. Huntington. Če bo to spopad civilizacij, potem se bo to slabo končalo. Za Slovenijo pa velja ugotovitev Mirjane Nastran Ule, ki je o tem veliko pisala: generacija, ki sedaj prihaja, je generacija, ki sedaj odrasča. Po vsem, kar vemo o njej, je to generacija, ki zelo visoko postavlja družino kot vrednoto. Zelo visoko postavlja prijateljstvo kot vrednoto. In zanimivo je, da višje, kot naša generacija, postavlja tudi naravo kot vrednoto. Privoščijo si več občutka za širši svet kot mi, ki smo šli v to dirko za priložnostjo, ki jo nosila s seboj sprememba našega družbenopolitičnega sistema, v nekem trenutku zelo ozko. Veliko ljudi je mislilo, da bo lahko na neki ravni obogatelo. Izgubljal se je pa na nek način občutek za socialnost, občutek za drugega, za solidarnost in podobno.

Tako, kot se je iskala družba, se je iskala tudi mlada generacija. Kazali so se simptomi, sindromi totalitarnosti. In obrob jih se pojavljajo tudi danes. Toda tudi spodobno polje svobode je v njihovih glavah. Ampak te nikomur nikoli niso bile dane že v zibelki. Lastne vrednote si mora narediti vsaka generacija z njihovim privzemanjem in razvijanjem. Ne moremo jim jih narediti mi. Če

mi svojih ne prenesemo nanjo, pa smo spet naredili napako. Toda verjeti, da jim bomo vrednote kar prelili v glavo, je pa prav tako velika napaka in iluzija. Vsebine v šoli govorijo, zgodovinski tekst govori, literaren tekst govori, matematika privzaga vrednote in šola sama kot hiša prav tako. Seveda ne na isti način, kot so govorile nam pred desetletji. Vendarle pa velja v jedru zelo podoben način. Šola kot institucija vas uči nečesa, že ko v njo vstopite. Pa učitelji sami s svojim ravnanjem in seveda tudi učna snov. To so trije temeljni momenti vzgojnega procesa v šoli. Vse drugo razglabljanje o tem, kako šola ne vzgaja, kako nima transferja moči, je larifari. Ima ga najmanj toliko, kolikor ga ima ta družba v celoti.

Vendar pa šola deli z nami tudi našo nemoč. Tam, kjer sami ne najdemo časa, da bi se ukvarjali z otrokom, in tam, kjer verjamemo, naj šola vse naredi. Prav ta čas poslušam diskusijo o tem, ali bomo še delali domače naloge... Ne trdim, da je treba staršem malo manj kot umirati pri domačih nalogah z otrokom. Če pa v šolskem letu nimate niti enkrat časa sesti k otroku pri njegovi domači nalogi, potem si ne mislite in ne pričakujte, da bo otrok verjel, da ga spoštujete in podpirate pri tem, kar dela. Šola je eno izmed središč njegovega življenja. Ne mislite si, da vas lahko spoštuje kot nekoga, ki mu na tem področju njegovega življenja lahko kakorkoli pomaga. Da mu ukaže, svetuje, kam... Kakor šola ne more reči, kaj naj naredijo starši, tudi starši ne morejo reči, šola nas ne zanima, mi samo hočemo, naj ne bo preveliko nalog.

Tudi z Vašimi pogledi bi radi, kljub nezadržnemu razvoju znanosti in tehnologije, pripomogli k predstavljanju in pojasnjevanju modrosti, ki jih nosi v sebi narava s svojimi mehanizmi in zakonitostmi samouravnavanja. Na nevsiljiv način bi radi na mlade vplivali z mislijo na človekov "nazaj k naravi", na njegovo simbiozo z okoljem, v katerem bivajo. In radi bi, da bi doživljali naravo kot biosistem, ki ga je treba razumeti, ohranjati in si ga prisvajati za osebno preživetje s čim manj škode za prostor, za soljudi in za vsa druga bitja na planetu Zemlja.

Vsaj zame je nekaj zelo gotovo: če nas narava česa uči, nas uči lastne minljivosti in ujetosti v prostor in čas. Če obstoji nekaj, kar je onstran naše moči, onstran tega, kar si človeštvo lahko prisvoja, potem je to narava. Tako tista v nas, kot ona zunaj nas. Saj smo pravzaprav dvakrat ujeti v naravo: v lastno naravo in v tisto, ki nas obdaja. In neke dolžne spoštljivosti nas narava za začetek lahko nauči. Če se te zavedamo in če sobivamo z naravo. Če gremo k naravi (Raje, kot nazaj k naravi, bi rekel, naprej k naravi), potem je v njej mogoče tudi uživati. Občutek za svet okrog sebe, občutek do drevesa, vode, ptice gre seveda skupaj z občutkom za človeka, ki je ob nas.

To je verjetno eno ključnih vprašanj civilizacije, ki je hirta in rada instrumentalizira (mi instrumentaliziramo in ona nas uporabi). To je vprašanje o hitrosti bivanja, o bliskovitosti teh trenutkov, o nesposobnosti, iti z ogromno energije in tudi ogromno časovnega vložka, pa hkrati imeti čas, narediti korak počasi. Da se kje ustaviš, ne da samo tečeš. Tega nas skozi minljivost uči narava. In ta občutek pride, verjemo, z leti!

Uredništvo

KOSOVELOVO LETO

**Borut Pahor, predsednik Državnega zbora R Slovenije,
slavnostni govornik na osrednji državni počastitvi
100. obletnice rojstva Srečka Kosovela**

NAŠI NOVI HORIZONTI

Za stoto obletnico rojstva pesnika Srečka Kosovela je bila v soboto, 27. marca 2004, v Kosovelovem domu v Sežani osrednja državna počastitev. Med filmsko projekcijo kraške pokrajine, po kateri je hodil Kosovel, so obiskovalci slovesnosti poslušali zvočno pismo akademika prof. dr. Matjaža Kmecla mlademu pesniku, ki je objavljeno v nadaljevanju te izdaje Krasa. O naših novih horizontih, ki jih lahko preberete v nadaljevanju, je spregovoril predsednik Državnega zbora Republike Slovenije Borut Pahor. Člani Slovenskega narodnega gledališča v Trstu pa so uprizorili gledališki kons Srečka Kosovela "Jaz slutim veliko lepote..." v zasnovi scenarista Mirana Košute in režiserja Marka Sosiča. V uprizoritvi so nastopili pianist Klemen Golnert, ki je spremljal pevko Ireno Yebulah Tiran in gledališki igralci Darko Komac, Boris Ostan, Lučka Počkaj in Rafael Vončina. Državno himno so pihali člani Primorskega kvarteta pozavn.

Nocoj se priklanjamo pesniku. Njegovi poeziji in pomenu njegove poezije za naš narodni karakter in obstoj. Verzi, ki jih niti ne znamo na pamet, nas določajo. So nek naš tihi notranji vzgib, naša vest in samozavest. Slovenci smo hvaležni Kosovelu. Naši kulturi je vtisnil nadvse važen pečat. Kultura pa je za nas itak odločilna. Kadar

smo se znašli pred zgodovinskimi preizkušnjami, je bila vselej vir naših moči in vizij. Z jezikom in kulturo smo se vzpostavili tudi politično. Osamosvojitev je bila tako rekoč izdelek slovenske kulture.

Ali naš vstop v Evropsko unijo kakorkoli spreminja njen pomen? Seveda - dela jo še pomembnejšo! Mi ne gremo v

Evropo, da bi se izgubili v njej, temveč da bi se še trdneje postavili na lastne noge. Materialno in duhovno. Želimo živeti boljše kot posamezniki in kot skupnost, kot Slovenci. To pomeni, da bomo morali biti sposobni popolnoma odpreti našo družbo za vse mogoče univerzalne novosti, a hkrati biti sposobni okrepiti vse naše posebnosti. Začenši z jezikom.

Izhodišče je odlično, da je Kosovel lahko le sanjal o njem. Slovenski jezik bo uradni jezik Evropske unije. Nočem pretiravati, vendar je to pri vsej evropski zgodbi ključna stvar. Pazite, Slovenci bi že prej v zgodovini, prostovoljno, ali zaradi sile, zgolj za ceno domnevnega materialnega ugodja, lahko postali del sosednjih velikih držav. Vendar bi izgubili svoj nacionalni značaj. Za nas je bilo z narodno razvojnega vidika potemtakem ključno, da postanemo del razvitega sveta kot oblikovana narodna in državna skupnost. Samo zato, ker smo se najprej osamosvojili in potem suvereno vstopili v Evropsko unijo, je slovenski jezik tudi uradni jezik.

Jezik se mi zdi tako bistven, da želim reči ob tej priložnosti še eno stvar. Dejstvo, da bo slovenski jezik tudi uraden jezik Evropske unije, še ne pomeni, da z njim nimamo več nobenih skrbi. Najbolj ga lahko ogrozi ravno naša ravnodušnost. Proces globalizacije že sicer ni naklonjen krepitvi

S slovesnosti ob stoti obletnici Kosovelovega rojstva v sežanskem Kosovelovem domu.
Foto: A Žavbi

Predsednik Državnega zbora Republike Slovenije Borut Pahor med slavnostnim govorom - Foto: A. Žavbi

jezikovne pluralnosti. Vendar mislim, da ni nujno njen grobar. Kaj se bo zgodilo z našim jezikom, je še najbolj odvisno od nas samih in od naše volje, da ostane živ in živahen. Te odgovornosti zanj ne moremo prevesti na nikogar drugega, ta odgovornost je samo naša.

V jeziku in kulturi je naša življenjska moč. Za Slovence še posebej velja, da pri nas kultura nima samo pasivne vloge - da ohranja neke naše folklorne posebnosti v večkulturni Evropi. Ima aktivno vlogo. Kultura nam je in nam bo dajala snov, pogum in samozavest za soočenje z aktualnimi in novimi velikimi temami slovenstva v prihodnje. Velike teme niso izčrpane, slovensko nacionalno vprašanje ni *ad acta*.

Če se je Kosovelu v njegovem času Evropa zdela mrtva, jo danes, brez nepotrebnih utvar, vidimo kot svet upanja. Bilo bi pretirano in patetično reči, da je sanjal prav o tej in taki spremembi, vendar je vsekakor poetično sanjal boljši in pravičnejši svet. Zato se nam je, posebej zaradi intimnosti pesniških doživljanj, zapisal v naša srca. Ker je, kot recimo pred njim Prešeren, skozi lastna iskanja formuliral tudi neka naša kolektivna stremeljenja.

Vidite, pravimo - z ustanovitvijo lastne države smo izpolnili sanje naših prednikov. Zdaj pravimo - z združenjo Evropo smo izpolnili sanje naših prednikov. Če ima-

mo to čudovito srečo, da danes uresničuje-mo sanje naših prednikov, kakšne sanje smo sposobni predati kot popotnico našim otrokom, našim zanamcem... Oprostite, nisem spreten govornik, da bi znal to bolj enostavno povedati - toda to se mi zdi ena od dolžnosti naše generacije do prihodnjih. Za nas kot Slovence in za nas vse skupaj, kot Evropejce, je zdaj nujno, da smo sposobni določiti neke nove horizonte.

Ker smo nočoj na Kosovelovem Krasu, ki ga je pesnik pred osemdesetimi leti iz Ljubljane obiskoval lahko le z vizo, začnimo s tem, da se bomo z vstopom v Evropsko unijo, prvič po ideji zedinjene Slovenije, Slovenci združili v enoten kulturni prostor. To je velika reč. Mislim, da o tem premalo premišljamo. Vstop v Evropsko unijo bo spreminjal tudi gospodarsko in socialno podobo naše države. Vsi bolj ali manj pričakujemo, da bo poleg problemov prinesel predvsem nove priložnosti, vprašanje pa je, če za vse vsaj približno enake. Sprejemamo dejstvo, da bo naša osebna usoda v tem tekmovalnem svetu še najbolj odvisna od nas samih. Vendar se moramo zavedati še nečesa: brez socialne solidarnosti bi usahnili tudi kot nacionalna skupnost. Vprašanje torej je, kako vsestransko pospešiti modernizacijo Slovenije, da hkrati okrepimo njeno socialno in nacionalno povezanost.

Zdaj je čas, ki zahteva pogled na naše slovenske in naše evropske nove horizonte. Da bi videli prihodnost vsestransko razvite Slovenije v, domnevam, jutri še bolj povezani Evropi, moramo malo bolj pogledati samo čez vsakodnevne in aktualne probleme. Seveda ne tako, da bi jih zato prezrli ali podcenili. Vem, ljudi, ki slabo živijo, je še zlasti težko navdušiti za vizije. Moramo biti pragmatični, da smo sposobni reševati te vsakodnevne probleme, ampak moramo biti tudi dovolj vizionarski, da aktualne rešitve vpnejo v nek dolgoročen načrt. Če ne, se lahko začnemo vrteti v krogu.

Kosovel se je, na svoj čudovit umetniški način, zavihtel daleč čez povprečnost svojega časa. Je metafora naravnost divje ustvarjalnosti in odličnosti. To je lahko naš navdih. Verjetno pa je tako popularen in vpliven zato, ker tudi pri velikih temah ni prezrl človeka, osebnosti. Tudi mi moramo pri naših velikopoteznih načrtih videti najprej človeka, posameznika, osebnost. Ki je, vsak od nas, nek svoj svet. Ki ima vso pravico do različnosti. Spoštujmo se in bodimo vrh vsega še malo prijaznejši drug do drugega. Boste videli: vhod v prihodnost bo nenedoma širši, kot se zdi!

PISMO SREČKU KOSOVELU,

predvajano na osrednji državni počastitvi
100. obletnice pesnikovega rojstva

Matjaž Kmecl

Dragi Srečko, kot skoraj vsi stari profesorji tudi jaz zmeraj spet osupel obmolčim pred velikanskim svetovjem verzov in misli, ki si jih spočel v svojem kraktem dvaindvajstletnem življenju. Kot da nisi spal in počel nič drugega in je vsak tvoj korak bila beseda in vsak tvoj dih, vsak gib; kot da se ni moglo na vsem vesoljnem svetu zgoditi prav nič, kar bi lahko šlo mimo tebe, tvoje drhtavice in tvoje misli. Kako bi sicer nastal v tako kratkem času tako velikanski opus? Eden tvojih bližnjih sodobnikov, kasneje znameniti profesor, je mnoga leta po tvoji smrti zapisal, da so tvoje pesmi pravcati izbruhi, vrženi na papir v hipu, v zaletu čustva in ustvarjalnega orgazma; da se ti je pesem porodila nenadoma in se ti je, kakor dokazujejo rokopisi, kar sama izlila na papir. - Ves ogromen opus Srečka Kosovela... je napisan s takšno naglico, kakor v nekakšnem ustvarjalnem deliriju. - Drug, še bolj znamenit profesor, je osupnil nad tvojo pisavo, ki presune človeka... s hitrostjo, eruptivnostjo in silnostjo, kakor; da jo trga(š) iz svoje notranjosti kos za kosom. - saj so tudi Murna in Ketteja že pred teboj bogovi navsezgodaj poklicali k sebi in sta napisala sijajne pesmi, toda tisto so navsezadnje drobni zveščiči; prav tako iz srca izrgani in bežeči, pa vendar drobni. Pri tebi se je v vseh širjavah razgrnila nova, poetska geneza sveta.

Vse si pesniško preizkusil, preigral si Murna, Župančiča, ruske zaumnike in konstruktiviste, ves register poezije - v vročnem iskanju nove moči; in se zmeraj spet vračal k samemu sebi. Ne veliko pred smrtjo si še zatrdil: Strmljenje sodobno nenašminkane umetnosti je priti iz puščave prašne, zaprašene, izkvarjene "umetnosti" v svežo rosno oazo resničnega ustvarjanja. To se pravi: uničiti vso tradicionalno umetnostno šolo, da človek oživi sam sebe, da bo pisal, kako čuti on sam, ne pa kakor velevala poetika. - Tudi za ceno osebnih porazov, ali - s tvojimi besedami: Moj princip je, da stopam od poraza do poraza in preizkušam svojo moč.

Za stare profesorje skoraj nepojemljivo!

Nič ne bom govoril ne o Krasu ne o borih, o rdečem atomu in veslačih na temnem oceanu. Zdajle mi zveni v ušesih ena sama tvoja na rob odrinjena pesem, zapisal si jo Anžončku, svoji ljubljeni sestri - vidi se ji, tej pesmi, prav boleče se čuti, s kolikšno krčevito, zadihano naglico se je iztrgala iz duha; kako je zazvenela s silo življenjskega trenutka. Kdor ti je blizu, bo vedel, na kaj mislim; nič ne bi razlagal; podoba tvojega, strašnega, temno milega veslanja skozi življenje je:

Ko pa pride pomlad, Elgica, hči mornarjeva - njene noči so polne krikov v življenje, cele noči hodi po zvezdah - in hoče pokrajine izgubljene.

Pravijo, da je zelo čudna: da včasih vriska, včasih pa trudna molči in temna kot gora, da za srce je v nje prsih premalo prostora.

Bratje in sestre so roparji, eni mornarji v dalje gredoči, eni zidarji zidajoči. Se koplje v zlatih morskih valovih In plava kakor metulj v vetrovih.

Zdi se mi, in odpusti staremu profesorju patetičnost, da je ta Elgica tvoja dušica, da si njej napisal to pesem; jaz pa sem si jo dovolil prebrati ob stoletnici tvojega rojstva, ker ne maram grmeti filistrskim telesom o tem, kako velikanski pesnik si bil. Z globokim spoštovanjem govorim to - in tudi z zavistjo, ker ostajaš večno mlad, jaz pa se iz leta v leto vztrajno in neusmiljeno sušim. Največ, kar lahko še dodam, je, da je dobro narodu, ki ima takega pesnika: pravzaprav je dobro vsemu človeštvu.

Akademik prof. dr. Matjaž Kmecl, Ljubljana

KOSOVELOVO LETO

Projekt s svežim pristopom in z novo logiko

Prednovoletna izdaja faksimila Kosovelovih Integralov, o kateri je pisal prejšnji "Kras", je kmalu dobila nadaljevanje in pomnožitev. Zdelo se je, da je po skoraj štiridesetih letih od legendarnega Brumnovega oblikovanja nemara čas poskusiti s svežim pristopom in z novo logiko - in pri novi, najmlajši generaciji. K Mobitelovemu natečaju Agencije 41 za oblikovanje izbranih pesmi so bili povabljeni študentje ljubljanske Akademije za likovno umetnost. Kasneje se je pokazalo, da s to zamislijo nismo bili edini; vsekakor pa so nove interpretacije Kosovela v Mobitelovem projektu "Vizionarji", ki bo predstavljal velike Slovence doma in v Evropi, ta trenutek najbolj množična, raznolika in avtorsko izvirna likovna obravnava Kosovelove, večinoma konstruktivistične, poezije. Okrog trideset izbranih del se je kasneje pojavilo na tako imenovanih 'jumbo' plakatih in na osvetljenih plakatih po mestnih ulicah.

Posebno vsebino je "Vizionarjem" dala stoletnica Kosovelovega rojstva. Tako je odločitev za objavo na velikih plakatih posegla tudi v način praznovanja in ga zaznamovala po svoje. Namesto najbolj običajnega govornega podajanja dobimo grafično interpretacijo in namesto enkratnega govornega pomnoženega števila interpretov; zoženi, na dvorano omejeni in na oder postavljeni nastop pa se izseli na ulice, ceste, v pokrajino - po javnih prostorih v najširšem pomenu, in namesto kratkega dogodka prinese možnost poljubnega števila srečanj s poezijo in njihovih ponovitev. Avantgardističen klic k plakatiranju in manifestiranju, izrečen v času rojevanja množičnih medijev, se je vrnil k stokrat pomnoženemu izhodišču.

VIZIONARJI NA STARTU

Uredništvo

Ob tem je več kot sto izbranih grafik v manjšem, klasičnem plakatnem formatu dobilo prostor na razstavi v Moderni galeriji v Ljubljani, izšle so tudi v posebnem katalogu.

“Vizionarji” se medtem razraščajo naprej. Že nekaj časa je v pripravi spletni portal Kosovel - o pesniku, njegovem življenju in delu, pa tudi o najpomembnejših umetnostnih smereh XX. stoletja. Popolnoma bo zaživel, ko bo na ogled tudi javno.

Kako grafično upodobiti poezijo

Prof. Peter Skalar, redni profesor na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani

Študentje in profesorji z oddelka za oblikovanje na Akademiji za likovno umetnost smo bili zelo veseli izredne ustvarjalne in študijske priložnosti: oblikovanja plakatov, posvečenih obletnici rojstva pesnika Srečka Kosovela. Še posebej, ker je ta priložnost sovpadala z 20. obletnico našega oddelka. Na enotedenski delavnici so sodelovali študentje 3. in 4. letnika pod mentorskim vodstvom profesorjev Radovana Jenka, Tomaža Kržišnika, Ranka Novaka in Petra Skalarja.

Branje Kosovelove konstruktivistične poezije je bilo za vse veliko odkritje. Izjemna energija ter kritična in vizionarska misel, ki je žarela iz Kosovelove poezije, je študente navdušila in vzpodbudila naš ustvarjalni zagon. Ob tem so se študentje soočili z velikim izzivom: kako grafično upodobiti poezijo. Tako je nastalo presenetljivo veliko število zelo kakovostnih in med seboj različnih oblikovalskih interpretacij osmih Kosovelovih pesmi, žirija profesorjev ALU pa je naredila izbor 103 plakatov za razstavo v Moderni galeriji.

Velike ideje in vizije preteklosti je potrebno obnavljati

Anton Majzelj, direktor Mobitela

Velike ideje in vizije preteklosti je potrebno obnavljati na tak način, da moč in izvirnost njihovega sporočila izstopata kot primer in zgled za sodobni čas. Vizionarstvo je Mobitelova korporativna vrednota, ki jo uresničujemo s svojimi poslovnimi dejanji. Zato projektu Vizionarji Mobitel posveča veliko pozornost in svoje najboljše energije.

Ustvarjalci v približno istem življenjskem obdobju, iz kakršnega se najbolj spomnimo Srečka Kosovela, objavljajo svoje grafične trditve o njegovih Integralih v tem katalogu razglednic. Originalne stvaritve so na ogled na razstavi, ob kateri je izšel katalog, nekaj pa jih bo objavljenih še v obliki gigantskih in razsvetljenih plakatov. Enako stari torej, a v nekem drugem zgodovinskem obdobju, mladi grafični oblikovalci potrjujejo inspirativnost Kosovelovega dela za umetniško ustvarjalnost.

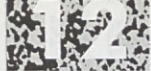
Prepričani pa smo, da se inspirativnost Kosovelove besede potrjuje tudi z aktualnim družbenim kontekstom: zdi se, da so šele danes za večino nas jasni obrisi Evrope, kakor jo je on videl že pred časom. Mobitelov program ob stoletnici pesnikovega rojstva želi pripomoči k ustreznemu razvidu in priznanju ene od najbolj intenzivnih in prodornih slovenskih osebnosti moderne dobe.

Sodelovanje Moderne galerije, Akademije za likovno umetnost in Mobitela

Zdravko Duša, avtor projekta

Kosovelovi Konsi z začetka dvajsetih let prejšnjega stoletja so pustili vpliv, ki se je s časom razvevil v dve smeri. Po eni strani so referenčno mesto za vso kasnejšo vizualno in konkretno poezijo ter tetrizme, po drugi postajajo vir in izhodišče za grafične interpretacije in intervencije - ali nadgradnje - 'od zunaj'. Primer prvega je vseka Kor Ohojevska avantgarda, zgled drugega nepreseženi Brunnovi Integrali.

Ob stoletnici Kosovelovega rojstva je Mobitel povabil študente z oddelka za oblikovanje na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost, naj pripravijo svoje interpretacije Kosovelove pesmi in dosedanjim videnjem dodajo pogled milenijske generacije. Sodelovanje Moderne galerije, Akademije in Mobitela je dalo nad sto grafičnih pesmi. Pričujoči mini katalog predstavlja vse.

Družina Srečka Kosovela

NADUČITELJ ANTON KOSEVEL

Mira Cencič

Družina Antona Kosovela, nadučitelja in kulturnega buditelja, ima v Tomaju častno mesto, ker je to kraško vas za vedno zapisala v literarno zgodovino. Za to ima zagotovo največje zasluge najmlajši sin Srečko, ki je z bogato pesmijo ponesel v svet lepoto Krasa, kraških borov in zelenordečih brajd.

To vas s sivimi kraškimi hišami, kamnito gmajno in šepetajoče bore so ljubili vsi Kosovelovi in prispevali k njenemu razcvetu. Zlasti pa dva, ki sta ostala do konca svojega življenja zvesta domačemu kraju - učitelj Anton in njegova najstarejša hčerka gospa Antonija. Zato sem za rubriko KOSOVELOVO LETO te izdaje revije Kras pripravila dva prispevka. Enega o očetu Srečka Kosovela, o nadučitelju Antonu Kosovelu, in drugega o njegovi najstarejši sestri Tončki Kosovel.

Slika spodaj levo:
Oče Anton Kosovel

Slika spodaj desno:
Mati Katarina Stres, poročena Kosovel

Nadučitelj Anton Kosovel se je rodil 28. februarja 1860 v Črničah v Vipavski dolini in umrl v triinsedemdesetem letu starosti 4. novembra 1933 v Tomaju. Otroštvo je preživel v kmečki družini v Črničah. Po osnovni šoli v domači vasi je obiskoval nižjo gimnazijo v Gorici in potem učiteljske v Kopru, kjer je maturiral leta 1881. Poleg usposabljanja za učiteljski poklic si je tam pridobil še drugo znanje; opravil je poseben izpit iz nemškega jezika in kmetijstva, študiral pa je tudi petje, klavir, pevodstvo in kompozicijo.

Kosovelovo prvo službeno mesto je bilo v Šempasu. Potem je bil premeščen v Dutovlje, kjer je poučeval osem let. Bil je prvi dutovski učitelj z dekretom, saj so prej v vasi poučevali le kaplani. Leta 1893 je bil poslan za nadučitelja v Sežano, kjer je poučeval

in vodil šolo dvanajst let, od leta 1893 do leta 1905. V Sežani je spoznal Katarino Stres, s katero se je leta 1894 poročil. Rodila mu je pet otrok.

Slikovito je opisal svoj spomin na sežansko šolo in na učitelja Antona Kosovela Pavel Šelovin, rojen 1889 v Drežcevi družini v Sežani:

"Od vseh učiteljev, ki smo jih imeli, mi je ostal najbolj v spominu učitelj Anton Kosovel, strog pa tudi dober odgojitelj, pri katerem se je vsakdo naučil, če je le hotel, veliko lepega in dobrega za življenje. Učil je z ljubeznijo in potrpežljivostjo, a je bil hkrati strog in zahteven. To smo krepko občutili.

Ko smo prišli v četrti razred, se je začela, seveda le za nekatere, druga muzika. Pohajanje, igre in druge oslarije so nehale, glavo je bilo potrebno natakni na drugi štil.

Celodnevni šolski pouk in domače naloge, ki nam jih je nakladal takratni učitelj Anton Kosovel, so nam vzele ves prosti čas. Večkrat smo se morali cel večer pridno učiti, da smo obvladali šolske predmete, ki jih ni bilo malo. Na pamet smo se morali učiti razne berilne sestavke, predvsem pa Martina Krpana in Lažnivega Matička. Bil je večkrat jezen in nataknen, nejevoljen, kar pa ni bilo čudno, ker se je moral precej truditi, da je vbil v glavo najpomembnejše stvari tudi kakemu zabitemu in nemarnemu učencu. Kljub potrpežljivosti in požrtvovalnosti je večkrat prijel učenca za ušesa in segel v lase, a zaradi tega ni bilo bogve kako hudo.

H Kosovelu sem hodil v šolo štiri leta in sicer v četrti razred in nato v peti razred do šestnajstega leta. Dve leti več, kot je bilo takrat obvezno. To pa zato, ker sem imel

čas. V teh letih sem se, bog mu daj dobro na onem svetu, marsikaj naučil, kar mi je pozneje prav prišlo."

Da se je Šelovin res marsičesa naučil v Kosovelovi šoli, se vidi v dvajsetih debelih popisanih enotah s čudovito pisavo v čistem slovenskem jeziku, v lepem, izvirnem in duhovitem izrazu, kjer z velikim zanimanjem, ljubeznijo in tenkočutnostjo opisuje najrazličnejše narodopisne pripovedi. Tega ni dosegel vsak, a bilo jih je dosti. Nekateri njegovi učenci so zelo dobro obvladali tudi nemščino in nekateri so se uveljavili kot dopisniki v takratnih časopisih. Kosovel jim je torej privzgojil sposobnost pisnega izražanja, dal jim je solidno realno znanje in predvsem zanimanje za dogajanje v kraju ter željo, storiti nekaj za narod.

Šelovin nam je ohranil tudi spomin na Kosovelovo slovo iz sežanske šole leta 1905:

"Bil je lep poletni dan, ko je našim veselim in včasih žalostnim dnevom v šoli odklenkalo. Po nemalem čakanju so se odprla šolska vrata. Skoznje je prišel nadučitelj Kosovel, oblečen v frak, s cilindrom na glavi in v belih rokavicah. Obraz mu je bil resen, bolj žalosten kot vesel. Ko je vstopil na vzvišen prostor, se je ozrl po nas, si popravil brke in začel svoj slavnostni govor. Škoda, da sem ga pozabil. Zapomnil sem si le, da nam je z visanim glasom rekel: Fantje, bodite možje, ljubite svoj narod in domovino, ne bodite nikomur hlapci! Deklicam pa je naročil, naj bodo tudi v bodoče pridne, kot so bile večino ma pridne v šoli, in kadar morejo, naj posvetijo svoje moči v blagor domovini. To smo vsi obljubili in posamično smo v slovo segli učitelju v roko. Nazadnje smo skupaj zapeli pesmi Kje dom je naš in Po jezeru. Razšli smo se žalostno, ker smo za vedno zapustili šolske klopi."

Leta 1905 je bil učitelj Kosovel, čeprav je bil nadučitelj, premeščen v Pliskovico. Po treh letih pa je prišel v Tomaj. Bil je tretji šolski upravitelj, ki je s častjo, hvaležnostjo in spoštovanjem ostal v živem spominu kraja. Kosovel je nasledil bogato šolsko materialno in kulturno dediščino svojih predhodnikov Jerneja Starca (1834-1872) in Antona Benigerja (1872-1906).

V letih od 1906 do 1908 sta v Tomaju poučevala učitelja Franc Černe in Ferdinand Kenda. Leta 1908 je začel v Tomaju novo šolsko leto nov nadučitelj Andrej Rojc, ki pa se v Tomaju ni mogel znajti, zato se je dogovoril z Antonom Kosovelom iz Pliskovice, da bi delovni mesti zamenjala. To se je

zgodilo 20. oktobra 1908, potem ko je okrajni šolski svet z odlokom 6. oktobra njun predlog odobril.

Tako se je nadučitelj Anton Kosovel naselil v Tomaju s svojo sedemčlansko družino: žena Katarina in pet otrok v starosti od enajstih do štirih let: Stano, Tončka, Karmela, Anica in Srečko. Najmlajši je bil Srečko, takrat star nekaj več kot štiri leta. "Nad otroci je držala skrbno roko mati Katarina, ki je bila blaga ženska, verna, dobra, pohlevna in zelo finega obnašanja. Njeno naravo sta najbolj podedovala hči Anica (1901) in sin Srečko (1904)", piše v župnijskem popisu družine Kosovel. Oče Anton je bil strog in zahteven tudi do lastnih otrok.

Družina se je vselila v učiteljsko stanovanje v šolski stavbi, iz katerega se je izselil učitelj Ferdinand Kenda. Šola je imela prav tako zunanjo podobo, kot jo ima sedaj. Dobila jo je že leta 1885, ko so vzhodnemu delu stavbe, ki je bila zgrajena leta 1840 na temeljih stare šole in kaplanije iz leta 1661, prizidali še zahodno polovico poslopja. Med Kosovelovim ravnateljstvom so v letu 1909 predelali zgornje nadstropje. Takrat so tudi podrli ognjišče in vzdali štedilnik, s čemer je tudi notranjščina dobila skoraj sedanjo podobo.

V tomajski šoli je Kosovelova družina preživela svoja najlepša zrela leta (1908-1924). Srečko je v tej šoli odrasčal. Na lepem razglednem kraju je preživel svoje otroštvo in mladost (od četrtega do dvanajstega leta) ter vsrkaval lepoto Krasa.

Toda temni oblaki, ki so se začeli zgrinjati nad Krasom po prvi svetovni vojni, so močno prizadeli tudi Kosovelovo družino. Nasilno se je morala leta 1924 takoj izseliti iz šolske stavbe, da se je lahko vanjo vselil novi šolski upravitelj Ivan Kosmina, naklonjen Italijanom. Kosovelovi so se zato začasno preselili v sosednjo hišo k Mahkotovim. Toda številčna družina je morala dobiti svoj dom. Zato so si Kosovelovi v letih 1924 in 1925 zgradili na koncu vasi, na Fabjanjem zemljišču, prijazno vilo. S svojimi dohodki upokojeni učitelj Anton Kosovel ne bi zmoget tolikšnih finančnih bremen v letih hude gospodarske krize in stroškov, ki jih je imel s študijem svojih otrok, brez velike naklonjenosti vaščanov. Ti so prostovoljno opravili številne robote tako za pripravo gradbenega materiala kakor tudi za zidavo hiše. Finančno pa je gradnjo vile kreditirala tomajska Hranilnica in posojilnica. V hišo so se Kosovelovi preselili v oktobru 1925. A tod je imel Srečko, takrat študent v Ljubljani, dom le zadnjih sedem mesecev življenja.

V času Kosovelovega učiteljstva je bila tomajska državna osnovna šola dvo-razrednica. Obiskovali so jo le dečki. Zato so ji pravili tudi fantovska šola. Na njej sta bila nameščena po dva učitelja. Učenci od 6. do 14. leta so bili razdeljeni v dve skupini - v dva razreda, v nižjega in višjega. Deklice iz tomajskega šolskega okoliša pa so obiskovale samostansko osnovno šolo, ki je imela pod Avstrijo pravico javnosti.

Srečko Kosovel

Tomajski šolski okoliš je obsegal poleg Tomaja še vasi Križ, Šepulje, obe Brdi in Utovlje. Prav v času Kosovelovega šolanja se je nekoliko spremenil šolski okoliš. Ko je 1. decembra 1910 deželni šolski svet ustanovil v Utovljah šolsko ekspozituro, zaradi tega upad učencev v deški šoli v Tomaju ni bil opazen. Fantovsko šolo je v letih od 1908 do 1919 obiskovalo povprečno 131 učencev, nihalo pa je med 126 in 139. Tako je na učitelja oziroma razred prišlo od 60 do 70 učencev. Le v vojnem letu 1915-1916 je obiskovalo pouk samo 81 učencev.

Med Kosovelovim učiteljstvom je bil predsednik krajevnega šolskega sveta kanonik in dekan Matija Sila, predsednik okrajnega šolskega sveta je bil vsakokratni sežanski glavar, okrajni šolski nadzornik pa je bil nekdanji sežanski učitelj Matko Kante.

KOSOVELOVO LETO

Učiteljski sodelavci Antona Kosovela so bili: učitelj Franc Černe, ki je v Tomaju poučeval od leta 1906 do leta 1915, za njim učiteljica Marija Orel, ki je poučevala v šolskem letu 1915-1916, učiteljica Bednarca Vodopivec (poučevala med leti 1916 in 1920) ter učiteljica Marija Urbančič (poučevala med leti 1920 in 1926). Zadnje svoje šolsko leto je Anton Kosovel poučeval pod šolskim vodstvom Ivana Kosmine.

Kako je bilo v tomajski deški šoli v drugem desetletju 20. stoletja, je z zanosom opisoval moj oče (oče avtorice tega prispevka - op. ur.), ki je bil Kosovelov učenec in sodobnik Srečka Kosovela ter njegov sošolec.

Ko se je Srečko šolal na tomajski šoli, sta poučevala Franc Černe in Anton Kosovel, oba ugledna in dobra učitelja. Franc Černe je bil potomec tomajskih Černetov. Zgradil si je sedanjo Basičevo hišo. Poučeval je nižje razrede. V spominu svojih učencev je ostal kot fizično močan, ki je rad kdajpakdaj v šoli zaklel in koga izmed učencev tudi natepel. Učitelj Kosovel je vedno poučeval višje razrede. Bil je izvrsten učitelj, zelo razgledan, ki je izredno zanimivo poučeval zemljepis, prirodopis in zlasti zgodovino. Po takratnih običajih se je ukvarjal tudi s praktičnim kmetijskim poukom in dečke učil cepiti sadno drevje ter gojiti trte. Tako je moj oče, ki se je te spretnosti dobro naučil, potem, ko gospoda Antona Kosovela ni bilo več, po potrebi cepil vrtnice in sadno drevje na Kosovelovem vrtu.

V šoli so veliko prepevali. Tako je Anton Kosovel vzgojil močan rod pevcev za zborovsko petje, pa tudi za to, da so se poznejši fantje in moške oglašali s pesmijo, ki je ustrezala duševnemu razpoloženju. "Vse belo, dol je bel in breg, pod nogo škriplje trdi sneg...", se je slišalo v vasi, ko je snežilo. "V hribih se dela dan," je moj oče opozarjal na jutranje vstajanje. Moške niso pozabili Kosovelu zelo priljubljene pesmi "Pozdravljam te Vipavski dol, v Vipavi ti je vir..."

Nadučitelj Anton Kosovel je bil dosleden in pravičen vzgojitelj, toda zelo strog tudi do svojih otrok. Mladino je vsestransko vzgajal. Svojim učencem je želel vcepiti značajnost in moštost. Ko ni čutil pravega uspeha, je zbadljivo potožil: "Tomaj

si bo moral iskati župana v Utovljah". Tudi tomajskim fantom je ostalo v srcih poslovlilo: "Fantje, bodite možje in nikomur hlapci!"

Učenik je ljubil red in disciplino, kar pa pri tolikšnem številu odrasčajočih fantov ni bilo lahko doseči. Nekateri Brici in Šepulci so bili divji, naveličani šole in zato nemirni. Kosovel je večkrat pogledal čez naočnike, pokazal na zemljevid in vprašal: "Vidiš Kanin?" Poredneža je dal na kolena in ga po zadnjici natepel s šibo... Če je začutil v razredu neprijeten vonj, je zavpil: "Kdor je spustil hudega duha, ven na zrak!" In izraz hudi duh se je v naši hiši udomačil ter uporabljal v učenikovem pomenu.

V višji skupini, v kateri so bili fantje od četrtega razreda do konca šolske obveznosti, je Srečko Kosovel sedel z Dragom Turkom iz Šepulj v prvi klopi, da ge je učenik lažje "selciral". Srečka je učil tudi nemščine. Če ni kaj prav povedal, ga je pred vrstniki osramotil. Takrat je Srečko molče povsesil glavo.

Vredne opisa so morebiti še nekatere zanimivosti iz šolske kronike Kosovelovega obdobja vodenja tomajske šole... Leta 1909 je bila imenovana za prvo šolsko čistilko Alojzija Žiberna in za pomočnico njena hči Antonija. Isto leto se je pojavilo veliko majskega hrošča (kebra), ki ga je po navodilih šolske oblasti nabirala tudi šolska mladina. V Tomaju so ga nabrali kar 780 litrov, za kar so dobili 37 kron nagrade. Naslednje, 1910. leto, je preplaval Kras roj kobilic. Učenci tomajske šole so jih nabrali 40 hektolitrov, za kar je šola prejela več kot 600 kron

nagrade, vsak učitelj pa je prejel po 60 kron.

V šolskem letu 1910-1911 je Kosovel učil nemščine kot neobveznega predmeta devet dečkov. V vasi so 2. decembra 1914 slovesno proslavljali 65-letnico vladanja cesarja Franca Jožefa. Na slovesnosti je Srečko Kosovel deklamiral pesem Moja Avstrija.

Urejene šolske razmere je zmotila 1. svetovna vojna. V jeseni 1914 je šolska mladina nabrala 16 kilogramov posušenega robidovega listja za čaj, namenjen vojakom. Ko se je odprla nova, zahodna fronta in ko so naši kraji postali zaledje vojne črte, so vas preplavili vojaki in zasedli v šoli obe učilnici. Zato je bil od leta 1915 do leta 1917 pouk v prostorih vinarskega društva pri Rokcevih le trikrat tedensko, ker so si učilnico menjaje delili z dekleško samostansko šolo. A tudi tak pouk je bil večkrat za nekaj tednov prekinjen.

Konec vojne leta 1918 je bil ves Tomaj v trobojnicah in v cerkvi je bila velika slovesnost narodovega vstajenja, ki se je je udeležila vsa šolska mladina v spremstvu Antona Kosovela. Učiteljstvo sežanskega glavarstva je 8. novembra 1918 je prek šolskega nadzornika Matka Kanteta izrazila okrajnemu glavarju Znidaršiču svojo vdanost Jugoslaviji. Že 19. novembra 1918 pa so Tomaj zasedli Italijani. Novi sežanski glavar in hkrati predsednik okrajnega šolskega sveta je 2. januarja 1919 povabil šolske vodje v Sežano, se jim predstavil in se jim priporočil za sodelovanje. Takrat so tudi dobili navodila za učenje italijanščine, ki so jo začeli uvajati že januarja 1919.

Nagle spremembe so se zgodile 1. oktobra 1923, ko je v Italiji že vladal fašizem

Slika iz leta 1913

Nadučitelj Anton Kosovel je igral bas v Tamburaškem društvu Tomaj.

in ko je začela veljati Gentilijeva šolska reforma. To je bil šolski zakon, ki je priznaval v državi le en učni jezik - italijanski. Uvedli so petletno osnovnošolsko obveznost, spremenili so šolski koledar in začela se je postopna italijanizacija šole, ki se je prav kmalu sprevrgla v nagle in korenite spremembe, ki so močno prehitvale celo zakonska določila. Anton Kosovel je moral leta 1924 prepušiti vodstvo šole novemu šolskemu upravitelju, naslednje leto je moral prisilno v pokoj. Na njegovo mesto je prišla druga učiteljska moč za poučevanje v italijanščini.

Nadučitelj Anton Kosovel je uspešno deloval tudi na drugih področjih. Za gospodarstvo je bil pomemben predvsem kot pobudnik umnega kmetovanja, predvsem sadjarstva in vinogradništva. Tudi po upokojitvi je še štiri leta vodil v vaseh Dutovlje, Skopo, Kopriva in Dobravlje večerne tečaje iz kmetijstva. Skupaj s hčerjo Antonijo (Tončko) je vplival, da so se kraške kmetije zavarovale pri zanesljivih zavarovalnih agencijah. Ukvarjal se je tudi s praktičnim kmetijstvom. Na Brdu v Tomaju si je kupil nekaj zemlje, kjer si je uredil lep vinograd. Okrog hiše je zgledno uredil vrt, ki so ga vzorno negovali tudi njegovi potomci.

Anton Kosovel je bil dejaven v vsem kulturnem življenju kraja, zlasti v Prosvetnem društvu Tomaj. Vodil je njegov pevski zbor in sodeloval v tamburaškem orkestru. Vadil je cerkveni pevski zbor, vodil je učiteljski kvartet, nekaj časa je orglal v Skopem in vodil tam cerkveni pevski zbor. Kot pevovodja je bil izredno uspešen in cenjen. Pevske vaje so bile v prostorih prosvetnega društva, pri Rokcevih. Z društvenim zborom je javno nastopil ob različnih priložnostih in v različnih krajih. Pevsko izročilo Primorske navaja, da je bil zbor iz Tomaja na tekmovanju v Rihemberku leta 1924, po oceni komisije, ki so jo sestavljali ugledni strokovnjaki Marij Kogoj, Srečko Kumer in Ivan Grbec, najuspešnejši. Zbor je na tekmovanju nastopil z Lajevčevimi Pastirčki. Ivan Grbec je nastop Tomajcev izredno pohvalil. Napisal je, da so bile njegove izvedbe pesmi na višku in da zbor odlikujejo "teoretična točnost, izraz čustva, lepota in neprisiljenost glasov, intonacija in vse, kar je bilo drugega potrebno". Uspešno je Kosovel nastopal tudi s cerkvenim pevskim zborom z zahtevnimi liturgičnimi deli. Pri umeščanju župnika Albina Kjudara na tomajsko župnijo 26. junija 1924 se je zbor izredno izkazal z latinsko mašo, za biserno mašo kanonika Matija Sile pa s staro-slovensko mašo.

Kosovel je bil je izredno muzikalizirčen, imel je izvrsten posluh in prijeten bariton oziroma drugi tenor. Zbor se je čutil pod njegovim vodstvom varnega in zanesljivega. Sploh je Kosovel veljal za glasbeno kapaciteto. Po izjavi hčerke Karnele je skupaj s Srečkom Kumarjem pripravljala zbirko zborov v rokopisu, ki pa se je žal izgubila. Ta njegov glasbeni talent sta podedovali hčeri Tončka (1897), predvsem pa Karmela (1896), ki se je izšolala za klavirsko umetnico. Oče Anton pa je poskrbel ne le za njeno visokošolsko izobraževanje, ampak je to omogočil tudi drugim svojim otrokom. Kot prosvetni delavec je pripravljala tudi proslave in odrske prireditve. V prosvetno delo na vasi je usmerjal tudi sina Srečka, saj je skupaj s študentom Antonom Gorupom režiral zadnjo odrsko predstavo pod Italijo - Miklovo Zalo.

Na šolskem, prosvetnem in gospodarskem področju je Anton Kosovel deloval, dokler so mu razmere to dovoljevale. Toda ovir je bilo vedno več in pojavljale so se povsod. Prosvetno in kulturno delo je bilo ovirano, fašistične skvadre (oborožene fašistične skupine - op. ur.) so napadale, uničevale kulturno dediščino in onemogočale prosvetno delovanje; fašisti so napadli tamburaški zbor Prosvetnega društva Tomaj na nastopu v gostilni v Šepuljah, razgnali so godce in razbili glasbila. Ko so leta 1926 pripravljali odrsko predstavo Miklove Zale na Polakovem dvorišču, je prihrumela tolpa razjarjenih skvadristov, ki so nasilno razgnali igralce, razbili oder in vse, kar se je razbiti dalo. In v letih 1926-1926, ko je bilo z zakonom prepovedano vsakršno kulturno delovanje v slovenskem jeziku, se je Anton Kosovel moral umakniti iz kulturno-prosvetnega delovanja. S tem je bilo za vedno konec zavzetega kulturno-prosvetnega dela, ki so ga po vaseh vodili izobraženi, narodno zavedni, zavzeti in glasbeno nadarjeni učitelji.

In prav tisti čas je Kosovelovo družino zadelo najstrašnejše, kar se družini more zgoditi. Nekaj več kot pol leta po vsetitvi Kosovelovih v lasten dom je 27. maja 1926 zaradi vnetja možganske mreže umrl najmlajši sin Srečko, ki je bil takrat študent v Ljubljani. To je Kosovelovo družino izredno potrla.

Srečkov pogreb je bil veličasten. Mimega, tihega, ljubeznivega in izredno nadarjenega mladeniča so z mrvaškega odra odnesli sošolci in prijatelji: Miro Gorup-Gorupov, Alojz Gorup-Srdalinov, Viktor Šonc-Zabrič in Miro Žvab-Žvabov. Študijski kolegi, ki so prihiteli iz Ljubljane, pa so ga nesli na pokopališče in ga položili v grob. V ime-

nu Prosvetnega društva Tomaj se je od Srečka poslovil Mile Šonc-Zabrič. Pogrebno svečanost je opravil župnik Albin Kjuder, ki je tudi vodil petje doma, v cerkvi in ob grobu. Na pogreb so prihiteli ljudje z vsega Krasa in iz širše okolice pa tudi študentje iz Ljubljane, ki so mu po poslovilnem nagovoru spustili v grob cvetje s slovensko trobojnico. Čudno, da orožniki, ki jih je bilo polno pokopališče in ki so nadzorovali vsako kretnjo okrog groba, tega niso opazili.

Tej družinski tragediji so se pridružili še nacionalistični pritiski fašistične avantgarde na utrjenega in že ostarelega nadučitelja Antona Kosovela. Zapostavljanje in poniževanje je bilo izrazito zaradi njegove narodnoubuditeljske in kulturno-prosvetne vloge, pa tudi zato, ker je vse svoje otroke šolal v Jugoslaviji. Kot intelektualci ter kulturniki so nadaljevali in presegli njegovo kulturno in narodno poslanstvo.

Otroci so odrasčali, a razmere jim niso dovolile, da bi se iz študijskih središč izobraženi vrnili v domače kraje. Sin Stano, novinar in pesnik, ter hči Anica, slavistka, sta ostala v Ljubljani. Hči Karmela, pianistka, je bila nekaj časa v Ljubljani, nato je živela in umetniško delovala na Dunaju ter v drugih avstrijskih mestih. Le Tončka, vzorna gospodinja in gospodarstvenica, je ostala doma in skrbela za starše ter za dom.

"Ob misli na ničevost svetâ in ob krivicah italijanske oblasti, ki ga je načrtno uničevala in izzivala, se je mož poduhovil", je o Antonu Kosovelu zapisal tomajski župnik Albin Kjuder. Tolažbo in zaposlitev si je našel v naravi. Umrl je v triinsedemdesetem letu starosti zaradi pljučnice. Žena Katarina ga je za pet let preživela. Skrb za dom je prevzela najstarejša hči Tončka (Antonija).

Viri

- Cencič, Mira, 1989: Plodno življenje v "vasi za boji", Naša žena, april, Ljubljana
Cencič, Mira, 1997: TIGR, Mladinska knjiga, Ljubljana
Jelerčič, Ivo, 1973: Pevsko izročilo Primorske, Trst
Kjuder, Albin: Knjiga II, Knjiga II, rokopis, Župnišče Tomaj
Osební spomíní
Šelovin, Pavel: Osební zapisi, Jože Petelin, Tomaj
Primorski slovenski biografski leksikon, GMD 1982-1985, Knjiga II, str. 141-142
Žvab, Miro - Žvab, Roza: Pričevanja, Tomaj

Družina Srečka Kosovela

ANTONIJA (TONČKA) KOSELOV - ZA VAŠČANE GOSPA KOSOVELOVA

Mira Cencič

Antonija Kosovel - Tončka, za vaščane gospa Kosovelova, je prišla v Tomaj s svojimi starši in sestrama ter bratoma, ko ji je bilo enajst let, in je tod živela do konca svojega dolgega življenja. Rodila se je v Sežani leta 1897. Temeljno znanje je dobila pri svojem očetu, izvrstnemu učitelju, doslednemu in strogemu vzgojitelju nadučitelju Antonu Kosovelu. V Mariboru je končala srednjo trgovsko šolo. Na željo staršev se je zgodaj zaposlila, da je pomagala očetu skrbeti za dve sestri in dva brata, ki so si medtem pridobivali univerzitetno izobrazbo. Gospa Tončka je bila edina med Kosovelovimi otroci, ki se je usmerila v gospodarsko dejavnost, medtem ko so bili ostali umetniško-literarno in glasbeno dejavni. Edina je bila, ki se ni obiskovala univerze, čeprav je bila izredno bistra.

ljala je razne pomembne funkcije v kraju. Nekaj časa je bila tajnica AFŽ. Ilegalno se je udeležila posvetovanja za pripravo prvih volitev v NOO (Narodnoosvobodilni odbor), ki so bile na Cerkljanskem. S svojim delovanjem v narodnoosvobodilnem gibanju je vplivala na krajane z močjo svojega zgleda, ki je izhajal iz spoštovanja in zaupanja.

V vojnem času je s svojim znanjem, razgledanostjo in pogumom večkrat reševala kritične situacije. V tekoči nemščini se je pogajala in pomirjala nemške vojake, ki so zasedli naše kraje po italijanski okupaciji in se utaborili tudi v Tomaju. Ni pa mogla rešiti svojega moža Bojana Ravbarja, tomajskega župana, ki so ga 22. februarja 1944 Nemci aretirali in s skupino Tomajcev odvedli v zapor in potem v koncentracijsko taborišče Dachau.

S svojim možem Bojanom, s katerim se je poročila leta 1943, je gospa Tončka

vzorno skrbela za dom. Skrbno ga je negovala, opremila z likovnimi umetninami Karmelinega moža, akademskega slikarja Alfonza Graberja. V hiši je bilo vse izbrano in na svojem mestu. Tako tudi klavir, ki je še danes v Kosovelovi hiši in ima to posebnost, da je bil nekdaj lastnina slovenskega skladatelja Hrabroslava Volariča. Negovala je cvetje v vrtu, tenkočutno skrbela za domačijo, ohranjala gostoljuben dom in toplo ognjišče vsej rodbini Kosovelovih, ki so radi prihajali domov. "Otroke je mati Katarina vzgojila, da so se med seboj izredno cenili in ljubili. Ob vsaki priložnosti so se radi vračali, kot da jih oče in mati še vedno čakata", je zapisano v župnijski kroniki. Res so se radi vračali, kar je utnjevalo navezanost na domači kraj, da so ostali do konca Tomajci in Kraševci.

Gospa Kosovelova, kot smo ji pravili vaščani, je bila izredno razgledana, polna vedrine in življenjske energije. Živela je

bogato kulturno življenje. Spremljala in sooblikovala je kulturno dogajanje v domači vasi in po širšem Krasu, zlasti po vojni obnovljeno prosvetno delovanje, ki ga je požrtvovalno vodil njen mož Bojan.

Vaščanom in Kraševcem je bila svetovalka in zaupnica. Pisala je raznovrstne vloge: mladim za štipendije, šolanje in službe, ogroženim prošnje in pritožbe zoper krivice, onemoglim in ostarelim oporoče. Pisala je slovensko, italijansko in nemško, kakor so zahtevali čas in potrebe. Bila je nekakšna vaška notarka in advokatka. Okrog petdesetih let prejšnjega stoletja ja v svoji hiši vodila gospodinjke tečaje za kraška dekleta. V marsikaterem gospodinjstvu še sedaj uporabljajo njene nasvete in njene kuharske recepte.

Skrbno je hranila Srečkovo zapuščino. Vsaka njegova misel, vsak podatek ji je bil svet. Ohranila je literarni zaklad, ki ga je nam, Kraševcem, Slovincem in človeštvu ustvaril ta veliki duh. Odpirala je vrata v spominsko hišo, v tomajski kulturni muzej številnim potnikom - vsem, ki so obiskovali pesnika Krasa - in jim z živahno besedo predstavljala podobo ljubljene brata.

Njena sposobnost za razumevanje novega časa in njena čilost sta Antonijo Kosovel, gospo Kosovelovo, ohranili do zadnjega sredi življenja, sredi domačinov, sredi mladine. Znala je razpravljati o vsem, kar je zanimalo sogovornika. Aktivno je sledila politiki in gospodarstvu. Njena vedoželjnost, sla po znanju, po umetniškem doživljanju so jo tako priklepale h knjigi, da je tomajski zvon prej oznanil dan, predno je ugasnila luč na njenem oknu.

Gospa Tončka Kosovel je umrla 6. januarja 1989 v starosti 92 let. Tudi njeno delo in njena zapuščina predstavljata za Tomaj doto o ljudeh, kulturi in gospodarstvu.

Tončka Kosovel-Ravbar
s soprogom Bojanom v Tomaju leta 1979

KOSOVELOVO LETO

Misli (iz konteksta) in utrinki
Srečka Kosovela - po abecednem redu

UMETNOST JE RELIGIJA MODERNEGA, NOVEGA ČLOVEKA

Jolka Milič

Za bralce revije Kras sem izbrala in uredila po abecednem redu misli (iz konteksta) in utrinke Srečka Kosovela. Za uvod pa predstavljam Kosovelove zapovedi izpred osemdesetih let po zgledu desetih božjih (Mojzesovih) zapovedi in petih cerkvenih zapovedi, ki so še dandanes veljavne (nemara celo bolj kot v Kosovelovih časih). Kaže se jih potemtakem držati zaradi njihove aktualnosti in nekoliko tudi razširiti njihov pomen. Ne jih jemati le kot nasvete umetnikom - torej vseh tistih, ki niso umetniki, se stvar ne tiče! - marveč kot dobronamerne namige vsem ljudem, mladim in starim, ki sta jim umetnost in življenje pri srcu.

10 ZAPOVEDI

- 1) Spoznavaj umetnost.
- 2) Ne profaniraj je.
- 3) Posvečuj njeno poslanstvo.
- 4) Služi ji pošteno, da boš lahko rekel: Moja ljubezen je čista.
- 5) Ne oviraj umetnosti. (Propagiraj umetnost.)
- 6) Ne bodi pornograf.
- 7) Ne bodi plagiator.
- 8) Ne bodi spletkar.
- 9) Ne delaj kompromisov.
- 10) Ne mešaj se v kritiko.

5 "CERKVENIH" ZAPOVEDI

- 1) Ne bodi ozkosrčen.
- 2) Bodi kritičen.
- 3) Ne bodi samoljuben.
- 4) Ne bodi omejen, kajti le iz velikih perspektiv duševnega gledanja nastane velika umetnost.
- 5) Izpopolnуй se.

MISLI (IZ KONTEKSTA) IN UTRINKI

- * Adijo odlikovanja in simpatije! Treba je graditi z nirvanskim mirom v duši.
- * Ako bi mrlič vedel, da je mrtev, bi ne bil več mrlič.
- * Ako smo hlapci, naši otroci ne smejo biti več. To bodi naše kulturno geslo.
- * Ali je narodnost element, ki se ga lahko pri vzgoji prezre? Mislim, da ne.
- * Ali ni človek ono bitje, ki se vedno išče, najprej v sebi, v svoji notranjosti, potem v človeštvu, in gre preko tega, kjer šele v večnosti človeške duše uzre svoj pravi obraz.
- * Avtoportret: Kdo sem. Postavil sem se pred zrcalo in se nisem videl, glej, ko sem ga odmaknil šele, sem se videl resničnega.
- * A "življenje", ta siva, prazna vsakdanjost zahteva borbe, borbe, borbe. Ta siva, kruta vsakdanjost ne prizanaša. Noče prizanašati.
- * Bodi kakor voda miren. Toda v stoletjih so oglati kamni okrogli. Ona dolbe svojo strugo.
- * Bog je zame poslednja beseda obupa.
- * Bog se izraža v dobroti.
- * Borenje izkreše človeka in trpljenje ga jači.
- * Čas ustvarja in uničuje. Mi hočemo ustvarjati.
- * Če bi vsak sodobnih literatov spisal eno globoko knjigo, bi imeli veliko svetovnih del, ker jih pa vsak napiše deset, ne bomo imeli nobenega.
- * Če imaš 5000 dolga, ne vračaj, če imaš 5 dinarjev, marveč pojdi v kavarno, da dobiš dobro voljo do življenja.
- * Če je moja dolžnost delati, je moja pravica živeti.
- * Če nismo sonce, hočemo biti lučka ob cesti. Bomo pa bolj topli in prijazni zato.
- * Če stopiš v veliko senco, utone v njej še tvoja senca.
- * Človeka spoznaš šele takrat, kadar ima v rokah *oblast*.
- * Človek je poslanec celote. Kar čuti, da mora napraviti, mora napraviti za celoto.
- * Človek mora preko mostu nihilizma na pozitivno stran.
- * Človek ni kriv, da je rojen.
- * Človek se v molku izgubi in v besedi najde. In obratno.
- * Čudežev ni: v s e, kar je, je čudež.
- * Deževanje mladih razočaranj, ne ustavi potnika, ki ve za sonce.
- * Disharmonija pospešuje razvoj. Medsebojni boj različnih življenjskih tokov in tvorb pospešuje gibanje, rast.
- * Dolgi romani? Čemu? Danes živijo ljudje tako malo časa, da bi jih niti ne mogli prečitati.
- * Dva fakta: življenje in smrt.
- * Ej Oskar Wilde! Največji pesnik sveta, pisatelj Evrope. Duhovnik in skrunilec, demon lepote in blazirani visoki družabnik.
- * Električna ljubezen. Ljubezen iz usmiljenja.
- * Električni potres.
- * Elementarno v človeku hoče, da človek obupuje, vriska, dvomi, poje, da je žival, angel in človek. Konfesija hoče to zatajiti. A kaj je lepše kakor elementarnost?
- * Enemu je čednost, kar je drugemu greh.
- * Erotika: v vsaki ženi, ki jo res vzljubiš, dobiš, ugledaš iskro, lesket, ki ga nosiš s seboj.
- * Gospoda, revolucija je nesmisel; delo, delo, delo in edino delo je revolucija.
- * Hej, zeleni papagaj,/ povej, kako je v Evropi?/ Zeleni papagaj odvrta: /človek ni simetričen.
- * Hud je prepad med inteligenco in narodom, ali še hujši med našim in tujim narodom.
- * Hudo je trpeti vsled krivice, a še hujše jo je nositi.
- * Humanizem je politikom fraza, s katero lahko opletajo nekaj časa sem in tja.
- * In naše sanje niso privid.
- * Intelekt je preomejen, da bi lahko z njim objel veličino umetnine.
- * In tudi če umetnik propade, nepoznan, nepripoznan, živel je, naj bo atom v vesoljstvu, gibajoč atom je, živ, svetel atom, tudi on je živel lastno življenje, in s tem izpolnil svoje kozmično poslanstvo.
- * In vsak narod se je rodil že s svojo besedo v duši.
- * Iščemo etičnega človeka.
- * Iščem smisla življenja povsod, v vsakem koraku, v vsaki misli, v vsaki besedi, ki izraža moje življenje, v vsakem utripu srca, v vsakem dihu.
- * Išcite v umetnosti človeka: robatega, uglajenega, kakršen pač je, spoznavajte v umetnosti človeka in sebe.
- * Jaz iščem čisto novih poti, mogoče jih najdem.
- * Jaz ne verujem nikomur. Ali verujem temu, kar čutim v sebi – v duši. To je moje.
- * Jetniki smo svojih stremeljenj. Zato stran žalost, smeh na ustna, veselje v srce, poguma, poguma, poguma! Slava onim, ki padejo brez zmage.
- * Kaj bi iskali utrinkov, mi sami utrinki velike kozmične volje: živeti.
- * Kaj je sodobnost, kaj je naddobnost, kaj je umetnost sploh, kaj je zgodovina, kaj je razvoj, ali je – razvoj ali ga ni, vsa ta vprašanja gubajo čelo kulturnemu človeku, ki je bil v šoli in ki se je navadil misliti.
- * Kaj naj mi nudi lepa knjiga? Bogati naj me (nesuhoparna!) Poživlja: daje novih iniciativ, odpira nova obzorja dogajanja v človeku in prirodi.
- * Kar je lepo, je večno in tega tudi viharne dobe ne podro.
- * Kar sem - sem, kar nisem - ne bom.
- * Kdor gradi za tisočletja **ne propade**. Kdor gradi za manj, lahko izgubi igro.
- * Kdor išče, išče sebe, seveda globoko.
- * Koncentracija je bistvo ustvarjanja.
- * Končnost in neskončnost. Dojemljivost in nedojemljivost
- * Konstruktivnost, disciplina, organizacija duha. Končnost in neskončnost, dojemljivost in nedojemljivost.
- * Kraj in čas. Slovenski pisatelji, se ga li zavedate?
- * Kritika ne sme uspavati, marveč dramiti.
- * Krivica je krivica, naj se godi enemu, tisočem ali milijonom. Mi pa smo proti krivici.
- * Lepota, okus, užitek moramo pri iskanju bistva umetnosti - izločiti. Lepota, okus, užitek, preveč relativni in variabilni za določevanje bistva *umetnosti*.
- * Lepše biti pesem, a težje biti pesnik.
- * Lepše je poslušati nego govoriti, a ljubiti je lepše, nego biti ljubljen.
- * Ljudje preveč govorijo, premalo mislijo.

* Mi še nismo tisto, kar oznanjamo, a smo glasniki in oznanje-
 * valci nove revolucionarne Evrope, poštene, pravične, mirne.
 * Misli: svet je vreden en dinar. Lahko ga kupiš: za dva.
 * Moje življenje je moje, slovensko, sodobno, evropsko in
 * večno.
 * Moj princip je, da stopam od poraza do poraza in preizkušam
 * svojo moč.
 * Narod je nad državo.
 * Naš kralj je naša pesem. Nikoli nismo imeli kralja. Petnajst sto
 * let polnoč, posebno tita hoče rasti. Cveteti, vino hoče kipeti, to
 * je naša pesem. Iz temine naroda vre.
 * Na tihoma se približuje čas, ko bomo morali definitivno izpre-
 * govoriti svojo besedo, izpovedati jo. Z njo stopimo v boj z vso
 * slovensko javnostjo, ki je bolna do korenin.
 * Na vekovnjak bom ostal Srečko Kosovel, boem.
 * Ne oropajte svet fantazije.
 * Ni Boga med nami in zato tipimo.
 * Ni glavno, da se človek oklicuje za umetnika, glavno je, *da je*
 * *umetnik*.
 * Ni nujno, da se človek izogiba vsakdanjosti. Tudi ta navidežno
 * osamljena vasica je del kozmosa. Jaz sem centrum svojega
 * živega kozmosa, ki vibrira v duši in ga spoznavamo v doživlja-
 * jih.
 * Niso vsi ljudje dobri, a vsi bi lahko bili obri.
 * Obrazi si niso podobni, niso lepi, niso dobri.
 * Obraz tvoje duše je kakor slika, ki se neprestano izpreminja.
 * Njeno bistvo ni *slika*, marveč izpreminjanje.
 * O, moja soba je kakor grobnica. Grobnica sredi godbe sveta.
 * Osvobojenje, samoodločba.
 * Pesem mora biti kompleks.
 * Pišete s srcem? Ne, s peresom. A kar ne pride iz duše, ne gre
 * do duše in nima cene.
 * Polno ostrin je naše življenje.
 * Pot do naroda drži skozi ogenj človečanstva.
 * Pravijo, da je snov kiparju sorodna. In tako je soroden jezik
 * duši naroda, on kaže pot iz brezna molka v govor.
 * Pravi umetnik ne ostari, on je vedno mlad, vedno se preraja,
 * sam iz sebe za ljudi.
 * Premalo si mislil vse življenje, zato propadaš.
 * Relativnost dela svet lep in človeško delo veliko.
 * Resnica, ki požiga, ki razsvetljuje, ki vnema in vžiga, le ta
 * resnica je resnično aktivna.
 * Resnično je samo eno: rodili so se, trpeli in umrli. O vsem
 * ostalim se lahko dvomi.
 * Revolucija pride, ker mora priti, zato, ker mora, je problem
 * človeštva.
 * Saj tudi Kolumb ni vedel, če najde Ameriko, pa je vseeno šel
 * na pot.
 * Skozi ničišče: duh, srce, duša, troje ravnin v prostoru in troje
 * dimenzij. Skozi ničišče negativizma bo potreba iti, da pridemo
 * res na pravo *konstruktivno pot*.
 * Skepsa je način iskanja. Najzanesljivejši!
 * Sladka opojnost smrti (Tragedija na oceanu), a končno zmaga
 * življenje. Sonce prisije, veter zaveje, vzbudim se in grem živl-
 * jenju naproti, kaj bi s smrtjo.
 * Sonce poboža človeka po obrazu kakor mati bolnega otroka.
 * Sovražimo vse stranke enako, ker ljubimo vse ljudi enako, vse
 * ljudi, resnične ljudi.

* Sploh "biti logičen" je zelo težko. Ali ste že kdaj poskusili? Jaz
 * že in takrat sem spoznal dvojno: svojo logiko, ki je radikalno
 * konsekvantna, in življenjsko logiko, ki je nelogična.
 * Sprejemaj, kar da življenje. Ne jezi se. Če ne, se moraš vedno
 * jeziti.
 * Svet se deli samo v dvoje skupin: *v zatirajoče in v zatirane*.
 * Škoda, da ne morem priznati absolutno nobene diktature.
 * Šola, ki razločuje učitelja in učenca, nas je naredila plahe. Vsi
 * smo tovariši
 * Tem težja je atmosfera, tem bolj je upravičena revolucija.
 * Tretja polovica. Realnost ima dve polovici, to, kar je, a tretjo
 * polovico, ko bo eno. Tretja polovica sveta naše ustvarjenje.
 * izpodrinila in ustvarila novo.
 * Tudi Kaos je življenje. Treba, da ga preživimo.
 * Umetnik mora biti kakor antena, ki sprejema najdaljnje slut-
 * nje iz kozmosa, kipar, ki oblikuje iz sebe *obraz bodočnosti*.
 * Umetnik mora biti tako živo spojen z življenjem, da čuti nje-
 * gov najrahljši utrip.
 * Umetnost je državi nevarna. Država je nevarna umetnosti.
 * Umetnost je religija modernega, novega človeka.
 * Umetnost je vedno korakala na čelu pacifistične ideje.
 * Umetnost je vedno sodobna, to se pravi individualna. Vsak
 * resničen umetnik je organizem zase, ki bije z lastnim srcem in
 * daje sodobnosti obraz.
 * Uničiti papirnato literarno kulturo, vzpostaviti življenjsko.
 * Ustvarjati iz svetovnega pogleda v perspektivo *neskončnosti*.
 * To je naš cilj.
 * V absurdni dobi je vsaka umetnost absurдна.
 * V dnu sem sam. Z ljudmi se šalim in uganjam burke, zato ker
 * drugega ne razumejo. Zavidam jim, da so tako sončni od zno-
 * traj. Pravijo: to je pogumen, vesel fant. In jaz jim potrdim
 * dovtipi in postanem res vesel.
 * Ves svet bi bil še najbolj vreden ene bombe - da ga uniči.
 * V polemiki bodi miren in hladen kot kača, ki pči.
 * Vsaka beseda je svet zase.
 * Vsaka v duši doživljena stvar je iztrgana iz večnosti.
 * Vsak človek nosi skrito tragedijo v svojem srcu.
 * Vsako življenje je alogično.
 * Vsak prevrat je odsev kozmične volje.
 * V umetnosti je vse sodobno (individualno).
 * Za napisati eno pesem je treba poznati ves svet.
 * Za nov človečanski ideal je treba delati apolitično.
 * Konstruktivno. Politiko bo zamenjalo gospodarstvo
 * Zame je Bog zrcalo harmonije: Kozmos v duhovni obliki,
 * človek: človek Bog.
 * Zbor poetov na trgu svetega Pavla. Satira. Satira. Zbor poetov
 * na trgu svetega Pavla.
 * Zdaj iščem novih poti. Novih, novih, novih.
 * Zemlja izraža svojo lepoto v rožah, človek v umetnosti.
 * Žalostno je srce, ko začuti, da nima Boga.
 * Živim, torej lahko ustvarjam, to je prvo načelo človeka-umetni-
 * ka.
 * Živi v redu. Misli trezno.
 * Življenje je neizčrpljivo in kdor meni, da je vse skupaj nič, je
 * sam nič.

**Tridnevna strokovna delavnica v Sežani
"Kamen naš vsakdanji"**

KAKO ŽIVETI Z DEDIŠČINO KRASA V SODOBNEM ČASU

Janez Bogataj

Spregovoril bom o kamnu in o dediščini, ker smatram, da je pravilno, če kamen obravnavamo znotraj konteksta splošne kulture in življenjskega sloga ljudi. Obravnavanje kamna v tem kontekstu nam daje nekatera koristna spoznanja za sodobno življenje. Pravimo, da je kamen razpoznavnost Krasa. Vendar to dejstvo velja predvsem za dediščino. Danes bi bilo treba na novo ustvariti zavedanje, da je kamen razpoznavnost tudi sodobnega Krasa. Nič ne nastane samo od sebe in ne moremo pričakovati, da bo kraški človek v današnjem svetu vrednot, v katerega je postavljen s svojim načinom življenja, kraški kamen kar naenkrat vzljubil in vrednote začel razumevati tako, kot bi si nekateri posamezniki želeli. To velja tudi za prebivalce v drugih slovenskih pokrajinah in območjih, z drugimi posebnostmi in značilnostmi. Treba bo vložiti veliko naporov, da se bodo stvari ustrezno spremenile.

Kamen na Krasu je bil gradivo in vrednota v dediščini. Vendar se moramo vprašati, zakaj je bil vrednota? Človek je živel v logičnem razmerju z naravo. Njegove ekonomske zmožnosti ali nezmožnosti so ga silile k uporabi gradiva, ki mu je bilo na razpolago. Tudi na drugih območjih Slovenije ni bilo nič drugače. Kjer je bilo več lesa kot kamna, so pač uporabljali kot gradivo les. Danes so ta razmerja porušena, vse je postavljeno na glavo. Danes je kamen gradivo v Prekmurju, les pa nad Piranskim zalivom.

Ko je kamen postal sinonim za zaostalost

Odnos človeka z naravnim okoljem se je danes prekinil. Prekinil se je, ko si je človek tudi na Krasu začel postavljati drugačen sistem vrednot za oblikovanje svojega kulturnega in bivalnega okolja in navsezadnje tudi svojega estetskega obzorja. Kamen je v tistem trenutku postal sinonim za preteklost, postal je sinonim za zaostalost, ker v določenih obdobjih nismo znali prenesti njegovih pozitivnih lastnosti, oziroma jih nismo znali prilagoditi novim pogledom, ki

so jih prinašali novi časi in njihove vrednote. V mislih imam čas med obema vojnama, predvsem pa čas po drugi svetovni vojni do danes. Le določene, številčno majhne družbene skupine in posamezniki so videli v kamnu stalno vrednoto.

Na eni od terenskih vaj, ki jih opravljamo s študenti, smo se pred časom zapletli v pogovor z domačinom neke kraške vasi. Svoje stališče do kamna je nazorno izrazil z besedami: "Poglejte tega Ljubljana! Toliko denarja ima, pa je šel obnavljati to kamenje, namesto da bi si postavil sodobno hišo!"

Če govorim o rušenju razmerij, moram opozoriti, da se je porušilo tudi razmerje glede same kamnarske in kamnoseške dejavnosti. Z nepravilnim gledanjem smo ustvarili nek stereotip, ki je podoben tistemu stereotipu o Kropi ali Ribnici: vsak, ki se tam rodi, je že potencialni kovač ali potencialni suhorobar. Še več! Tudi javna pedagogika je bila po drugi svetovni vojni naravnana v negativno smer: "Uči se! Če se ne boš učil, boš pa kamen tolkel! Če se ne boš učil, ne boš prišel v Iskro ali v Litostroj, Meblo!"

Popolnoma zgrešeno je tudi, da smo ob koncu dvajsetega stoletja vse odnose do kamna izvajali v razmerju kamen - dleto. Tehnologija napreduje in na razpolo-

go imamo nova orodja. Mlademu človeku je treba ustvariti vrednote v povezavi z novimi stvarmi, zlasti tudi tehnološkimi! Na obrtnem sejmu v Münchnu nemška obrtna zbornica leto za leto predstavlja razne vrste tradicionalnih poklicev. Na ta način nagovarja velike množice šolske mladine, ki obiskujejo ta sejem. Leto za leto tam nastopajo tudi kamnoseki. Mojster v spodnjebavarski uniformi nadzira delo, mladina - fantje in dekleta - pa s sodobnimi orodji in z opremo (kombinezoni, slušalke proti hrupu...) tolčejo kamen in delajo replike predmetov, značilnih za nemški prostor. Na steni je informacijski pano, ki pove otroku, kakšne možnosti vzpenjanja na lestvici znanja ima, da pride do generalnega direktorja nekega kamnoseškega podjetja ali pa se usmeri v unikatno proizvodnjo z lastno blagovno znamko, itd.

Kamen na Krasu v logiki človekovega samoustvarjalnega samouštva in kot gradivo, uporabljeno v vrhunskih rokodelskih in kiparskih nadgraditvah

Kadar govorimo o kamnu na Krasu, je zelo pomembno, da razlikujemo med kamnom, ki je tako rekoč vsakdanje uporaben v logiki ustvarjalnega samouštva, in med kamnom, ki je pretežno le gradivo in ki je bil uporabljen v raznih vrhunskih rokodelskih in kiparskih nadgraditvah. Prvo je tisto, kar je vsak sam v svojem samoustvu znal, torej narediti okvir okrog okna, porton itn., drugo pa so bile nadgraditve. Zelo radi naredimo mečemo vse v en koš in govorimo,

Porton v Svetem pri Komnu

kako smo s kamnom oblagali znamenite evropske stavbe, po drugi strani pa ne vidimo, da je bilo najbolj temeljno sožitje s kamnom tisto, ko je človek iz kamna naredil nekaj vsakdanjega, uporabnega, na primer korito za napajanje kokoši.

Ta dediščinska izkušnja je še toliko bolj pomembna zlasti danes, ko prevečkrat povezujemo kamnoseke z oblikovanjem. Taka simbioza namreč uspe le izjemnim talentiranim posameznikom, kot sta, na primer, Bortolato ali Gulič.

Pred nekaj leti sem si na nemški obrtni zbornici ogledoval galerijsko zbirko rokodelskih izdelkov. Mojo pozornost je pritegnil mojster, ki je izjemen bavarski umetnostni kovač. Pohvalil sem njegova dela in rekli so mi, da so na takega kovača čakali osem generacij! To so namreč izjemni posamezniki, ki so z osnovne stopnje rokodelca izstopili in ustvarili nek lasten razpoznaven slog.

Tudi mi smo imeli tako izjemo v Kropi in sicer pokojnega kovača Bertoncija. Danes pa govorimo, da se kroparski kovač rodi s kladivom v roki... To sploh ni res! Iz povprečja se le kdaj pa kdaj dvignejo izjeme. Vendar pa moramo povprečje najprej ustvariti! To pa je naloga izjemno premišljene izobraževalnega sistema, ki bo take

ljudi ustrezno izsolal in jih popeljal do tistih stopenj, ki bi si jih želeli. Šolanje bo seveda ustrezno, če ne bo obremenjeno z najrazličnejšimi znanji, ki bodo le bremenila zahtevane urne obveznosti.

Treba je tudi povedati, da je ob izvrstni tehnologiji in kamnoseškem znanju oblikovalska podoba izdelkov danes na splošno dokaj povprečna in nagovarja le določena okolja in njihova estetska obzorja. Na tem področju zato nastajajo pretežno okrasni kamniti izdelki. V največji meri so to bolj ali manj kičasti lovci prahu, ki bolj pospešujejo propad kamnoseštva in pozitivnih odnosov do kamna, kot pa njegovo vključevanje v sodoben način življenja. Seveda so izjeme, vse ostalo pa je zelo povprečno. Danes velja, na žalost, nekakšno prepričanje: če si kamnosek, si a priori velik umetnik. In to je zgrešeno. Eno je obrtno obvladovanje neke veščine, drugo je pa nadgrajevanje tega v vrhunske umetniške interpretacije.

Najprej moramo odkriti pozitivne vrednote kamna kot gradiva in motivov v življenju. Ljudem je treba pomagati, da bodo sami odkrili pozitivne vrednote dediščine, a tudi sodobnega načina življenja in ustvarjanja. Če bomo iskali samo dediščinske

vrednote, bo to premalo. Vedno je treba vzpostavljati ravnotežje. To je tudi pogoj, da dediščina lahko nastopa v vlogi neusahljivega vrelca novih in novih rešitev. V nasprotnem primeru lahko postanemo nekakšen muzeološki narod.

Ne smemo zgolj ponavljati zgodovinskega spomina. Iz njegovih spoznanj in vrednot je treba graditi sodobne oblike. To je zelo zahteven in izrazito strokoven proces, ki zahteva vrhunske strokovne odločitve. V kreativnih kamnoseških centrih je to naloga tako imenovanih umetniških direktorjev, ki so izjemno občutljivi in vrhunski mojstri.

Kako kraške vrednote v zvezi s kamnom prenašati na otroke?

Pomembno je tudi, kako te kraške vrednote prenašamo na otroke - v šolo. To je področje, na katerem vlada danes na celotnem slovenskem območju vrsta stereotipov in neustreznih metod. Ne odobravam načina, da otroci spoznavajo dediščino krasa pri likovnem pouku na tak način, da obdelujejo siporeks! Prijetno sem bil presenečen, ko sem videl, da npr. v Holandiji otrokom dajo v roke najboljši kos lesa, s katerim nato ustvarjajo.

V izobraževanju je treba vzporedno razvijati več ravni, ki morajo imeti možnost vertikalnega povezovanja. V mislih imam štiri temeljne ravni:

1. Množična, samouška raven - Na tej ravni bi ljudem morali omogočiti paleto raznih delavnic, poletnih taborov, razne forme vive in podobno.
2. Raven vnašanja sestavin, povezanih s kamnom v temeljno osnovnošolsko izobraževanje.
3. Poklicna raven.
4. Srednja in visokošolska raven.

Vse te štiri ravni bi morali voditi vzporedno in v medsebojni povezanosti.

Kamolom lipiškega kamna družbe Marmor d.d., Sežana

Premalo je, če rečemo, da bomo organizirali tečaje. Prav tako je premalo, če imamo samo visoko izobražene pedagoge in učitelje likovnega in še kakšnega predmeta v osnovni šoli. Spomnim se, da sta dve učiteljici pred časom organizirali zelo zanimivo delavnico s štanjelskimi otroki. O tem je pisala tudi revija Kras. Otroci so v teh delavnicah interpretirali kraško dediščino na sodoben način. Elementi kulturne dediščine so bili samo vzpodbuda, inspiracija za ustvarjanje novih stvari. Ne pa, da otroke že na začetku mučijo s ponarejanjem portonov v siporeksu. In ker velja, da je za starše vse, kar učenec prinese iz šole, dobro, že kar umetniška, bo treba šolskemu delu nameniti več skrbi in pozornosti in otroke animirati na tak način, da se jih bo morda nekaj odstotkov odločilo za te poklice. Če se jih bo v prvi fazi odločilo poldrugi odstotek, bo to že zelo veliko! Mislim, da se bo na tak način vendarle počasi izboljševal odnos do kamna in do ustvarjalnosti v kamnu na Krasu. Če pa bomo imeli že na začetku prevelike apetite in razmišljali o tem, kako bi uvedli kar pet razredov ustvarjalcev v kamnu, je to kampanjsko razmišljanje, ki se kaj kmalu obrne v lastno nasprotje.

Ljudem je treba na praktičen način pokazati čim več pozitivnih sestavin, povezanih s kamnom in z drugimi sestavinami kraške dediščine. Tako, kakor je na tem področju veliko naredila revija Kras. Zato sem že večkrat tudi v drugih krajih Slovenije povedal, da bi morala vsaka slovenska pokrajina imeti tako revijo. Delo revije Kras je konkreten primer, kako lahko ljudem pokažes, kaj vse je mogoče narediti.

Samo živ, vitalen Kras bo omogočil nadaljnjo uporabo kamna in ohranjanje kamnite dediščine

Menim, da je samo živ, vitalen Kras tisti Kras, ki bo omogočil določene oblike življenja kamna in dediščine tudi v bodoče. To pomeni Kras z ljudmi, ki tu živijo. Ti so edini pogoj, da se bo Kras ohranjal. Vikendaši so lahko dodatek, zgled in spod-

Kamnoseška delavnica v Pliskovici na Krasu

buda, kako ohranjati značilnosti dediščino. Nostalgija po kamnitih hišah in portonih nas ne bo nikamor pripeljala. Lahko se še tako prizadevamo ozaveščati ljudi v medijih, vendar brez uspeha, če imajo izoblikovane svoje, drugačne vrednote, okus in likovno obzorje. In danes kamen predstavljajo, na žalost, kičaste kamnite vaze.

Treba je tudi ustvariti verigo ustvarjalnih rokodelskih delavnic in ateljejev odprtih vrat. Pozitivne izkušnje poznamo ne samo iz evropskega prostora, temveč tudi z nekdanjega Balkana, kjer so te stvari znali solidno uveljaviti celo v trdem socializmu. Na Petrovaradinski trdnjavi v Novem Sadu so npr. prostore, ki so bili včasih zapori, na-

menili za slikarske in kiparske ateljeje. Dober primer je tudi projekt izolske županje, ki je oddala za en tolar spodnje prostore stavb v starem mestnem jedru umetnikom za ateljeje. S tem, seveda, ne mislim, da bi moral ves Kras postati Eldorado umetniške ustvarjalnosti, je pa to gotovo ena izmed pravih smeri. Če bodo Kraševci prodajali samo med, teran in pršut, je to zagotovo premalo. Pršut potrebuje svoj suport, tako kot ga potrebujejo tudi teran in drugi produkti. Lahko rečemo tudi drugače: če bo nekdo delal žbrince, bo to premalo. Žbrinca potrebuje tudi svoj med, pršut in teran. In, seveda, kamen! In ljudi!

Kobalovim pod gradom Rihemberk je kamen, pobran v gmajnah, osnovni gradbeni element

Z vidika kulturne dediščine je treba opozoriti še na nekatere stvari. Razni igrani prizori iz preteklosti, ki jih doživljamo v turističnem življenju kot sestavine turističnih spektaklov, samo pospešujejo propad Krasa in njegove identitete. Nehajmo enkrat za vselej tako vztrajno propagirati te "maškeradne prikaze", kako smo nekoč živeli. To je klovnovstvo in ne ustvarja pozitivnega odnosa do dediščine. Seveda je tudi tovrstno ponudbo mogoče razvijati, vendar na bolj kakovosten in profesionalen način, s kakovostnimi kostumi. V Štanjelu bi lahko, na primer, ustanovili podjetje, ki bi se profesionalno ukvarjalo s tovrstno ponudbo za določene skupine turistov.

Tudi v turističnih kmetijah se srečujemo z dediščino, toda ...

Tudi na področju delovanja turističnih kmetij se srečujemo z dediščino. Vendar ne opremljamo turističnih kmetij s starinami! Iz kmetij delamo kvazi muzeje, v njihove prostore obešamo na strop kolesa odsluženih vozov. Če se že srečujemo z dediščino v takih ambientih, naj bo ta dediščina predstavljena na tak način, kot je bila nekdanj v rabi in ne ustvarjajmo kiča. Naj bo predstavljena v tistem okolju, kjer je izvirno že bila v času svojega vitalnega življenja! In poudariti moram, da je na tem področju vsa Primorska, ne samo Kras, naredila velik korak naprej. To je zelo razveseljivo.

Turistične kmetije naj bi ohranjale čim več živih, vitalnih primerov ohranjanja stavbne dediščine. To je velika priložnost, da se določenim stavbam v kraških vaseh nameni ena od vitalnih funkcij tudi skozi turistično dejavnost. Vendar morajo nad tem bedeti za to pristojne stroke. Ne sme se več zgoditi, da podobe stavb ostanejo projekcija lokalnega individualnega likovnega in estetskega obzorja nosilcev te dejavnosti!

Ustvariti je treba tudi skupino produktov pod skupno blagovno znamko: od vina, pošuta, žbrinc, kamnitih izdelkov... To je zelo pomembna naloga! Nesmiselno je, da bi vlekel vsak na svojo stran, saj nas je premalo! Velik korak naprej bi naredili, če bi celotna ustvarjalna bogastva sodobnega Krasa začeli označevati s skupno blagovno znamko. Sito izbora, kaj med to bogastvo v resnici sodi, mora biti gosto, strogo, strokov-

KAMNARSTVO

Izdelek mojstra Janka Samse iz Žirja na Krasu

no vođeno. Na situ pa morajo ostati vrhunske stvari. Treba je tudi paziti, da bo v ponudbi čim več uporabnih izdelkov. Sodobni človek išče uporabne predmete. To za Kras pomeni čim manj miniaturnih okenc, vodnjačkov, žbrinc in podobnih lovilcev prahu v stanovanjih.

Pred štirimi leti je bil v Sloveniji na obisku eden izmed vodilnih ameriških strokovnjakov za prehrano in vina Anthony Dias Blue. Peljali smo ga tudi v nekatere kraške gostilne. Gospod, ki je med drugim tudi lastnik ugledne svetovne revije Bon Apétit s večmilijonsko naklado, se je spraševal, ko so mu prinašali jedi na mizo, zakaj se v kraških gostilnah mučijo z italijanskimi jedmi. Takoj pa je prepoznal jedi, ki so bile originalne; jedi, ki jih v Italiji ni, in priporočil, da bi morali to nadgrajevati. Tujec, sicer poznavalec kulinarike, je takoj videl, katera jed je samo projekcija nečesa tujega in katera jed je originalna, kraška.

Na splošno se po svetu spet uveljavlja težnja ali smer, ki poudarja privlačnost domačih, preprostih, lokalnih jedi. V Barceloni je pred kratkim potekala okrogla miza o kulinariki in ugledni svetovni strokovnjaki so žugali z govorniškega odra, naj vendar že vrnemo na mizo dober kruh, dober sir in kozarec dobrega vina! Ne pa ponujati izumetničeni minimalizem »slow food«.

Zelo pomembno je tudi, da Kraševci še naprej gojijo in ohranjajo svoje pristno kraško narečje, brez kakršnih koli privzetih popačenk. Z njegovim ohranjanjem projicirate svoje besede tudi v knjižni jezik in na ta način se knjižni jezik bogati. Kamorkoli po svetu potujemo, vidimo, kako nas znajo domačini navdušiti in motivirati, da se naučimo vsaj nekaj njihovih besed! Tudi skozi to se oblikuje vedenje o neki deželi. Od naših sosedov Hrvatov se lahko marsikaj naučimo. Po evropskih sejnih nastopajo zelo agresivno. Znajo tudi nastopati z izbranimi besedami in z bogatim besednim zakladom. Mi pa ponižno takoj vse prevajamo.

Pomen malega in srednjega podjetništva na kulturnem in turističnem področju

Nadalje menim, da je za vitalni razvoj na Krasu potrebno čim več malega in srednjega podjetništva. Zlasti še na kulturnem in turističnem področju. Samo tisti, ki bodo tudi na področju kulture in turizma dovolj zgodaj ugotovili, da sta malo in srednje podjetništvo prava pot, bodo lahko zelo uspešni. Za vsem tem pa bo morala stati slovenska država.

Na Krasu je tudi treba čim več tematskih pešpoti in kolesarskih poti in sicer tako, da nadgradimo obstoječe ter jih postavimo v nek sistem. Ko bo to storjeno, se bomo lahko tudi hitro in bolje dogovorili, na kakšen način vključiti lokalno prebivalstvo v promocijo in uporabo takih poti.

V Sloveniji imamo zelo veliko raznih tematskih poti. Toda, če vprašamo o njih domačine, bomo ugotovili, da kakšnih 85% sploh ne ve za obstoj kakšne tematske poti pri njih! Denar, namenjen tem potem, je porabljen, učinka pa - razen redkih izjem - ni nikakršnega. In dediščina ob tematskih poteh naprej propada oziroma ostaja neopažena, neizrabljena.

Zato je treba ustvariti agresiven in odmeven promocijski sistem. Pa ne z običajnimi prospekti za popularizacijo vsega mogočega, temveč za promocijo tistega, kar je bistvo Krasa. Kot prvo je treba poudariti, da so izrazi za kras in kraške pojave v vseh svetovnih jezikih doma na našem Krasu! To je dovolj atraktivno, da lahko uporabimo za izhodišče. Nato je treba postaviti hierarhijo - piramido zanimivosti in posebnosti. Na vrhu piramide je tisto, kar je najbolj razpoznavno. V promocijskem smislu je treba iti z vrha naprej z ozkimi, udarnimi izhodišči in eno teh zagotovo vidim že v besedi Kras.

Zavedati se tudi moramo, da sta se zgodovinski spomin ali dediščina stalno

spreminjala. Nič ni nespremenljivo! Če gledamo drugače, potem ustvarjamo stereotipe. In teh je v Sloveniji ogromno. Enega takih stereotipov, ptujskega kurenta, smo doživljali ravno pred kratkim v pustnem času. Namesto, da bi poudarjali: Poglejte, živimo skupaj z vitalnim pojavom, ki obstaja že od prazgodovine, kakor so ugotovili etnologi. Ne vemo sicer, kakšen je bil njegov izgled takrat. V srednjem veku je izgledal drugače, v devetnajstem stoletju spet drugače, danes pa ima obute superge. In to je vitalna dediščina, ki se razvija naprej. Mi pa ne znamo tega izpostaviti in raje govorimo o demonu, ki odganja zimo, pravadnem liku, ki ima za pasom 6 zvoncev ipd.

Razmišljati je treba tudi o oblačilnem videzu

Naj povem, da je noša, če govorimo o kraškem oblačilnem videzu kot dediščini iz preteklosti, pravzaprav uniforma. To ni obleka, temveč je preobleka! Policist je policist, kadar je v svoji uniformi - preoble-

Velikonočna žolca

ki (Ko je policist Jože v svoji policijski uniformi, je za sosede in vaščane "naš policaj"). Ko je ta policist Jože doma v domačem oblačilu, je "naš sosed Jože").

Noša je torej uniforma. In na Krasu take kraške uniforme še nimamo. Imamo nekakšno "kraško nošo", ki se uporablja najpogosteje za turistične atrakcije. Vendar je to praznja obleka kraških žen in moških (za otroke, žal, uporabljamo pomanjšano obleko odraslih), ki se je v spominih in posameznih kosih ohranila iz devetnajstega stoletja. Ampak ljudje so se v različnih obdobjih tudi oblačili različno. Katera obleka je torej značilna za Kras? Tista iz 15. stoletja, iz 18. stoletja, iz 19. stoletja ali mešanica vsega skupaj? Treba se bo odločiti! Mislim, da Slovenci na splošno premalo izkazujemo svojo zavest s preoblačenjem v lokalne uniforme. Štajerci si nadenejo modre predpasnike - in so Štajerci. A to je stereotip!

Ko je norveški Lillehamer gostil zimске olimpijske igre, so kralj, kraljica in vsi otroci prišli na otvoritev v norveških preoblekah oziroma uniformah ali narodnih nošah. Tudi na mnogih znanstvenih simpozijih najrazličnejših strok se dogaja, da pridejo pripadniki nekaterih narodov ali okolij v svojih značilnih preoblekah, ker so nanje ponosni. Če bi se pri nas predsednik pojavil v kraški noši, bi vsi rekli, pogled ga kmeta kraškega? Pri nas zavesti o spoštovanju noše še ni. Ne obstaja. Pri nas tistega, ki nosi nošo, označimo za klovna ali pripadnika narodnozabavne glasbe. Zanimivo je, da ima Skandinavija, ki jo vedno označujemo kot vzor za mnoga področja, zelo visoko zavest

o tem. Finski srednješolci, na primer, si čedalje pogosteje oblačijo noše njihovih pokrajin kot maturantske obleke! Pri nas pa je slika o tem popolnoma drugačna. Vse povedano je še kako povezano tudi s kamnom! Kamen in vse ostalo bomo drugače doživljali, na primer, v nekem določenem protokolu, če bodo ljudje primerno oblečeni, če jih bo sprejel župan, ne pa kdorkoli ... Zlasti za promocijsko protokolarno raven je to zelo pomembno.

Kaj pa turistični spominki?

Z dediščino se srečamo tudi na področju turističnih spominkov. Na Krasu nujno potrebujemo verigo s produkti pod enotno blagovno znamko! Znotraj te verige vidim dve temeljni skupini. Eno so množični turistični spominki. To je lahko tudi spominkarski kič: miniatura hišica, vodnjček, portonček. V drugi skupini pa vidim vse tiste izdelke, ki bodo imeli blagovno znamko Krasa: ti so izjemni po svoji kakovosti, izjemni po svoji originalnosti, so bolj ali manj unikati ali pa v majhnih serijah. Vendar še enkrat poudarim: obe skupini je treba razvijati in ponuditi v verigi. Vsaka boljša gostilna na Krasu, kjer se tare ljudi, zlasti ob koncu tedna, bi morala imeti enotno oblikovano mobilno stojalo ali vitrino s takimi spominki. Prav tako tudi vsaka samopostrežna trgovina in večji centri s spominki. Seveda pa značilnih kraških izdelkov z blagovno znamko ni treba imeti prav veliko. Osnova

bi lahko bili teran, pršut, teranov liker, kamniti izdelki, upodobitve lipicanca.

Zadnji dve leti smo poskušali tudi v Lipici priti do neke serije takih izdelkov. Vsi trije člani žirije smo bili izredno preseščeni, da velika večina - kar okrog devetdeset odstotkov izdelovalcev, ki so se prijavili na natečaj - izhaja daleč od Krasa, od Prekmurja do Dolenjske. In tu je nekaj narobe, saj vemo, da imamo na Krasu vrsto dobrih mojstrov. Zakaj med ponudniki kakovostnih kraških spominkov ni ljudi s Krasa, je pomembno vprašanje.

In na koncu je prav, da izpostavljam lipicance kot dediščino! Naj samo spomnim, kaj dela z lipicanci Avstrija! Kakšna je v zvezi z lipicanci njena ponudba in kako fantastična je bila lanskoletna razstava o lipicancih v Pibru, da je človeku zaprlo sapo. Avstrijci premorejo tudi veliko število monografij o lipicancih. Ko pridem nekajkrat na leto ocenjevat rokodelske izdelke v Lipico, ki naj bi bili potencialni turistični spominki, pa ker ne morem verjeti, kar vidim. Ne morem verjeti, kaj se v Lipici dogaja, v kakšnem stanju sta hotela, kakšna je njihova gostinska ponudba. Lahko se le vprašam, ali se ni v resnici država, ki je lastnica Lipice, tej že odpovedala? Če to ni res, naj za Lipico vendarle nekaj naredi!

Izpostavil sem nekaj vprašanj, ki dokazujejo, kako je odnos do kamna vitalno vpet v celoten spekter kraške dediščine. To ni povezano samo s tem, ali bomo kamen v bodoče uporabljali pri gradnji, ali nas bo navdihoval pri ustvarjanju nekaj različnih predmetov vsakdanje rabe in morebiti tudi pri ustvarjanju dekorativnih podrobnosti. To ni povezano samo s tem, ali bodo v obdelavi kamna dobile v bodoče možnosti zaposlitve in dohodka naslednje generacije mladih Kraševcev in drugih Slovencev. S tem je povezana še vrsta drugih vprašanj. Treba bi bilo misliti tudi na to, da v prihodnje vodimo temeljno prizadevanje za kamen in za njegovo življenje vzporedno z drugimi sestavinami kulturne dediščine in z načini življenja v različnih obdobjih zgodovinskega razvoja tu, na Krasu.

Prof. dr. Janez Bogataj, doktor etnoloških znanosti in profesor zgodovine umetnosti - Filozofska fakulteta v Ljubljani

Žbrinca, koš za seno

Lipicanci so naša dediščina

Pomoč iz bavarskega Narodnega parka Berchtesgaden

V Javnem zavodu Park Škocjanske jame smo 14. aprila 2004 predstavili skoraj leto trajajoča dela za historično obnovo stare poti v Hankejevem kanalu, ki služi prvenstveno raziskovalnim potrebam Parka Škocjanske jame in ni odprta za turistični ogled. Pot smo ob pomoči kolegov iz Narodnega parka Berchtesgaden nemške dežele Bavarške obnovili v dveh fazah. V prvi fazi (od 26. do 29. maja 2003) smo obnovili začetnih 57 metrov poti, vključno z dvema mostičkoma, dolgima pet metrov in tri metre. V drugi fazi z več etapami (od 10. do 14. novembra, 3., 9. in 18. decembra 2003 ter od 30. marca do 7. aprila 2004) pa smo obnovili še 138 metrov poti do Deževne jame. Dolžina obnovljene poti v Hankejevem kanalu je 195 metrov. Porabili smo 104 nosilne stebričke iz kovane gladkega železa s kovanimi luknjami, debele 24 mm in visoke od 120 do 180 cm, ter 396 metrov vodoravnih prečk, debelih 12 mm in dolgih po 4 metre, s skrivljenim ušesom na eni strani. Na mostičke iz nosilnih stebričkov in prečk smo položili in pritrdili 5 cm debele in 20 cm široke hrastove deske. Skupaj smo opravili 657 delovnih ur v vrednosti 2,2 milijona SIT ali 9.785 evrov, porabili pa smo še 2,176 milijona SIT ali 9.258 evrov za ves vgrajen material.

Na prikazanem florisu spleta Škocjanskih jam so poimenovane posamezne jame in letnice njihovega odkritja. V okviru prikazan izsek, povečan na drugem florisu, z rdečo barvo onačuje 195 metrov historično obnovljene stare poti v Hankejevem kanalu.

HISTORIČNA OBNOVA STARE POTI V HANKEJEVEM KANALU

Tomaž Zorman

Zgodovina raziskovanja jam in nadelave prvih poti

Drugače kot mnoge druge večje kraške jame so bile Škocjanske jame vedno zelo težko dostopne tudi zaradi svojega grozljivega videza, saj so divja kraška Reka, prepadi in druge nevarnosti odvrčale osvajačce in pozneje tudi obiskovalce. Tako se je pravo raziskovanje in hkrati tudi turistično urejanje Škocjanskih jam začelo po letu 1815, ko je Joseph Eggendorfer iz Trsta preplaval rov pod vasjo Škocjan in se je njegov sosed Tominc odločil, da bo znamenite slapove Reke naredil dostopne obiskovalcem.

Že 1. januarja 1819 je nakelski župan Jože Mahorčič določil vpisno knjigo. Vanjo so se začeli vpisovati prvi turisti, ki so si ogledali Jamico - sedaj Mahorčičevo jamo - in Hlavnjačo - sedaj Tominčevo jamo. Deli prvotne poti, ponekod vklesane v živo skalo, ki so jo pozneje razširili, so vidni še danes. Vpisno knjigo je nekaj mesecev pozneje vpeljala tudi Postojnska jama, Vilenica pa jo je dobila leta 1821.

Raziskovanje jam se je z razmahom popularizacije jame in okolice kot fenomena z velikim speleološkim potencialom, z zanimivimi rastlinami, vodnimi zalozami, arheološkimi najdbami ter obiskom pomembnih raziskovalcev in vladarjev začelo razcvetati v neslutene razsežnosti. Takrat se je že začelo deliti poti na plezalne, turistične (razgledišče princepe najdvojvodi-

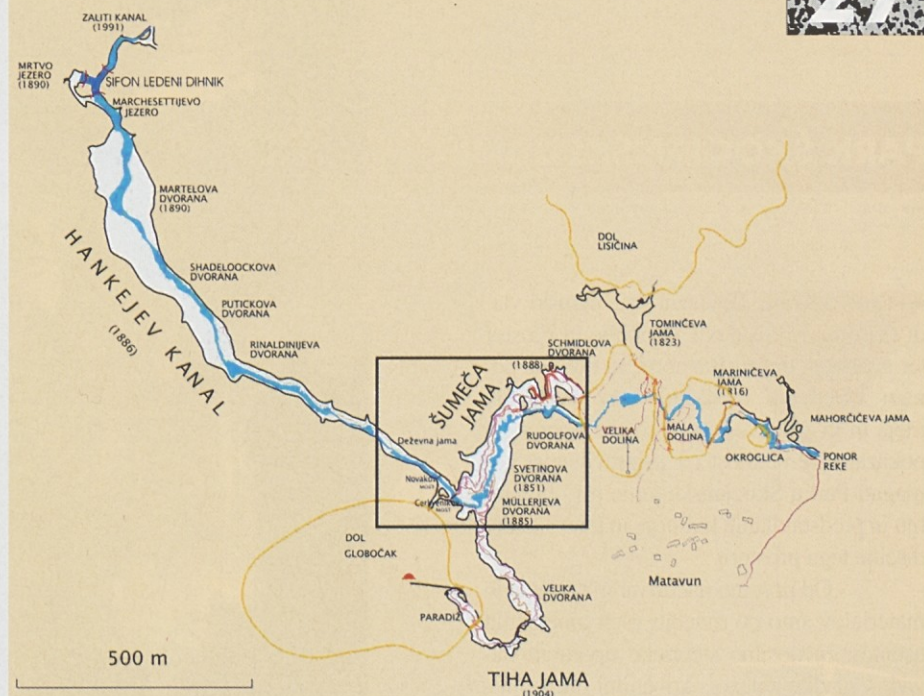
nje Štefanije), botanične in še kakšne. Zanimivo je, da so v Veliki dolini prvič našli in opisali Justinovo zvončnico (*Campanula justiniana*), ki je tako v Škocjanskih jamah pridobila svoje klasično nahajališče ali *locus classicus*, čeprav je na Snežniku količinsko in razporeditveno neprimerno bolj razširjena, le da je tam do takrat še niso bili našli. Zaradi velikega zanimanja za Škocjanske jame so pričeli urejati tudi okolico. Kot gobe po dežju so rasla razgledišča, počivališča, celo nasadi borov, in razširili so tudi gostilno. Razcvet turizma in raziskovanje jam ni sta ponehala in se nadaljujeta še danes.

Hankejev kanal, ki predstavlja del spleta Škocjanskih jam, v katerih se podzemna Reka, stisnjena med stene, prebija v skrivnostno podzemlje, je dobila ime po Antonu Thomasu Hankeju*. Člani Primorske (jamarske) sekcije Nemško avstrijskega planinskega društva, ki je od leta 1883 sistematično raziskovalo podzemlje Krasa, so medse sprejeli tudi Hankeja, neumornega jamarja, doma iz Bravant na Češkem, ki je takrat služboval in živel v Trstu. To je bil rojstni čas speleologije in z njo novega sistematičnega načina raziskovanja jam. In velika pustolovščina raziskovanj razsežnega spleta podzemskih jam tistega časa - od 20. januarja 1884 do 6. septembra 1893. Po šestnajstih odpravah v sedmih letih in po preplezanih in prečenih petindvajsetih slapovih podzemne Reke so člani jamarske skupine Alpenverei na prišli do točke, ki jo s takratno tehniko ni bilo mogoče premagati. Prišli so do Mrtvega jezera, to je sifona, v katerem Reka izgi-

Slika desno:
Tloris Škocjanskih jam
s poimenovanjem delov spleta jam.
V oklepajih so letnice odkritja
posameznih delov jame.

V okviru je prikazan tisti del jamskega sistema,
v katerem so od maja 2003 do aprila 2004
potekala dela za historično obnovitev
raziskovalne poti v Hankejev kanal

Slika spodaj:
Prikaz poteka historične obnovitve poti
v Hankejev kanal. Obnovljeni del poti
ponazarja močna rdeča črta.

nja na koncu velike Martelove dvorane, ene izmed največjih podzemskih dvoran na svetu. Od tod naprej, skozi sifon, so se prebili slovenski jamarski potapljači šele leta 1991.

Poleg jamarjev iz Trsta so bili jamarsko dejavni tudi mnogi domačini iz bližnjih vasi, predvsem iz Škocjana in Matavuna, ki so bili mestnim jamarjem za vodnike, spremljevalce in delavce. To so bili predvsem G'mbočev Jurij Cerkvenik s sinovima Tonijem in Jožetom, znani Jožef Cerkvenik V'ncek in Miklov France Cerkvenik, ki je bil glavni vodja delavcev in vodnikov po jamah po prvi svetovni vojni in po katerem nosi ime nedavno obnovljeni most čez Hankejev kanal. Vsi ti domačini so s svojim neutrudnim delom za vsakdanji kruh svojih številčno velikih družin nadelali v Škocjanskih jamah skoraj 12.000 metrov poti, kar predstavlja dvakratno dolžino škocjanskega jamskega spleta. Vsa opravljena dela so bila ročna, težka in zelo nevarna. Danes le redko kdo zaide na njihove v stene vsekane vrtohlave poti, ki so še edini strahospoštovanja vredni tehnični spomenik vrlim domačinom. Vse plezalne, pozneje turistične poti, razporedene po vsem jamskem spletu, so domačini klesali ročno, poti opremljali s klini in z varovalnimi žicami ali ograjami. Postavljali so lesene galerije in mostove. Za boren denar so tvegali svoja življenja in svoje zdravje. V zgodovini Škocjanskih jam so krivično postavljeni ob stran in pozabljeni, največkrat omenjeni le kot jamski delavci - "Grottenarbeiter".

Obnova tehniške dediščine

Med številnimi potmi v podzemlju Škocjanskih jam, ki predstavljajo tehniški spomenik, vodi zelo pomembna raziskovalna pot v Hankejev kanal. Skladno z letnim delovnim načrtom Javnega zavoda Park Škocjanske jame za leto 2003, soglasno z mnenjem zavodovega strokovnega sveta ter sveta JZ Park Škocjanske jame ter v soglasju z novogoriško območno enoto Zavoda RS za varstvo narave in z Inštitutom za razi-

skovanje krasi ZRC SAZU smo v letu 2003 s pomočjo prijateljev in kolegov iz bavarskega Narodnega parka Berchtesgaden historično obnovili prvih 195 metrov poti v Hankejevem kanalu.

Zavest o pomenu naravnih in tehniških vrednot, kot pomembnega dela zapuščine iz preteklosti, je mogoče osvojiti s primernim izobraževanjem pa tudi s smiselnim predstavljanjem takih izjemnih stvari. Pri tem igra park zelo odgovorno vlogo. Sodelavci Javnega zavoda Park Škocjanske jame se vselej opiramo na zgodovinska dejstva, na bogastvo kulture kraja in na enkrat-

PARK ŠKOCJANSKE JAME

no naravo Krasa. Hvaležni smo nemški vladi oziroma Ministrstvu za okolje in prostor ter svobodni deželi Bavarski, ki razume pomen Unescove dediščine brez vsakršnih mejâ in ki je s svojo odkritosrčno pomočjo pokazala plemenitost ter pripravljenost pomagati Parku Škocjanske jame pri ohranjanju in predstavljanju kulturne in tehniške dediščine tega prostora.

Od prvotno načrtovanih nerjavečih materialov smo po mnenju vseh omenjenih ustanov za nosilne stebričke uporabili navadno gladko železo s kovanimi luknjami - identično starim stebričkom. Skozi luknje smo vlekli gladko železo ter ga podaljševali na tradicionalen način z upogibanjem žice. Prav tako smo namesto načrtovanih kovinskih pohodnih podlag za mostove po priporočilu zavodovega sveta uporabili hrastove in kostanjeve deske, debele 2 coli ali 5 cm), katerih trajanje in nosilnost bomo sproti preverjali.

Videz ograje, narejene iz enakih materialov, iz kakršnih je bila prejšnja ograja, in tehnika dela, ki je zahtevala sicer nekaj ponovno odkritih inovativnih pristopov, je enak videzu ograje izpred stotih let. Zato je veren prikaz tehniške dediščine, ki je ponovno uporabna in varna za tiste strokovnjake, ki bodo ob uporabi obnovljene poti v Hankejev kanal obiskovali in raziskovali za turiste sicer nedostopen del spleta Škocjanskih jam.

Kdo je prenovil pot?

Pri obnovitvenih delih so sodelovali kolegi iz Narodnega parka Berchtesgaden po posebni pogodbi na osnovi sporazuma bavarsko-slovenske komisije. S seboj so pripeljali nekaj posebnih strojev in opreme ter skupaj z zaposlenimi v Javnem zavodu Park Škocjanske jame opravili najtežja dela,

kot so vrtnanje lukenj, montaža stebričkov in podobno. Sodelovali so vodja nadzorne službe Hans Krafft, gorski vodnik Wolfgang Palzer, specialist za "ferate" Lorenz Köppl iz Narodnega parka Berchtersgaden. Dušan Ban, Toni Božeglav in Mirsad Zulič iz kovinarskega podjetja TOLOS, d.o.o., so izdelali vse kovinske dele za ograjo in mostove ter prispevali standardne stroje in opremo. Sodelavci JZ Parka Škocjanske jame vodnik in pooblaščenec za VPD Borut Lozej, Borut Peric, Iztok Šturm, biolog-ekolog Samo Šturm in vodja naravovarstvene nadzorne službe Tomaž Zorman so usmerjali in vodili prenovitvena dela, za logistiko pa sta skrbela direktor Albin Debevec in vodja službe za urbanistično načrtovanje Črtomir Pečar.

Delo kolegov iz Narodnega parka Berchtesgaden in sodelavcev JZ Parka Škocjanske jame je bilo vredno 2,2 milijona SIT ali 9.785 EUR. Vrednotenje je bilo opravljeno na osnovi potrebnega znanja vrhne tehnike oziroma višinskih del, potrebnih delovnih izkušenj, specialnih orodij in težavnosti dela. Porabljenega materiala pa je bilo za 2.176.000 SIT ali 9.258 EUR).

Obnovitvena dela v Hankejevem kanalu. Fotografije JZ Park Škocjanske jame

Rezultati in sklepna ugotovitev

Na vstopu v Hankejev kanal smo historično obnovili 195 metrov ograje na stari poti, ki vključuje vse elemente poti (pot po ravnini, pot po stopnicah, razgledišče in dva zaporedna mostova). Obnovljena pot je verodostojna kopija originala, zato lahko opravljeno delo s ponosom imenujemo historična prenova.

Udeleženci prenove so delo končali le z nekaj manjšimi delovnimi poškodbami, ki niso dosegle ravni poškodb predhodnikov pred stoletjem. Zaceljene so bile v štirinajstih dneh. Ravnali smo se po obveznem navodilu direktorja zavoda ter vse delavce in "obiskovalce" ustrezno zavarovali in upoštevali vsa merila varstva pri delu.

Snemalci Bavarske televizije so posneli s prenove stare poti v Hankejevem kanalu ekskluzivne kadre, ki so bili dobrodošli tudi za promocijo Parka Škocjanske jame. Kljub ponavljanju snemanja kadrov smo vse potrebne aktivnosti opravili v dogovorjenem času in v obojestransko zadovoljstvo.

Vsi sodelujoči v prenovitvenih delih smo postali pravi prijatelji.

Predstavljati v svetu park, ki je kot edina slovenska lokaliteta uvrščena na Unescov Seznam svetovne naravne in kulturne dediščine, je naloga, ki jo s ponosom opravljamo. Pomeni nam častno nalogo, saj ohranjamo dediščino za Kras in za ves svet. Le kakovostno in načrtovano delo v parku ima lahko dobro odmevnost, ki jo obiskovalci parka ter širša javnost z veseljem sprejemajo, se z njo istovetijo in tako pomagajo pri ohranjanju biodiverzitete in varovanju dediščine.

Opravljen dela so odraz skupnih prizadevanj slovenskega Ministrstva za okolje, prostor in energijo, nemškega Ministrstva za okolje in prostor, Parka Škocjanske jame in Narodnega parka Berchtesgaden z Bavarske. Temeljijo na meddržavnem sporazumu o sodelovanju in izmenjavanju strokovnih mnenj pri razvijanju in varovanju naravne in kulturne dediščine. V bodoče pa se bo sodelovanje razširilo še na strokovne raziskave na področju varovanja vodá, v projektu LIFE in na področju varovanja naravne dediščine z ustreznimi raziskavami ter obnovitvenimi deli. Nemška svobodna de-

žela Bavarska, zlasti Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo in Ministrstvo za okolje so kazali veliko razumevanje za obnavljanje naše kulturne dediščine ter z večjim finančnim deležem sodelovala pri obnovi J'kopi-novbega skednja in Jurjevega skednja v Parku Škocjanske jame, ki sta sedaj dva mala muzeja.

Končuje se tudi program za obnovo stavbne dediščine v centru parka, ki je poleg že naštetih prenov zajela še prenovu stavbe Škocjan št. 3 ob upravni zgradbi Javnega zavoda Park Škocjanske jame. Nemenjana bo muzejskemu predstavljanju flore in favne parka ter vzgojno-izobraževalnim programom za učence in dijake.

Tomaž Zorman, univ. dipl. inž. gozdarstva - vodja naravovarstvene nadzorne službe v JZ Park Škocjanske jame, Škocjan

* Več o Hankejevem raziskovanju Škocjanskih jam preberite v prispevku Albina Debevc "Anton Thomas Hanke - eden izmed začetnikov speleologije: Hanke ni vedel, da je prišel do konca Škocjanskih jam", Kras, št. 44, str. 32-35

OSTROŽNO BRDO

Nada Trebec

Ostrožno Brdo je razpotegnjena obcestna vas na severnem robu Brkinov. Je na vrhu ozkega slemena z nadmorsko višino 632 m. Cesta v vas se od glavne ceste Pivka-Ilirska Bistrica odcepi v Ribnici, pri Ambrožiču, ob Reki pa zavije strmo navzgor. Naselje obsega zgornji del - Zguranci in spodnji del - Zdulanci. K naselju spadata še dva zaselka: štiri samotne kmetije v dolini potoka Suhorce - Šmagurjevi in dve osameli kmetiji na severnem pobočju - Krnevčevi. Tik za vasjo je najvišja točka slemena Vrhek, s katerega je obsežen razgled. Proti severu sega sleme do doline Reke (Velka voda), na vzhodu se spušča v Brški žleb, na jugu in zahodu pa se spušča do potoka Suhorce.

Pogled na Ostrožno brdo
z značilnimi terasastimi travniki,
njivami in sadovnjaki

Fotografija:
Slovenija - pokrajine in ljudje,
Mladinska knjiga, 1998

Drobci, utrinki iz preteklosti

Daljna preteklost Ostrožnega Brda ni poznana. Brkinsko območje je bilo dokaj gosto poseljeno že v prvem selitvenem obdobju Slovanov konec 6. in v začetku 7. stoletja. Prostor pa je bil kultiviran že pred prihodom Slovanov zaradi z vodo bogatih tal peščenjaka in laporja. Naravne danosti so ugodno vplivale na razvoj poljedelstva in živiloreje.

Konec 8. stoletja je ta prostor prišel v okvir frankovske države, nato je bil podrejen oglejskim patriarhom, goriškim in devinskim grofom. V drugi polovici so si ta prostor pridobili Habsburžani in tu vladali do konca prve svetovne vojne.

Prva omemba vasi Ostrožno Brdo je najverjetneje v urbarju gradu Švarcenek (sedaj Podvrčnek pod Artvižami v Brkinih) iz leta okrog 1400. V virih se naselje omenja kot Ostroschno Berdo in Ostroschnoberdo ter Ostroschenwerdu v letu 1823. Izvor besede "ostrožno" se razlaga na več načinov. Iz besede "ostroga", ki pomeni pripravo na jahalnih škornjih za spodbujanje konja; iz besede "ostrožen", to je kolesce pri ostrogi; iz besede "ostrog", ki pomeni vojaški tabor, utrjeno, branjeno mesto; iz besede "ostrožnik" za cvetlico z latinskim imenom *Delphinium*; in iz besede "ostrožnica", to je robida, trnov grm.

Leta 1400 je bilo na Ostrožnem Brdu 13 obdelanih kmetij. Zanimiva so naslednja imena takratnih kmetov: Dessina, Gellen Linhart, Marin, Marinetz, Pernhart, Tometz. Do leta 1412 se je število kmetij zmanjšalo in del prej obdelovane zemlje je ostal neobdelan in opustel. Iz urbarijalnih dajatev iz leta 1412 je mogoče razbrati tedaj prevladujoče rastline in živali: pšenica, oves, lan ter prašiči, ovce in piščanci. Število kmetij se je zmanjšalo zaradi gospodarske krize, pozneje zaradi avstrijsko-beneške vojne (1508-1516), turških vpadov in kužnih bolezni. Turki so v Brkine vpadali pogosto, predvsem v drugi polovici 15. stoletja. Leta 1298 so tako popolnoma razdejali sosednjo vas Prelože in še sedaj na ta čas spominjajo nekatera ledinska imena, kot so *Straža*, *Turna kraji*, *Turna brda*.

Po koncu kriznega obdobja so v 17. stoletju (1630-1670) v več brkinskih vseh gradili nove cerkve, ker so bile prejšnje uničene (Janeževo Brdo 1647, Suhorje 1654). Najverjetneje sodi v ta čas tudi nastanek cerkve sv. Kancijana (narečno: *svieti Koucjen*) na Ostrožnem Brdu. Cerkvico so sezidali zunaj vasi, kakšnih dvajset minut hoje daleč. Tam je še sedaj vidno mesto, na katerem je stala. Po pripovedovanju starejših vaščanov naj bi bila romarska cerkev. Ob njej je tudi pokopališče. Ledinski imeni *Cerkveni vrt* in *Cerkvijske* pričata, da je bila zemlja ob cerkvi v cerkveni lasti. Leta

ja, ko je Trst postal pomembnejše avstrijsko mesto. To je namreč ugodno vplivalo na njegovo naravno zaledje. Prebivalstvo brkinskih vasi je začelo hitro naraščati. Po podatkih za leto 1900 je bilo v vasi Ostrožno Brdo 61 hišnih števil s 404 prebivalci, od tega 121 moških in 192 žensk. Prebivalci brkinskih vasi so s Tržačani navezali trgovske stike. V Trst so v 19. stoletju in v prvi polovi-

Ostrožno Brdo - razglednica iz leta 1905

1782 so v vasi zgradili novo cerkev posvečeno sv. Antonu Padovanskemu. Cerkev ima obokan vhod-klanjico. Nad vhodnimi vrati je preklada z napisom v latinščini in z letnico 1655, kar daje slutiti, da so ta kamen prenesli od cerkve sv. Kancijana in ga vzdali v novo cerkev. Napis na prekladi v prevodu Božidarja Premrla z Uprave RS za kulturno dediščino pomeni: (*Postavljeno*) *Na čast sv. Kocijanu v času prečastitega gospoda Janeza Rampelija, župnika v Košani, (leta) 1655.*

V cerkvi sta posebej zanimiva kropilnika. Levi kropilnik je iz nenavadnega temnosivega apnenca. Na dnu školjkastega bazena za blagoslovljeno vodo je vklesano simbolno znamenje v obliki treh rib, ki se križajo med seboj in oblikujejo sestavljen trikotnik. Kropilnik je zanimiv tudi zaradi noge v obliki trebušastega stebrička in je po lepšan z vklesanim geometrijskim in rastlinskim okrasjem. Desni kropilnik je iz sivega apnenca. Na dnu bazena ima reliefno vklesan posebno oblikovan napis IHS, pod njim pa je vklesano srce s tremi žebli.

Gospodarsko-socialne razmere so se v Brkinih izboljšale v začetku 19. stolet-

ja, ko je Trst postal pomembnejše avstrijsko mesto. To je namreč ugodno vplivalo na njegovo naravno zaledje. Prebivalstvo brkinskih vasi je začelo hitro naraščati. Po podatkih za leto 1900 je bilo v vasi Ostrožno Brdo 61 hišnih števil s 404 prebivalci, od tega 121 moških in 192 žensk. Prebivalci brkinskih vasi so s Tržačani navezali trgovske stike. V Trst so v 19. stoletju in v prvi polovi-

ci 20. stoletja vozili in prodajali seno (Senečni trg), drva, oglje, krompir, sadje, faše (butare iz drobno nasekljanih leskovih šib, ki so jih uporabljali za razsvetljavo), ženske pa so v jerbasih nosile v Trst jajca, maslo, zelenjavo in sadje. Posebej za Tržačane so na češpovih drevesih puščali najlepše sadeže in jih za Vse svete (1. november) kot poslastico odnesli v Trst. V Trstu so naši ljudje tudi dobili zaposlitev. In iz Trsta so poleg skromnega zaslužka v Brkine prihajali znanje, pohištvo, moda - drugačen način oblačenja pa tudi italijanski jezik in italijanska kultura.

Josip Mal v Zgodovini slovenskega naroda navaja, da je še v sredini 19. stoletja (1855) na Kranjskem razsajala kolera: "*... na Kranjsko je prišla kolera tega leta po vojakah iz Italije... V Suhorju in na Ostrožnem brdu je v eni noči umrlo okrog 150 ljudi. Bolezen je nastopila silno ostro in hitro, poprej zdrava vas je imela naenkrat po sedem do deset mrličev*".

V osemdesetih letih 19. stoletja (1884) so v vasi zgradili osnovno šolo, ki so jo nekaj časa obiskovali tudi otroci iz Prelože, saj je bila zgrajena za obe vasi. Delovala je vse do leta 1977.

BRKINI

Proti koncu 19. stoletja je tudi Brkine zajela socialna kriza. Majhne, razdrobljene kmetije, velike družine, slabe prometne povezave so vplivale na močan val izseljevanja. Veliko ljudi je v Ameriko odšlo že pred prvo svetovno vojno, izseljevanje pa se je nadaljevalo tudi po prvi in drugi svetovni vojni. Med prvo svetovno vojno je bilo v vasi čutiti veliko pomanjkanje, ob koncu vojne pa je veliko ljudi umrlo zaradi španske gripe - španjole. Število moških se je zmanjšalo, ker so se vojskovali in mnogi padli v avstro-ogrske vojske na različnih bojiščih.

Ostrožno Brdo so Italijani zasedli leta 1918. Vas je nadzirala italijanska vojska, ki je bila nastanjena pri Ambrožiču. Leta 1942 so se v vas priselili italijanski vojaki-alpinci in imeli v njej svojo postojanko. Vaščani so se italijanski okupaciji zelo zgodaj uprli. Maks Zadnik navaja: "Prvo nedeljo septembra 1919 so vaščani Ostrožnega brda s kamenjem, koli in tudi s puškami pregnali iz vasi cel vod okupatorskih vojakov. Uprli so se možje, žene in tudi otroci. Zaradi tega so dale italijanske oblasti njihovi vasi ime Monteforte del Timavo".

Do leta 1923 je v vasi delovala slovenska šola. V tistem času sta učili učiteljici: Polda Česnik, poročena Završnik, doma iz Hrastja pri Pivki, ki je še poučevala v slovensščini, in Antonieta Kobal iz Trsta, ki je že

poučevala v italijanskem jeziku. Verouk je poučeval duhovnik Anton Piščanec, oficir bivše avstro-ogrske vojske. Leta 1923 pa je bil z Gentilijevo šolsko reformo uveden italijanski učni jezik, kar pomeni, da je bil ves pouk poslej samo v italijanskem jeziku. Poitalijančili so tudi vsa imena in vse priimke vaščanov.

Upor proti fašistom se je nadaljeval tudi med drugo svetovno vojno. V spomin na tisti čas so v vasi in v njeni bližini štiri spominska obeležja: pri Ambrožiču v spomin na spopad z italijanskimi karabinjerji aprila 1942, na stavbi osnovne šole v spomin na uboj treh vaščanov iz Suhorja in dveh iz Ostrožnega Brda, osrednji spomenik na padle žrtne med narodnoosvobodilnim bojem (borci NOV, talci, taboriščniki) in spomenik v Borštu, posvečen partizanski bolnici Zalesje.

Partizanska bolnica Zalesje v Brkinih je delovala nepretrgoma od 15. novembra 1943 do 7. januarja 1945. V njej se je zdravilo kakšnih 220 ranjencev in bolnikov. Najprej je bila v Padežu, marca 1944 pa so jo prestavili v Boršt, severovzhodno od Šmagurjene kmetije. Zgradili so bolniške barake z 20 ležišči, prostor za zdravnika, skladišče za zdravila in opremo. Posebej so zgradili skrivališča z 12 ležišči, operacijsko sobo in kuhinjo. Gradnjo bolnice in pozneje

Vhodna vrata v cerkev sv. Antona Padovanskega z latinskim napisom na prekladi iz leta 1655.

oskrbo za bolnike in osebje so prevzeli vaščani Ostrožnega Brda. Ker je bilo konec leta 1944 in v začetku leta 1945 več sovražnikovih ofenziv, se je morala bolnica stalno umikati in seliti, potem pa je bila 17. januarja 1945 ukinjena in priključena bolnišnici pod Snežnikom.

Zaradi velikih družbeno-gospodarskih sprememb po drugi svetovni vojni se je življenje v vasi zelo spremenilo. Ljudje so se odseljevali v mesta, se zaposlovali v industrijskih središčih. Veliko mladih je po končani vojni zbežalo na zahod in od tod odšlo v Kanado, Avstralijo in ZDA. Zaradi pomanjkanja delovne sile in oslabelosti prebivalstva je kmetijstvo kot glavna dejavnost v Ostrožnem Brdu začelo propadati. Od leta 1869, ko je v vasi živelo 368 ljudi, se je njihovo število povečalo do leta 1880 za 41 in do leta 1890 na 433. Potem pa je do leta 1910 padlo na 345 in do leta 1931 se je zmanjšalo na 294. Do leta 1948 je padlo na 262 prebivalcev, se do leta 1953 zmanjšalo na 256, do leta 1961 na 211 in do leta 1966 na 182 prebivalcev. Leta 1971 je v Ostrožnem Brdu živelo le 167 prebivalcev, leta 1981 samo 140 in leta 1991 samo še 113!

Če v našo vas zaide obiskovalec, si v njej lahko sedaj ogleda nekaj zanimivosti. Te je cerkev sv. Antona Padovanskega, ki goduje 13. junija, vaščani pa imamo prvo nedeljo po tem dnevu shod. Ob cerkvi stoji mogočem javor častitljive starosti. Potem je šolska stavba z dvema lipama pred njo. Kamniti križ iz leta 1887 za začetku vasi, ki ga je dal postaviti Jakob Kovačič. Sestoji iz štirih delov. Stoji na masivnem podstavku iz zelo grobo obdelanega kamna. Na spodnjem delu visokega stebra sta vklesani začetnici

Zemljevid Brkinov z okoliškimi območji

Kamni križ pri Ostrožnem Brdu iz leta 1877, ki ga je dal postaviti Jakob Kovačič.

Značilna kalonja iz Ostrožnega Brda iz leta 1937.

J.K. Sestavni del križa je tudi kapitel z letnico 1887 in gornji križ ali razpelo v obliki deteljice z vklesanim napisom INRI ter s Kristusovo podobo na križu. Potem sta zanimivi zgornja in spodnja kaluža (kala) za napajanje živine. V okolici vasi je veliko izvirov vode (kakšnih 17: Perilo, Stidenc, Močila, Ješeuca, Brški žleb, Kazuomar, Podmeja, Btač, ... Lepe so tudi kalonje - najpogostejše iz klesanega kamna obokani vhodi na dvorišča ali le kamniti okviri, najpogostejše z lesenimi vrati. Nekdaj je bilo v vasi takih vhodov 22 in nekatere domačije so imele celo po dve kolonji. Lepe so tudi kultivirane terase, njive na Plešu v Škrinjah, na Zalatk, Brje, Ravne njive. In zapuščena kapelica na poti proti Suhorju, ki jo je po zaobljubi postavil vaščan.

O postavitvi kapelice pripoveduje zgodba: *"Kapelca je bla Šinkuocava kapelca. Ranik Šinkouc je šeu z Omerke les in je blu hudu neurje - hudu nevarnu in u tismi obupi se je zeoblubi, de buo dau neredit kapelco, če buo uostou žu. Je bla taku: an pjan in puotli še ta drugi pjan in so ble table nuotri in zdej še pred uojško so bla železna vratca zduolej in zguorej je bla šauba. In tu je prepalu u uojškinem cajti. Lde so kdaj vrgli nuotri kašn dinar - kašn čintežim. Kapelca je sizidana in je zmiram stala na ismi mesti"*.

Obdobje nazadovanja in odmaknjenosti vasi od svetâ se je zaustavilo z asfaltiranjem ceste (leta 1981), z zgraditvijo vodovoda ter kanalizacije, z napeljavo telefona, z odvažanjem komunalnih odpadkov. Spremenil se je videz vasi. Vse domačije so obnovljene in urejene. Življenjski pogoji so se zelo izboljšali. Vas ne daje več vtisa o za-

puščenosti. Obnovljena je cerkev, urejeno je pokopališče z novim zidom. Vzdrževane so vse poljske poti in lokalne ceste na Suhorje, v Prelože in do Šmagurjevih. V šolski stavbi, ki je vzdrževana za potrebe krajevne skupnosti, je tudi trgovina.

Kmetijstvo že dolgo ni več glavna dejavnost. Obdelovalne površine se zaraščajo. Izgublja se značilen terasasti videz polj in travnikov. Izginjata naravna in kulturna dediščina (suhi zidi, terase, jute, nekoč urejeni izviri potokov, steze, pečine za sušenje češp, kali, korita za napajanje živine, kolovozi, žive meje, ograje in vrata na parcele), ki so jih stoletja s trudom ustvarjali naši predniki. Vas je bila nekdanj poznana po velikem številu goveje živine, sedaj pa v Ostrožnem Brdu gojijo mogoče še 20 glav. Nekateri se v zadnjih letih ukvarjajo z rejo ovc, kar jim otežujejo medvedi. Prisotnost medvedov v bližini vasi je neprijetna ne le za rejce ovac; pome-ni strah in nevarnost za vse občane.

Nekoč je bila vas poznana po sadjarstvu. Gojili so različne vrste sadja: veliko vrst jabolk (najbolj poznana je bila goriška sevka), češpe (iz njih so kuhali poznano brkinsko slivovko), hruške, breskve, grozdje. Veliko sadnega drevja je propadlo zaradi njegove starosti in zaradi zleda (leta 1980). Ker se vse manj kosi in pase, izginjajo travniški sadovnjaki, ki so bili nekdanj značilni za Brkine. Nekaj domačinov se ukvarja z intenzivnim sadjarstvom. Gojijo dobre sorte jabolk.

Večina prebivalcev se dnevno vozi na delo v Pivko, Neverke, Sežano in Ilirsko Bistrico. V občinsko središče se z avtobusom vozijo tudi otroci v osnovno šolo. Zaradi opisanih razmer in zaradi nejasne bodoč-

nosti se mladi, ki končujejo šolanje, ne vračajo domov. Napredovanje vasi napovedujejo programi za razvoj podeželja. Nove možnosti za razvoj bodo pritegnile vaščane k sodelovanju v dejavnostih, ki so povezane z naravnimi lepotami kraja in z njegovim neokrnjenim okoljem, kot so na primer sprehodi, pohodništvo, kolesarjenje, počitnikovanje ipd.

Nada Trebec, Ostrožno Brdo 1, 6255 Prem

Viri in literatura

- Mal, Josip, 1993: Zgodovina slovenskega naroda - II. del.- Mohorjeva družba, Celje
- Premrl, Božo, 1979: Terenski zvezek - ustni vir, Ljubljana
- Snoj, Marko, 1997: Slovenski etimološki slovar.- Mladinska knjiga, Ljubljana
- Trebec, Antonija, Ostrožno brdo, ustni vir
- Zadnik, Maks, 1981: Uporni Ostrožani.- Primorske novice, julij-avgust, Koper
- Bistriški zapisi, 1980.- št.1, Ilirska Bistrica
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, 1970.- DZS, Ljubljana
- Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga, 1968.- DZS, Ljubljana
- Krajevni leksikon Slovenije, 1995.- DZS, Ljubljana
- NOB NOO Brkini 74, : Trideseteletrnica volitev v NOO na južnem Primorskem
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v SR Sloveniji 31.3.1981.- Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana
- Pozdravi iz slovenskih krajev, 1987.- Mladinska knjiga, Ljubljana
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1996.- Mladinska knjiga, Ljubljana
- Slovenija - pokrajine in ljudje, 1998.- Mladinska knjiga, Ljubljana
- Slovenski pravopis, 2001.- Založba ZRC SAZU, Ljubljana

PROMOCIJA KRASA

ZAKAJ V SLOVENIJI MUZEJ KRASA?

Strokovni pogovor
revije Kras

Dušan Rebolj

V Kvadratnem stolpu v Štanjelu je revija Kras v četrtek, 15. aprila 2004, pripravila strokovni pogovor o zamisli, naj bi v Republiki Sloveniji ustanovili muzej krasa. Zamisel za tak muzej in za pogovor o tem je izdajateljem Krasa predlagal poslanec v Državnem zboru in predsednik komisije Državnega zbora za evropske zadeve Lojze Peterle. Za njegovo postavitev ob Planinskem polju na Notranjskem ga je navdušil njegov prijatelj dr. Tomáš Válens, profesor na Fakulteti za arhitekturo Münchenske univerze. Pogovor naj bi strokovno preveril smiselnost in uresničljivost predlagateljeve zamisli in v primeru utemeljenih razlogov pomenil začetek resnih prizadevanj, da slovenski kras dobi svoj muzej.

Udeležence pogovora je kot domačin pozdravil župan Občine Komen Uroš Slamič in se zahvalil reviji Kras za njegovo vsebinsko in organizacijsko pripravo in izvedbo. Poudaril je, kako primerno je, da so se udeleženci zbrali v Štanjelu, kajti prav občina Komen je jedro matičnega Krasa in ker je v celoti vključena v Naturo 2000, kar je za ohranitev naravne in kulturne dediščine krasa zelo pomembno. V imenu pobudnikov za muzej krasa je spregovorila dr. Maja Lapornik, ki je kot dobra poznavalka te tematike pogovor tudi povezovala in na njegovem koncu povzela sklepne ugotovitve.

Planinsko polje, zalito z vodami Unice
Foto: dr. P. Skoberne

Pogovora so se izmed povabljenih udeležili:

Olga Abram, Regionalna pisarna Agencije RS za regionalni razvoj, Štanjel - Kvadratni stolp, 6222 Štanjel

Albin Debevec, direktor JZ Park Škocjanske jame, Škocjan 1, 6215 Divača

Tomislav Čeh, direktor družbe Postojnska jama, turizem, d.d., Jamska cesta 30, 6230 Postojna

Mag. **Katarina Grozdnik-Zeiler**, drž. podsekretarka, Služba vlade RS za strukturno politiko in regionalni razvoj, Kotnikova 28, 1000 Ljubljana

Dr. **Maja Lapornik**, moderatorica pogovora, Breg 12, 1000 Ljubljana

Akad. prof. dr. **Andrej Kranjc**, znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 1, 6230 Postojna

Dr. **Ljubo Lah**, asistent, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Zoisova 12, 1000 Ljubljana

Lev Lisjak, glavni urednik revije Kras, Mediacarso, d.o.o., Rimska 8, 1000 Ljubljana

Mag. **Andrej Malnič**, direktor Goriškega muzeja, Grad, Grajska cesta 1, 5000 Nova Gorica

Stanislav Mrvič, sekretar na Ministrstvu za kulturo, vodja Oddelka za kulturno dediščino, Maistrova 10, 1000 Ljubljana

Alojz Peterle, poslanec v Državnem zboru in predsednik komisije Državnega zbora za evropske zadeve, Šubičeva 4, 1000 Ljubljana

Marjeta Privšek, sodelavka revije Kras, Mediacarso, d.o.o., Rimska 8, 1000 Ljubljana

Dušan Rebolj, direktor Mediacarso, d.o.o., in izdajatelj revije Kras, vodja pogovora, Rimska 8, 1000 Ljubljana

Uroš Slamič, župan, Občina Komen, Komen 86, 6223 Komen

Ida Vodopivec-Rebolj, odg. urednica revije Kras, Rimska 8, 1000 Ljubljana

Dr. **Tomáš Válena**, profesor načrtovanja in urbanizma na Fakulteti za arhitekturo v Münchnu, Auenstrasse 18, 80469 München, Nemčija

Alma Vičar, svetovalka vlade, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo v Ljubljani, Dunajska 48, 1000 Ljubljana

Pogovor so spremljali novinarji časnikov: Delo (Dušan Grča, 20.4.04), Primorski dnevnik (prof. Bojan Pavletič, 16.4.04) in Primorske novice (Marica Uršič-Zupan, 24.4.04) Radia Koper/Capodistria (15.4.04) ter TV Primorka (Sonja Saksida, Poročila 15.4.04 ob 20,00) in RTV Koper/Capodistria (Vesna Potočar, Primorska kronika 15.4.04 ob 18,45), ki so vsi predstavili pogovor s svojimi sporočili in komentarji. V Delovi Sobotni prilogi je zamisel o muzeju krasa pozdravil in nanižal nekaj predlogov akad. prof. dr. Ivan Gams. Pogovor predstavlja ta izdaja revije Kras na naslednjih straneh.

Udeleženci so podprli predlagano zamisel. Soglašali so, naj se uresniči. Seveda pa je treba najprej skrbno in s strokovnimi utemeljitvami pretehtati, kako zamisel arhitekta dr. Válene za muzej krasa pod stenami nad Putickovimi štirinami na Planinskem polju umestiti med že delujoče ustanove, zavode, podjetja in muzeje, ki vsak na svoj način predstavljajo matični kras in pokrajino Kras, kulturno in naravno dediščino slovenskega krasa, kraško kulturno krajino in značilno kraško arhitekturo z uporabo kamna kot glavnega gradbenega materiala, pa tudi gospodarske, socialne, kulturne in etnološke značilnosti Krasa. Mislim na Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU v Postojni, na Javni zavod Park Škocjanske jame s svojima muzejema in muzejskimi zbirkami, na Javni zavod Kobilarna Lipica s Černigojevo galerijo in z načrtovanim muzejem o lipicancih, na Jamo Vilenica z lokavsko gmajno, na delniško družbo Postojnska jama, turizem v Postojni, na Notranjski muzej v Postojni, na nastajajoči Park Cerknjsko jezero, na nastajajoči regijski park Snežnik, na zavarovano območje Kraškega roba, na Grad Štanjel s Spacalovo likovno galerijo in z muzejsko kraško

hišo, na enajst let izhajajočo revijo Kras in njen nastajajoči Informacijski center kras, na Kamnolom Lipica delniške družbe Marmor v Sežani, na Arboretum Komunalnega stanovanjskega podjetja Sežana, d.d., s svojimi muzejskimi zbirkami, na Goriški muzej, itn.).

Razpravljalci soglašajo, naj se sestane skupina ekspertov, ki naj vsebinsko, prostorsko, organizacijsko, izvedbeno in finančno ovrednotijo možnost za uresničitev zamisli dr. Tomáša Válene. Na tej osnovi naj se izoblikuje predlog vladi R Slovenije za ustanovitev muzeja, podprt s strokovnimi mnenji pristojnega ministrstva in lokalne skupnosti, na območju kate-re naj bi bil muzej krasa. Za vse vodenje in usmerjanje nadaljnjih aktivnosti, da se začne zamisel o muzeju uresničevati, so udeleženci pogovora pooblastili predlagatelja Lojzeta Peterleta in revijo Kras.

Pogovor je tudi pokazal, da bo treba narediti tudi sistematičen in nadroben opis dejavnosti vseh ustanov, zavodov, družb in društev ter fizičnih oseb, ki na kraškem prostoru Slovenije predstavljajo, popularizirajo in promovirajo ter tržijo značilnosti našega krasa. Vso njihovo ponudbo naj bi se namreč kot mrežo kraških zanimivosti enotno in celovito predstavljalo in populariziralo ter javnost in ciljne skupine zainteresirane javnosti doma in na tujem spodbujalo in usmerjalo v njihovo obiskovanje, ogledovanje, spoznavanje in uživanje. Vso pestro ponudbo naj bi se tudi celovito tržilo z razpoložljivimi načini in sredstvi za to usposobljenih in specializiranih državnih ustanov, gospodarskih družb in drugih organizacij, društev ter posameznikov.

Prvi krog pogovora

POBUDA ZA MUZEJ KRASA IZHAJA IZ ŽELJE, DA OKREPIMO SLOVENSKO PREPOZNAVNOST

Alojz Peterle,

poslanec v Državnem zboru in predsednik komisije
DZ za evropske zadeve

Pobuda o muzeju krasa je začela svojo pot pred dvanajstimi leti, ko sem bil kot predsednik vlade na uradnem obisku na Češkem. Takratnemu češkemu predsedniku Václavu Havlu sem predlagal, naj bi Čehi in Slovenci,

v skladu z dobro tradicijo kulturnih stikov, skupaj izvedli kakšen projekt v zvezi z arhitektom Plečnikom. In prek tega projekta sem takrat поблиže spoznal dr. Tomáša Váleno in njegov konceptualni pristop k takim zadevam. Dr. Valena je bil avtor Plečnikove razstave na Hradčanih, ki se je nato deloma preselila tudi v Ljubljano. To je bil v tistem času največji kulturni dogodek na Češkem. Takrat smo tudi veliko razpravljali o tem, kako se lotevati varovanja naravne in kulturne dediščine in kako ter na kakšen način dediščino predstavljati ljudem.

Z dr. Váleno sva mnogo govorila o prepoznavnosti Slovenije in kaj bi lahko na tem področju še izboljšali, dodali. V tem dialogu se je porodila tudi ideja, da bi lahko dodatno ovrednotili in s tem okrepili slovensko prepoznavnost tudi s tem, da bi sledili evropskemu trendu ustanavljanja tematskih muzejev. Tu nam matični kras, ki je navsezadnje dal svetovni terminologiji tudi temeljno ime krasa samega, ki ga razumejo po vsem svetu in ki nam ga ni treba prevajati, ker je to pač naša beseda, skriva marsikaj, kar bi kazalo ovrednotiti.

Pobuda o ustanovitvi muzeja krasa izhaja iz želje, da bi kras še bolj vstopil v našo in širšo evropsko in svetovno zavest, da s tem okrepimo slovensko prepoznavnost, o kateri velikokrat slišimo, da je marsikje šibka. Mislimo, da jo lahko okrepi prav kras, ne samo s to pobudo, temveč tudi z marsičem drugim. Pobuda je v tem času, ko vstopamo v Evropsko zvezo, še toliko

SLOVENSKI MUZEJ KRASA

bolj primerna. In ne samo zato, ker bi zanjo lahko pridobili sredstva.

Gre za projekt, ki ima gotovo že sedaj, v svoji konceptualni fazi, konkurenco drugih držav. Vemo, da ima veliko držav precej kraških pojavov in krasa. Mislim pa, da za Slovenijo kot deželo matičnega krasa ne bi bilo spodbudno, če bi jo pri tem kdo prehitel.

Ker imamo gotovo različne poglede in koncepte o tem, kaj bi bil muzej krasa, moram še povedati, da ne gre za muzej na način skansena, čeprav bi bila ideja o muzeju na prostem v smislu skansena gotovo tudi uporabna na krasu.

MUZEJ KRASA BO. ČE NE BO V SLOVENIJI, BO KJE DRUGJE!

Prof. dr. Tomáš Váleno,

nosilec predmeta Načrtovanje in urbanizem
na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Münchnu

Približno deset let že opažamo v Evropi izrazit trend razvoja tematskih muzejev. V pokrajinah, kjer dominirajo zanimivi in izjemni naravni pojavi, si ljudje čedalje bolj prizadevajo te pojave didaktično obdelati, da bi ponudili obiskovalcem, ki jih hodijo občudovat, še dodatno razlago teh značilnosti.

Omenil bi tri take primere:

Pred približno osmimi leti je bil zgrajen muzej ledenikov na Norveškem v nekem fjordu severno od Bergna. To je manjši muzej, približno deset kilometrov oddaljen od ledenika. Tako imajo obiskovalci muzeja možnost, da si ogledajo tudi iztek tega ledenika, ki konča v nekem jezercu. Muzej sam predvsem s pomočjo maket razlaga različne ledeniške fenomene. Ne samo iz Norveške, temveč tudi zanimive ledeniške pojave drugih dežel. Muzej torej tematizira naravni pojav, ki je za Norveško tako zelo značilen.

Podoben primer je tudi muzej vulkanov, ki so ga šele pred kratkim odprli v centralnem masivu St. Ours-les-Roches v Franciji, kjer so šli s pomočjo zelo spektakularne arhitekture v globino zemlje in tam s pomočjo raznih efektov, tudi tresljajev, omogočajo obiskovalcem doživet-

je dogajanj v nekem kraterju. Ta muzej je seveda postavljen sredi pokrajine, ki so jo pred deset tisočletji izoblikovali delujoči vulkani. Vulkanski pojavi so nasploh značilni za ta gorski masiv.

Eden izmed najnovejših primerov je muzej granita na Bavarskem, blizu Passaua ob Bavarskem gozdu. Ta muzej še ni dokončan. Postavljajo ga v nekem opuščenem kamnolomu. V muzeju tematizirajo predvsem material. Deli tega muzeja predstavljajo različne načine uporabe granita.

Če povzamem vse te trende, lahko rečem, da ponavadi s pomočjo neke izjemne arhitekture pomagajo valorizirati neko izjemno mesto v pokrajini. To je bistvo tematskih muzejev, ki pomagajo razlagati in tematizirati neke naravne pojave.

Menim, da ni treba posebej poudarjati, zakaj ravno muzej krasa. Preprosto zato, ker verjetno ni drugega naravnega fenomena pri nas, ki se lahko združi v eni sami besedi in ima tudi neko svojo izrazito skrivnostno noto, ki je tudi za preprostega obiskovalca izredno pomembna. Torej imamo nekaj, kar privlači. Dodati moramo še primerno, sodobno didaktično razlago. Že z revijo Kras imamo za to dobro strokovno in poljudno bazo. In z njeno pomočjo je v Sloveniji zanimanje za kras dovolj veliko. Na voljo nam je tudi že turistična infrastruktura. Imamo dve svetovno znani turistični kraški točki, to sta Škocjanske jame in Postojnska jama. Menim, da se v to spleta umestiti še muzej krasa tako, da bi se med seboj vzajemno podpirali.

Rad bi samo še na kratko orisal neke možne konceptualne nastavitve takega slovenskega muzeja krasa in še enkrat bi poudaril, da mora biti to projekt na nacionalni ravni. Muzej krasa mora biti nacionalna ustanova - nacionalni muzej, ki mora preseči lokalni nivo. Postavljamo se v evropski kontekst in tematiziramo geološki pojav, ki je značilen za Slovenijo, ne zgolj za neko lokalno območje.

Glede lokacije je treba povedati, da je za tak muzej absolutno nujno, da je poleg glavnih prometnic. Predlagal bi celo, da bi bila to prometnica blizu centra Slovenije v smeri proti Krastu. To je nujen pogoj, da muzej zaživi. Druga potrebna lokacijska postavka je, da muzej s svojo lokacijo poveže v makro mrežo glavne atrakcije kraških pojavov pri nas. Tretji pogoj, ki je zelo pomemben za izbor primerne lokacije, pa je, da mora biti to lokacija, ki bi lahko v najbližji okolici glavne stavbe tega muzeja združevala čim več

Štanjel

in čim bolj spektakularne kraške pojave, ki bi jih lahko prikazali z ustrezno učno potjo, ki ne bi bila daljša od poldruga ure hoje. Obiskovalcu moramo, poleg tega, kar lahko dobi razloženo v muzeju, ponuditi tudi možnost čim bolj raznolike učne poti, posejane z najrazličnejšimi kraškimi pojavi v njihovem naravnem okolju. In ni treba, da so ti pojavi tako spektakularni, kot so Škocjanske jame.

Če povzamem, bi bil koncept takega muzeja sestavljen iz tako imenovanega zunanje-ga kroga (učna pot) in notranje razstave (v objektu in okrog njega), ki bi z učnimi mediji, predvsem z maketami, razlagala, vizualizira nastanek in funkcioniranje krasa. Poleg tega bi tak muzej imel še spremne programe, ki so zdaj že absolutno nujni. To sta, na primer, avditorij za predavanja in za prikazovanje filmov ter terasa, ki bi nudila razgled na pokrajino. Tak muzej bi lahko imel tudi raziskovalno postajo in morda tudi knjižnico. Dodali bi mu lahko tudi še postojanko za vodene odprave omejenega števila obiskovalcev v neturistične jame v okolici.

Na vprašanje, kam bi lahko umestili tak muzej, bi odgovoril kot arhitekt (in ne kot geograf ali geolog). Gotovo je primernih lokacij več. Zagotovo bi bilo neproduktivno umeščati tak muzej v neposredno bližino Škocjanskih jam ali Postojnske jame, ki sta dva glavna kraška magneti. Obiskovalci tako ogromnih in tako spektakularnih naravnih pojavov v času njenega ogledovanja ne bi bili sposobni sprejemati še nekih dodatnih programov, to je ogleda muzeja krasa. Tak muzej niti ne bi mogel razviti lastne identitete v senci teh svetovnih biserov.

Več možnosti bi imeli, če bi ustvarili neke vrste trikotnik: Škocjan, Postojna in tisto tretje - muzej krasa, s katerim bi lahko tudi stimulirali obiskovalce ter jih pripravili na obisk mo-

gočnih jam. Moj predlog lokacije, (ki je popolnoma in zgolj moje osebno mnenje), je lokacija pod stenami in zgoraj moje osebno mnenje), je lokacija pod stenami na Planinskem polju nad Putickovimi štirami. Ta kraj je izrazito gozdnat. Tam se nahaja tudi eden redkih primerov posegov človeka v delovanje kraških sistemov, kot so Putickove štirne. Na tem kraju lahko opazujemo tudi enega izmed najbolj spektakularnih kraških pojavov - to je pojav presihajočega jezera. Opazujemo lahko vse različne vodostaje, ki popolnoma spremenjajo veduto pokrajine.

Poleg tega je na tem območju okrog 45 kraških jam in nekaj jih je v neposredni bližini pradelagane lokacije. Gotovo bi bile zelo primerne za učno pot, kljub temu, da niso najbolj spektakularne, kažejo pa vse značilnosti tovrstnih kraških pojavov. Seveda so na tem mestu tudi vsi, za potrebe muzeja pomembni površinski pojavi, kot so, na primer, vrtače in drugo. Imamo tudi skrivnostno Linhartovo jamo, ki daje temu kraju še določeno zgodovinsko razsežnost. Tudi to bi lahko izkoristili za turistične namene. Imamo pa tudi možnost za metaforično navezavo na sistem podzemne Ljubljane.

Glede makrolokacije naj omenim bližino zelo pomembnih točk, kot so Rakov Škocjan, Postojnska jama, Škocjanske jame in seveda bližina avtoceste. Ta lokacija po mojem mnenju na zelo nazoren način kaže, kaj bi lokacija takega muzeja morala nuditi. Seveda pa bo treba o teh stvareh še razpravljati.

Danes se nahajamo v stanju, ko s tako pobudo lahko zelo dobro sledimo evropskim trendom. Tak muzej bi lahko predstavljal kvaliteto kulturno, izobraževalno, politično ponudbo Slovenije, ki ni namenjena množičnemu turizmu, ampak odgovarja specifičnosti pojava krasa in bazira predvsem na nečem, s čimer se mi, Slovenci, lahko identificiramo. Slovenija bi se s ta-

kim muzejem lahko postavila na zelo vidno mesto v evropskem kontekstu, ker zaenkrat takih muzejev v svetu še ni prav veliko.

Še enkrat naj poudarim; da so konkretne možnosti, da Evropska skupnost sofinancira postavitev muzeja. Moramo se zavedati tudi, da muzej krasa bo. Če ne sedaj, bo pa čez nekaj let. Vprašanje je samo, ali ga bomo ustanovili pri nas, v Sloveniji, ali pa ga bodo odprli nekje drugje. In veliko je to odvisno od nas, ki smo tu danes zbrani.

IDEJO BI BILO MODRO PODPRETI

Alma Vičar,

svetovalka vlade, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo

Upam si trditi, da je ta ideja resnično pogumna in prava. Ideje o muzejih (tudi o muzejih na prostem), zaznavamo v kraškem prostoru že kar nekaj časa.

Za izhodišče bi postavila analize naših strokovnjakov, kaj so tisti vzgibi, ki turiste pripeljejo v Slovenijo. Eno izmed prvih mest zasedajo ohranjenost narave in lepote Slovenije. S tem se seveda lahko pohvalimo in naša dolžnost je, da Slovenijo in njene lepote poskušamo še bolje predstaviti Evropi. Na ta način si lahko zagotovimo pomembno tržno nišo v evropskem turističnem kolaču.

Naravovarstvena zakonodaja predvideva varstvo narave v obliki parkov. Gre predvsem za večja ohranjena območja. Zakon o ohranjanju narave poudarja vlogo parkov kot nekakšnih učilnic v naravi. V tem smislu tudi vidim pobudo za ustanovitev muzeja krasa. Naši parki, ki že delujejo, velik del svoje vloge že izpolnjujejo. Marsikatera turistična, tematska pot je bila zgrajena v teh parkih. Uprave se ukvarjajo z izobraževanjem, z vodenjem turistov in tako naprej. Se pravi, da na nek način že imamo nekaj takih muzejev v naših parkih.

Funkcija muzeja krasa, kot jo je predstavljal dr. Válena, se na nek način že dogaja v informacijskih centrih naših parkov. Naj omenim Park Škocjanske jame, kjer se že uresničuje izobraževalni način prezentacije narave. V Triglavskem narodnem parku že deluje informacijski center v Trenti, ki nudi določene informacije o naših lepotah.

Idejo za muzej krasa, kot ga predlaga gospod Válena, bi bilo zagotovo modro podpreti. Predlagana lokacija je na območju enega izmed naših načrtovanih parkov. Območje Planinskega polja je vključeno v bodoči regijski park Snežnik. Vsaka ideja, kako naj Slovenija predstavi svoje kvalitete, svojo naravo, kulturo in ljudi, je dobrodošla.

PROMOCIJA KRASA

ZA MUZEJ KRASA BO TREBA OPRAVITI NATANČNE ŠTUDIJE

Stanislav Mrvič,

sekretar na Ministrstvu za kulturo,
vodja oddelka za kulturno dediščino

Ideja o muzeju krasa je prav gotovo zelo dobra. Predstavlja simbiozo med naravo in kulturo, ki se v čedalje večji meri pojavljata z roko v roki.

V Resoluciji o nacionalnem in kulturnem razvoju je za naslednje obdobje

nekako predvideno, naj bi v Sloveniji v tipičnih pokrajinah izoblikovali neko kombinacijo muzejev na prostem z naravo, z naravnimi posebnostmi, z nematerialno kulturo (šege, običaji, ipd.), kar postaja v svetu čedalje bolj popularno. Zato tudi Ministrstvo za kulturo pozdravlja idejo o muzeju krasa in bo vsekakor aktivno sodelovalo pri njenem uresničevanju, če bo do tega prišlo.

Moram pa opozoriti, da se je treba tega lotiti zelo previdno, ker nam je do sedaj v Sloveniji le z velikimi težavami uspelo ohraniti dediščino. Sečoveljske soline, na primer, sedaj relativno uspešno delujejo. Muzej na prostem v Rogatcu je tudi uspešen projekt. Žal pa moram povedati, da nam je tak koncept muzeja na Gorenjskem propadel, zato smo se na Gorenjskem prusmerili na posamezne domačije. Prav tako nam je bolj ali manj propadel projekt v Mariboru, kjer smo nameravali vključiti skansen v kmetijsko izobraževanje. Ta projekt je sedaj zaustavljen.

Pri pripravi in uresničevanju projekta za muzej krasa bo treba opraviti izjemno natančne študije, saj dolgoletna praksa kaže, da objekt sicer še postavimo, nekako se tudi vse skupaj začne odvijati, potem pa sama dejavnost nima več tako imenovanega trajnega obrata. In tak projekt nato zakrni ter počasi propade.

Če bo prišlo do uresničanja projekta za muzej krasa, bo po mojem mnenju treba vključiti poleg tudi ideje, ki so se pojavljale v zvezi s Krasom. Po eni strani že dolgo živi ideja o tako imenovanem muzeju kamna in kamnarstva. Tudi notranjski Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU iz Postojne se ukvarja s prezentacijo podzemnega svetâ. Imamo tudi Škocjanske jame, ki so vpisane v Unescov seznam kulturne in narav-

ne dediščine. Tudi še nismo dokončno pokopali ideje, naj klasični Kras spravimo z Unescove poskusne liste v postopek za njegovo razglasitev za svetovno naravno in kulturno dediščino. Zato je lahko uresničitev ideje o muzeju krasa, ki je bila tukaj predstavljena, tudi eden izmed kamenčkov, ki bo pomagal pri nominaciji zamisli, naj Unesco Kras v celoti razglasi za svetovno naravno in kulturno dediščino.

DOBRO PREMISLITI, KAKŠEN MUZEJ IN KJE NAJ BI BIL

Katarina Groznik Zeiler,

državna podsekretarka Službe vlade RS
za strukturno politiko in regionalni razvoj

Ena izmed pomembnih nalog, ki jih ima Služba vlade RS za strukturno politiko in regionalni razvoj, je tudi povezovanje razvoja z ohranjanjem kulturne dediščine in z ohranjanjem naravnih vrednot.

Menim, da je ideja o ustanovitvi muzeja krasa vredna pohvale, pridružila pa bi se stališčem gospoda Mrviča, da je treba k zadevi pristopiti previdno. Pregledati je treba, kaj vse že imamo, da ne bi odpirali popolnoma novih področij, ki se ne bi povezovala z že obstoječimi. Dr. Válena je tudi omenil, da si predstavlja muzej krasa kot nekakšno vozlišče, v katerem bi se obstoječe kulturne in naravne znamenitosti povežale. Dobro je treba premisliti, kakšen naj bi bil tak muzej in kje naj bi bil.

Moram še povedati, da sem si, glede na gradiva, ki sem jih imela na voljo, predstavljal, da bo večji poudarek na kulturni dediščini krasa. Zato sem nekoliko presenečena, vendar kljub temu menim, da lahko ustvarimo dobro kombinacijo naravne in kulturne dediščine. Tudi v realnosti ti dve področji nista strogo ločeni.

MUZEJ KRASA BI BIL VELIK IN POMEMBEN USPEH ZA SLOVENIJO

Akad. dr. Andrej Kranjc,

znanstveni svetnik, Inštitut za raziskovanje krasa,
ZRC SAZU

Povsod po svetu so turistične jame, kraški objekti ali pojava prestavljeni v takšni ali drugačni obliki, kot so na primer: učne poti, naravni parki, regionalni parki in podobno. Če primerjamo Slo-

venijo z drugimi državami, nas pravzaprav prehitujejo ali so nas že prehiteli povsod - bodisi glede turističnih jam, po velikosti, po številu obiskovalcev ali po turistični ureditvi. Naravni mostovi so, na primer, veliko večji in tudi bolj prezentirani v Franciji. Na Novi Gvineji so velike udorne doline, na Hrvaškem obsežna kraška polja, na Madagaskarju orjaške škraplje... Vse to je zaščiteno in predstavljano kot neke vrste naravni parki. V Kanadi je poseben kraški park na Hanni, potem še Mulu na Borneu, Šilin pri Lunanu, Plitvička jezera na Hrvaškem... Tega je zelo veliko!

Če pa pogledamo malo bolj podrobno, je to predstavljena narava, manjka pa muzejska komponenta. Predstavljena je pač narava, ki je zaščitena. Po svoje predstavljena. In nič drugega. Če pa pogledamo, na primer, nacionalne parke v ZDA, vidimo, da dajejo veliko več poudarka bodisi muzejski ali predvsem izobraževalni komponenti. To so tako imenovani Visitors centri - sprejemni centri. So tisto, kar imamo v nekih zametkih tudi mi, vendar je pri nas bistveno slabše in bistveno manj uporabno, kot kje drugje. Najbolj sem si zapomnil stavek prof. dr. Válene: "Muzej krasa bo..." Resnično ne bi rad videl, da bi bil muzej krasa kje drugje kot pri nas. Konec koncev imajo Češka in Moravska velike možnosti za to. Tudi marsikatera druga država bi to priložnost zgrabila.

Zato na vsak način podpiram predlog o muzeju krasa in da se to zgodi pri nas. Možnosti so in prav bi bilo, da to poskušamo izvesti. Imam pa precej slabih izkušenj o raznih načrtih. Tudi sam sem že večkrat sodeloval pri idejah, kaj bomo naredili, pisal sem osnutke in podobno, kar je ostalo le pri idejah. A vendar ostajam optimist. Zelo si želim in sem pripravljen tudi pomagati, da bi res v petih do desetih letih v Sloveniji dobili tak muzej. To bi bil zelo velik in zelo pomemben uspeh za Slovenijo.

ČE NE BOMO IZRABILI NAŠIH DANOSTI, BOMO ZAMUDILI VELIKO PRILOŽNOST

Dr. Ljubo Lah,

asistent na Fakulteti za arhitekturo,
Univerza v Ljubljani

Očitno sem bil nekoliko zaveden s tem povabilom. Prvič zaradi uporabe pojma muzej na prostem, drugič pa, ker gre tu za nekaj, kar s samimi muzeji na prostem ni v neposredni povezavi. Pojem muzej na prostem so si že pred več kot petdesetimi leti rezervirali predstavniki združenj tovrstnih muzejev. To jim strokovni krogi in institucije tudi priznavajo.

Organizator je v pripravljenem gradivu povzel opredelitve, ki sem jih obdelal v svoji doktorski dizertaciji. To dejansko velja za muzeje na prostem v smislu Skansena, torej to, kar se je razvilo iz prvega muzeja na prostem in vse oblike, ki nastajajo po svetu.

Zato bi v zvezi s projektom o muzeju krasa, ki se mi zdi vsebinsko zelo zanimiv in obetaven, saj potrebujemo take centre kot nekekdne magnetne, predlagal imena, kot je na primer tematski park. Če želimo zadevo povezovati z muzejskimi prezentacijami, ki temeljijo na neki avtentičnosti oziroma muzealijah, ki jih imamo v muzeju, potem bi bilo morda sprejemljivo še poimenovanje v smeri nekakšnega ekomuzeja, ki je tudi zelo raznolika oblika pojavljanja muzejev na prostem, kot neka izpeljanka muzeja na prostem v povezavi z naravo. Lahko pa bi bil center v smislu Visitors centra.

Pridružil bi se vsem, ki idejo podpirajo, saj sem prepričan, da je dobrodošla ne le za kras temveč je dobrodošla za Slovenijo kot celoto. Živimo namreč v najbogatejši pokrajini Evrope in če ne bomo znali tega izkoristiti, menim, da bomo zamudili veliko priložnost.

Priložnost vidim tudi v tem, da bi sam Štanjel uredili kot muzej na prostem. Štanjel sam po sebi ponuja toliko vsebin, da bi bilo možno, podobno kot ta projekt, ki naj bi se zgodil na Platinjskem polju - muzej na prostem, razviti v samsmem Štanjelu. To bi prineslo ožvitev Štanjela, na drugi strani promocijo kulturne dediščine, da bi postal v prihodnosti center kulturne dediščine Krasa, tako kot so Škocjanske jame center naravne dediščine matičnega Krasa.

PODPIRAM IDEJO O MUZEJU, VENDAR IMAM POMISLEKE

Mag. Andrej Malnič,
direktor Goriškega muzeja, Nova Gorica

Ideja o muzeju krasa je dobra. Zelo težko bi kaj rekel proti njej in jo podpiram. Vsaka akcija na Krasu bo pripomogla, da bomo na Krasu pridobili nekaj dobrega. Vendar pa imam pomisleke.

Najprej bi opozoril, da bi to idejo gradil predvsem v obstoječi infrastrukturi. Imamo poleg Postojnske jame močan raziskovalni inštitut za kras in muzej. Tudi v Sežani imamo zbirko o samem krasu in tudi Sežana si močno prizadeva, da bi dobila v okviru goriškega muzeja svojo dislocirano enoto. V Lipici imamo v načrtu muzej lipincev. V novogoriški Visoki policijski šoli imajo oziroma gradijo program kra-

Škocjanske jame

skih študij. Tudi Štanjel in komenska občina so poleg omenjenih že veliko naredili za Kras. Mišlim, da je, glede na izkušnje, ki jih imamo, na primer s financiranjem, iluzorno pričakovati za muzej krasa veliko denarja in da bo to nastalo čez noč. Zato je bolje, da to, kar imamo, še naprej izpopolnjujemo in razvijamo. Predvsem pa bi gradil na topografskem delu. Na vodnikih, kartah, oznakah, da bi turist, ki pride k nam, glede na svojo fizično sposobnost in kulturno naravnost, dobil tisto, kar želi. Razvijati bi morali tudi pedagoško dejavnost - tako za tujce, kot za domače goste, pa tudi za domačine. To je zelo pomembno. Kajti, če bo kdo varoval kras, bodo to domačini. Če ga oni ne bodo varovali, ga nihče ne bo mogel varovati.

Poleg narave bi morali muzejski vsebini dodati tudi kulturo. Goriški muzej je v zadnjih letih pripravil dve razstavi, posvečeni prav krasu, obe s pomočjo Občine Sežana in s pomočjo Občin Divača, Komen in Miren-Kostanjevica. Sedanja je pred enim mesecem prišla iz Italije in bo spet postala v Sežani. Izdali smo tudi knjigo o kamnarstvu in kamnolomstvu Krasa.

Tudi sam se ne bi strinjal s tem, da bi muzej, kjerkoli bi že bil, rasel v senci tistih ustanov, ki kras že predstavljajo. Menim, da bi morali preseči uveljavljeno diagonalo Maribor-Koper kot edino zveličavno diagonalo razvoja Slovenije, ampak bi bilo treba tudi v smislu lokacije muzeja zagovarjati policentrični razvoj Slovenije.

Podpirajmo tiste strukture, ki se že trudijo in imajo uspehe na tem področju. Imamo izkušnjo, da se poraja težnja po ustanavljanju majhnih muzejev, kot sta, na primer, v Lokovcu na Banjski planoti in v Dragovici. Majhen muzej torej, ki ga Goriški muzej s svojo strokovno dejavnostjo podpira, delajo ga pa domačini. Če do tega pride, potem bo tak muzej deloval dobro, ker je v interesu lokalne skupnosti. Tak muzej se lahko pojavi v Divači, v Štanjelu; kjerkoli torej, kjer bodo ljudje dovolj agilni in si bodo naredili svoj majhen muzej, posvečen kraškemu pojavom, Krasu in kraškim ljudem.

MUZEJSKA PONUDBA KRASA NAJ BO SKONCENTRIRANA V VEČ CENTRIH

Albin Debevec,

direktor Javnega zavoda Park Škocjanske jame,
Škocjan

Veliko, kar sem hotel povedati, so povedali že moji predhodniki, predvsem gospod Malnič.

Do ideje, o kateri se danes pogovarjamo, je prišlo nekoliko pozno, ne pa prepozno. V Parku Škocjanske jame namreč delamo že četrto muzejsko zbirko. Nekaj zunaj, na prostem, nekaj pokrito. Prva je bila etnografska zbirka, nato arheološka zbirka, mineralna zbirka, muzejsko predstavljamo kompletno obdobje krede, v katerem je sistem krasa tudi nastajal. Imamo tudi zbirko flore in favne in s tem je sistem zaključen. Izdelali smo tudi že učno pot, ki je dobro obiskana.

Včeraj (14.4.2004) nas je obiskal minister za okolje iz nemške dežele Bavarske. Navdušen je poslušal predstavitev naše vizije o nadaljnjem razvoju, v katerem Bavarska tudi finančno sodeluje.

Muzej krasa, o katerem govorimo, je zelo dobrodošla zamisel in bomo z veseljem sodelovali v njenem uresničevanju, neglede na to, kje bo. Vendar pa je prav, da se nečesa zavedamo. Imamo že pet parkov, ki kar dobro predstavljajo predvsem naravno dediščino Slovenije in tudi njene kulturne dediščine. V Parku Škocjanske jame smo kulturno dediščino s pomočjo Ministrstva za kulturo in Fakultete za arhitekturo sorazmerno dobro ohranili in jo tudi razvijamo. Ob dokaj majhni finančni pomoči so ljudje skupaj s

PROMOCIJA KRASA

parkom obnovili kar precej hiš, ki predstavljajo tipično kulturno dediščino našega kraja. Sam park je vpisan na seznam Unesco ne samo zaradi naravne dediščine, ampak je vpisan tudi zaradi svoje kulturne dediščine.

Danes še nisem slišal govora o zanimivosti, ki je tako značilna za naše kraje. To je arheologija. Arheologija je tudi dediščina in vredna vsaj toliko, kot so vredni kamnolomi, kot je bilo danes povedano, če ne še več. Saj gre za naše prednike, za našo kulturo, ki je takrat nastajala. V Parku Škocjanske jame smo iskali vzor po Evropi in smo ga našli v Hallstattu. Nismo jih kopirali, vendar pa so nam skupaj z dunajskim Prirodoslovnim muzejem nudili veliko pomoč in del tega smo pred letom dni uspešno izvedli. Prej je bil Park Škocjanske jame podvržen krajam, ropom, raznim nedovoljenim izkopavanjem, na katere nismo mogli vplivati. Zato smo z Ministrstvom za kulturo večji del območja zaprli, tako da so znana najdišča pod kontrolo in tudi pod elektronskim varstvom. Drugje se namreč še kako dobro zavedajo, kakšno arheološko dediščino imamo na našem ozemlju. In prav bi bilo, da se mi tega zavedamo še toliko bolj.

Na koncu naj omenim še mrežo šol, ki smo jo organizirali na našem območju. Na vodobizimnem območju Reke, ki ponikne v Škocjanskih jamah in teče pod površjem v Devin, smo v mrežo organizirali štiri šole - dve italijanski in dve slovenski. Dobro sodelujemo tudi z Ministrstvom za šolstvo, znanost in šport. Seveda pa hkrati razmišljamo tudi za naprej. To je opisano v dokumentu Program varstva in razvoja Parka Škocjanske jame 2004-2008. Dokument bodo poslanci Državnega zbora kmalu dobili v razpravo. V njem smo načeli temo, ki je do sedaj veljala za tabu temo: Kras se ne konča za našim hrbtom na Gorjanskem (Albin Debevec je govoril v Štanjelu, manj kot deset kilometrov severovzhodno od Gorjanskega! - op. uredništva), ne konča se v Brestovici in ne pri Lipici. Kras sega vse do morja. In danes, ko že govorimo o določenih idejah, je prav, da govorimo o krasu brez meje. Ne moremo, na primer, predstavljati krasa brez tradicionalnih kamnolomov na italijanski strani! Tudi na naši strani je veliko opuščanih kamnolomov. In kamnolomih se vidi popolna osebna izkaznica nastanka naše Zemlje. Zato bi bilo prav, da znamo to ceniti in tudi prav ponuditi obiskovalcem - turistom!

Vsekakor pa se strinjam, da je lahko muzejska ponudba krasa skoncentrirana v več centrih, ne samo v enem. Nikakor pa si ne morem zamisliti, naj bi to delali celo deset let. Če tako razmišljamo, bomo kaj takega delali dvajset let! Stvari se dajo narediti v mnogo krajšem času! In to tam, kjer so ljudje in stroka!

Modrijanov mlin pri vhodu v Postojnsko jamo

PRI SNOVANJU MUZEJA MISLITI TUDI NA USPOSOBLJENE KADRE

Tomislav Čeh,

direktor družbe Postojnska jama, d.d., Postojna

Začel bom tam, kjer je končal Albin Debevec! Kras kot tak je znamenitost z določenim organiziranim turizmom. Za Istrabenz, d.d., in za Postojnsko jamo je pomembno, da kras lahko kot turistični pojem, kot prepoz-

navno blagovno znamko razvijemo in predstavljamo po svetu in kot takega tudi tržimo. Naj navedem primer! V Postojni imamo hotel, ki sicer kazi podobo vhoda v Postojnsko jamo. Napolnili pa ga bomo samo, če bomo pripravili ustrezne programe za zadrževanje turistov na Krasu in krasu v širšem pomenu te besede - torej tudi na Planinskem polju, na Cerkljskem jezeru, in drugod, kjer so značilni kraški pojavi.

Tudi mi podpiramo idejo o muzeju krasa, kakršna koli bi bila njegova vsebina in kjerkoli ta muzej pač bo. Strinjam pa se, da tak muzej ne more biti ne pri Postojni, ne pri Škocjanskih jamah. Treba je razvijati širše diagonale obiska.

Za trženje pa bi še enkrat ponovil tisto, kar je nakazal že Stane Mrvič. Na koncu je treba vedno plačati račune. Muzej je treba tudi vzdrževati,

konec meseca je treba razdeliti plače. Zato mora že od samega začetka priprave na ustanovitve muzeja krasa vzporedno teči tudi program za usposabljanje za zaposlitev predvidenih kadrov, program marketinga, trženja in program razvoja muzeja. In vedite: v turizmu se vse začne in konča pri kadrih. Pri kadrih uspejo ali pademo. Na to je treba misliti že od začetka!

Danes Postojna deluje le kot izletniška točka, čeprav se število obiskovalcev povečuje in se poleg nemških ter italijanskih turistov vračajo tudi japonski in ameriški turisti. Ne želim si, da se Kras razvije v izletniško točko za enodnevni turizem. Rad bi, da se Kras razvije v destinacijo, torej v prostor za turistično preživljanje prostega časa oziroma dopusta. Da se bo to zgodilo, pa je treba storiti še marsikaj drugega, kot to, kar danes na krasu ponujamo kot naravno in kulturno dediščino. V to zgodbo je treba vključiti tudi same obiskovalce. Danes Postojna ni turistični kraj in njeni prebivalci ne živijo s Postojnsko jamo. In jih popolnoma razumem!

Poslanstvo našega podjetja torej ni samo pobiranje vstopnine in trženje ter plačevanje koncesije konec leta državi, temveč je naše poslanstvo tudi vzpostavitev pravega odnosa s prebivalci in še širše: da se bodo začeli sami ukvarjati s turizmom in v tem videli priložnost za svoj osebni razvoj in delo. Ne samo v Postojnski jami, d.d., temveč tudi v privatnem sektorju! Res pa je, da bi bila lahko naša koncesija državi, ki ni nizka (340 milijonov tolarjev), eden izmed finančnih virov za postavitev in ureditev muzeja krasa, o katerem danes govorimo. Sa je to, seveda, stvar države.

Drugi krog pogovora

GOVORIL SEM O SLOVENSKEM MUZEJU KRASA!

Tomáš Válena

Zelo na široko smo govorili o različnih pojmi in moramo precizirati terminologijo. Govorili ste tudi o regijskih parkih in o nacionalnih parkih v svetu. Vse take ustanove imajo seveda Visitors centre. To je gotovo posebna zvrst predstavljanja narave, vendar to ni tisto, kar bi lahko bil muzej krasa.

Pri koncepciji muzeja, ki ga želimo ustanoviti, gotovo ne bo šlo za nasprotovanje lokalni mreži, ki je zelo dragocena, predvsem pa široka baza turističnemu dogajanju. Pa vendar bi izpostavil misel, čeprav je morda ne bo vsak pozitivno sprejel: treba je strukturirati celotno ponudbo. Govoril sem o slovenskem muzeju krasa. V mislih imam izrazito tematski muzej, ki se ne ukvarja s celotno etnografsko in drugo dediščino, temveč tematizira eno temo. To je trend, ki je sedaj v Evropi zelo močan in s katerim lahko pri nas veliko pridobimo. To pa ne pomeni, da bi tak muzej ogrožal ali sploh oviral vse druge dejavnosti. Treba je le precizno povedati, da gre pri začetku o takem muzeju resnično za ustanovo, ki se ukvarja s krasom kot širšim pojmom. Tu ni konkurence regijskemu parku, lokalnemu muzeju... In ni nujno, da je tak muzej velik. Po obsegu je lahko skromnejši. Pomembno pa je, da je viden. Pomembno je, da se obiskovalcu Slovenije s svojo izredno arhitekturo in na izredni lokaciji vtisne v spomin. To bo tudi kulturni dosežek, s katerim se lahko v svetu odmevno predstavljamo.

Za konec naj še enkrat povem. Moj predlog ni muzej na prostem, temveč je tematski muzej krasa.

OBČINA KOMEN SE ZAVZEMA ZA MUZEJ KRASA NA SVOJEM OBMOČJU

Uroš Slamič,
župan občine Komen

Nisem strokovnjak za terminologijo, pa vendarle bi bilo treba stvari zastaviti nekoliko širše. In začeti pri odgovoru na vprašanje, kaj želimo s takim muzejem doseči in kakšne vplive lahko ima

tak muzej za lokalno oziroma širšo skupnost v prostoru, kjer deluje. Zagotovo bo treba tudi dobro razmisliti, kje bi bila idealna lokacija. Strokovnjaki različnih področij naj poiščejo ustrezno lokacijo. Toda po mojem bo ena sama lokacija premalo. Treba bo izbrane lokacije povezati v neko mrežo in vanjo vključiti tudi že obstoječe muzeje. Tako bomo lahko prispevali k pestrosti ponudbe.

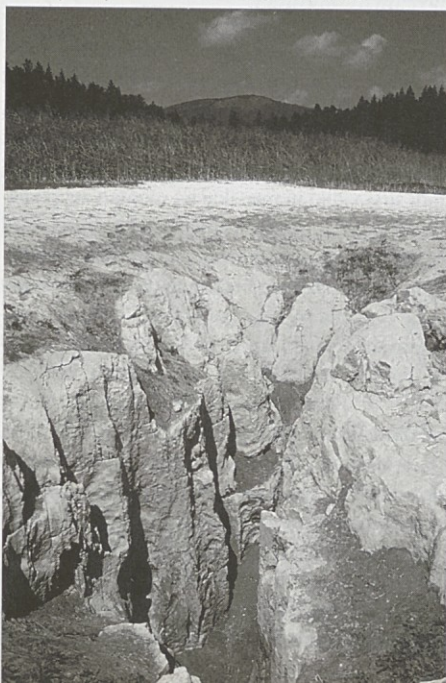
Kar je bilo tukaj še posebej izpostajeno, pa ni vprašanje postavitve, temveč je problem vzdrževanja muzeja krasa. V zavodih in tudi v podjetju Postojnska jama, d.d., zelo jasno vedo, kakšni so ti problemi. Sploh, kar se tiče podjetja, ki nima vedno možnosti, da mu država priskoči na pomoč.

Iz različnih vidikov bi bilo treba izoblikovati koncept muzeja. Dr. Válena je ta koncept tudi izpostavil. Če sem prav razumel, se je bolj opredelil za predstavljanje naravnih danosti, slišali pa smo, da se je veliko drugih razpravljalcev osredotočilo na kulturni, socialni vidik, ki je tudi na Krasu izjemno pomemben. Pri predstavljanju enega brez drugega danes skoraj ne more biti. Seveda pa je pomemben tudi tržni vidik.

Kar se tiče lokacije, jo je treba pogledati skozi vse te tri objektivne in razmisliti, kje na širšem območju je najboljša lokacija in kje bomo imeli najmanj težav. Moram pa še omeniti, da je komenska občina edina, ki je z vso svojo površino vključena v projekt Natura 2000. Zato ima že s tega vidika neko prednost. In mi smo pripravljene predlagati lokacije, ki bi bile primerne za tak projekt.

Lepo bi bilo, če bi pobudo prevzelo katero izmed ministrstev, vendar izkušnje zadnjih let kažejo nasprotno: če želimo, da zadeva ne uspe, potem to naložimo konkretnemu ministr-

Zadnji kraj na Slivnici - Foto: Š. Habič

tvu. Je pa možnost, da bi nad tem bedela nova nastajajoča območna razvojna agencija Krasa in Brkinov, ko bo začela delovati.

Seveda bi bilo lepo, če bi država prepoznala ta projekt kot nacionalni projekt in ga tudi sofinancirala. Lokalne skupnosti bi v takem okviru zagotovo sodelovale. In če bi uspeli pridobiti tudi še privatna sredstva, ne bi smelo biti problemov. Zdi se mi pomembno, da se je najprej treba obrniti na institucije, ki so bolj fleksibilne, kajti v nasprotnem primeru se nam res lahko zgodi, da bomo čakali deset let.

SLOVENIJA BO PREPOZNAVNA IN ZANIMIVA ZA TUJCE S SVOJO KULTURNO DEDIŠČINO

Andrej Malnič

Dodal bi še nekaj v zvezi z denarjem na osnovi izkušenj, ki jih imamo pri svojem delu. Prevečkrat se nam dogaja, ko se muzej odloči za nek projekt in išče denar, ta projekt pač temelji na gradnji turizma samo na osnovi kulturne dediščine, namesto da bi gledali tudi na dobiček. Vendar je v osnovi kulturna dediščina priložnost tudi kot kulturni kapital, ki jo lahko izkoristijo ali pa tudi ne. Če na njo gledamo tako, da bo treba najprej veliko dati, da bo delovalo, potem daleč ne bomo prišli.

Pri iskanju virov, torej denarja, bi morali izhajati iz tega, da bo Slovenija prepoznavna in zanimiva za tujce, če bo gradila svoj turizem na kulturni dediščini. To je paradigma. Kako se to dela, pa so različne poti. Vendar, če imamo izoblikovano paradigma, nam je lažje iskati denar. Turizem je industrija in kulturna dediščina nam lahko - če se le ne zapiramo v akademski krog - pomaga s privabljanjem turistov bolje živeti.

Lokalna turistična društva, ki bodo odigrala veliko vlogo pri razvijanju mreže turističnih destinacij, pa bo treba prepričati, da ta društva niso družabna društva. Turizem je tudi z nacionalnega stališča zelo pomembna panoga. Tuji investitor lahko kupi katero koli naravno znamenitost Slovenije, vendar je ne more nikamor drugam odnesti, kakor se lahko zgodi, če tujec vloži denar v kakšno tovarno. Pa še nekaj! Tujec plačuje davek na dodano vrednost naši državi. Davek od litra vina, ki je popito v Sloveniji, bo ostal v Sloveniji. Davek od izvoženega vina pa je plačan tam, kamor vino izvozimo.

To govorim zato, da opozorim, v katerih smereh bi bilo vredno iskati denar za pomoč pri razvoju turizma. Za blagostanje ljudi je pomembno, da se denar vrne tja, kjer se ustvarja. V nasprotnem primeru tudi domačini izgubijo voljo do dela.

PROMOCIJA KRASA

MUZEJ LAHKO PRIPOMORE, DA KRAS JUTRI VENDARLE POSTANE PARK

Alma Vičar

Na tem pogovoru je bila predstavljena že tako široka paleta problematike, da bi se spet osredotočila na predlog, ki je bil tukaj predstavljen. Zdi se mi, da je ideja o muzeju krasa tudi za metek oblikovanja drugačne ponudbe in prezentacije Slovenije. S tega zornega kota se mi zdi za deva popolnoma neproblematična in je lahko začetek neke pomembne zgodbe. Je tisti prvi impulz, da bomo Slovenijo na nek nači začeli drugače predstavljati in da se turistična prezentacija Slovenije ne bo končala s prezentacijo Bleda, Portoroža in morda še kakšne igralnice. Z uresničitvijo ideje o muzeju krasa imamo možnost, da naredimo nove korake k neki drugi, drugačni ponudbi Slovenije.

Tako kot je bila danes predstavljena ideja za tematski muzej krasa, ki se je predvsem skoncentriral na prezentacijo naravnih vrednot krasa, pa lahko (vzporedno) nastane še drug tematski muzej, ki bi se osredotočil na prezentacijo kulturne dediščine, na primer izključno stavbne dediščine, in morda tudi muzej posebej za prezentacijo arheologije. Mislim, da so obstoječe institucije in obstoječi muzeji idealna priložnost za oblikovanje posebne mreže točk, povezav za oblikovanje ponudbe, ki se bo prelivala od muzeja do muzeja. In to na način, da ne bomo v vsakem muzeju ponujali istega ampak različnosti.

Kraška vrtača

In če gledam s tega zornega kota, vidim idejo o muzeju krasa kot pozitiven premik v glavah. Tudi s primerjavo z že obstoječimi parki in z njihovo vlogo pri prezentaciji narave, ki sem jo poskušala dati, sem hotela pokazati to idejo kot nekaj, kar bo pripomoglo k ustanovitvi tako težko zelenega Regijskega parka Snežnik. In pripomoglo bo, da bo Kras jutri mogoče res postal park, da bomo mogoče jutri res dobili ustanove, ki bodo znale delati s to naravo.

Izkušnje pilotnega projekta Kras so bile res pozitivne; ideja je bila rojena in podprta na lokalnem nivoju. Pozitivno je tudi, da smo zmogli toliko moči, da smo tudi ministrstva finančno sodelovala v tem projektu in je tudi vlada bedela nad samo realizacijo.

Menim, da bi kazalo iskati neko podobno pot, kajti tak projekt ne more biti končan v enem letu in za to absolutno potrebujemo ekipo, ljudi, ustanovo, ki bo v resnici skrbela, da bo zadeva uresničena. Se pa strinjam z gospodom Peterletom, da je treba v vsakem primeru zagotoviti, da bi šlo za vladni projekt.

VESEL SEM TOLIKŠNE PODPORE

Lojze Peterle

Zahvalil bi se za tako konstruktivno debato. Mislim, da smo govorili resno, odgovorno in z ljubeznijo. Danes je bila otvoritev in predstavitev ideje o muzeju krasa, tako rekoč ogrevanje možganov. In vesel sem tolikih besed podpore. Imamo dovolj poguma in sedaj je treba storiti korak naprej!

Mislim, da smo terminološko razčistili, da ločujemo pojme tako, kot je treba - strokovnjaki so svoje povedali. Povsem se strinjam s tistimi, ki pravite, da ideja nikogar ne ogroža v smislu konkurence, saj gre za nadgradnjo. Kraški muzej vidim kot novo točko s posebno vlogo nacionalnega pomena v mreži turistične oziroma kraške ponudbe, ki zajema matični kras in še več slovenskega krasa. Vesel sem, da so bili obdelani tudi širši vidiki in marsikaj bo morda v tej podlagi našlo pot v izdelavo novih zamisli. Zelo vesel bi bil, če bi nastal tudi muzej na prostem v klasičnem pomenu besede in da bi se na več mestih dogajal oziroma predstavljal kulturni vidik. V celovitosti konceptu bi lahko usklajeno delovali lokalni, regijski, nacionalni in nadnacionalni vidiki.

Nikogar nisem slišal, da bi rekel, naj ne izkoristimo te priložnosti in posebej sem vesel, da se je zbralo tako omizje ljudi iz različnih strok, iz različnih ministrstev, gospodarstva... skratka omizje različnih komponent, ki vidijo pomen takšne ideje. Predvsem pa ljudi, ki se jih ne da vedno zbrati za isto mizo. Zelo sem bil vesel besed gospoda Čeha, ki name delujejo kot geslo: kras kot blagovna znamka v razvoju.

PROJEKT ZA MUZEJ KRASA BI LAHKO SODIL V PROGRAM INTERREG III/a

Olga Abram,

Regionalna pisarna Štanjel, Agencija RS
za regionalni razvoj, Štanjel

Prihajam iz ARR, ki je tudi koordinatorica za vodenje čezmejnih programov. Naša pisarna je pristojna za čezmejni program Phare in ta se bo po vstopu Slovenije v EU preoblikoval v Interreg. Ob tej priložnosti bi omenila nekaj programov, ki so bili na našem območju že izvedeni.

Čezmejno sodelovanje z Italijo je bilo vzpostavljeno leta 1995. V Sloveniji je bilo vključeno v ta program čezmejnega sodelovanja območje dveh statističnih regij: obalno kraške in goriške statistične regije in občina Kranjska gora iz gorenjske statistične regije. V obdobju od leta 1995 do 2003 je bilo na teh območjih izvedeno 171 projektov, v katerih je bilo iz evropskih skladov zagotovljenih 26,5 milijonov evrov. Če to poskušam aplicirati na samo območje Krasa, je bilo na Krasu izvedenih 63 projektov in zanje je bilo zagotovljenih skoraj 12,6 milijonov evrov. Večino sredstev je bilo investiranih za projekte, ki so pokrivali področje okolja (51%), pri čemer moram poudariti, da je tu vključenih nekaj večjih investicij, ki se nanašajo na gradnjo čistilnih naprav, ki so kar velik finančni zalogaj. Ostala sredstva pa so bila namenjena projektom, ki spodbujajo gospodarski razvoj in turizem.

V prihodnje je v okviru Interreg III/a med Slovenijo in Italijo za naslednje triletno obdobje predvidenih 6,3 milijonov evrov. Ta sredstva bodo večinoma usmerjena na prvo in drugo prioriteto programskega dokumenta: prva prioriteta je namenjena trajnostnemu razvoju čezmejne območja in sicer ukrepu za varovanje in ohranjanje okolja in prostora, znotraj katerega gotovo spada tudi predlog za ustanovitev tematskega muzeja. Moram pa poudariti, da gre za območje, v katerega Planinsko polje ni vključeno. Planinsko polje je vključeno v območje Interreg III/a Slovenija, Italija, Madžarska - Trilateralni program.

Lahko navedem primer, kako smo se v okviru Sekretariata za pripravo skupnega razvojnega programa lotili projekta v okviru Pilotnega projekta Kras. Pobuda je prišla najprej z lokalne ravni s sodelovanjem lokalnega prebivalstva in lokalnih oblasti in šele potem je bila vzpostavljena organizacijska struktura. Nato je bil projekt posredovan vladi oziroma Svetu za kulturno politiko, ki ga je obravnaval.

"TRŽAŠKI" POGOVOR

Predsednik dr. Igor Škamperle predstavlja:

V LJUBLJANI KLUB TRŽAŠKIH SLOVENCEV

Bojan Pavletič

Ljubljana sicer med Tržičani ne velja za mesto, v katerem bi se s svojim mediteranskim značajem počutili kot doma, kljub temu pa se jih je v slovenski prestolnici kar precej naselilo in se polagoma v njej tudi poljubljaničilo. Danes so med tržaškimi "izseljenci" v Ljubljani številne vidne osebnosti, ki so se uveljavile v tamkajšnji družbi kot politiki, kulturniki, gospodarstveniki, znanstveniki, šolniki, športniki, zdravniki, časnikarji in še na marsikaterem drugem področju. Zato ni čudno, če je prav ta del primorske skupnosti v Ljubljani začutil potrebo po medsebojnem druženju v bolj organizirani obliki in če je kot rezultat te težnje pred nedavnim nastal v tem mestu Klub tržaških Slovencev. In prav v zvezi z ustanovitvijo tega kluba smo se odločili za kratek pogovor z njegovim predsednikom dr. Igorjem Škamperletom, uveljavljenim kulturnim delavcem v Ljubljani.

Dr. Škamperle, kako in od koga je prišla pobuda za rojstvo tega kluba, saj doslej o Tržičanih, kot skupnosti, v Ljubljani ni bilo dosti slišati?

Želja, da bi se združevali tržaški Slovenci, ki živimo in delamo v prestolnici, niti ni tako nova. O tem smo se pogovarjali že nekaj časa. Vedeli smo, da nas je precej in želeli smo navezati bolj organizirane stike med tistimi, ki smo se poznali že prej, v Trstu in okolici, pa tudi spoznati se s tistimi, ki jih nismo poznali. Med njimi so tudi taki, ki so prišli sem celo že pred drugo svetovno vojno. No, lani smo se nekateri sestali...

Kdo je dal pobudo za ta začetek?

Prve člane je zbrala naša sedanja tajnica Ana Martelanc, potem pa smo pomagali tudi ostali. Prvi pobudniki smo se sestali lani jeseni v gostilni Mrak, oblikovali smo odbor, sklicali ustanovno skupščino in nato naše društvo registrirali, kot pač zahtevajo predpisi.

Kaj pa sedaj?

Sedaj domujemo na Inštitutu za narodnostna vprašanja.

Sprejemate člane le iz Trsta in iz njegove okolice ali pa tudi iz širšega območja Primorske?

Zaenkrat le iz Trsta in iz njegove ožje okolice. Vsakakor bomo opravili spomladi spoznavno srečanje s skupino z vsega kraškega območja in z drugimi primorskimi skupinami v Ljubljani. V aprilu, na primer, s študenti, ki obiskujejo ljubljansko univerzo, in morda še s kom.

Torej ne razmišljate o večjem širjenju svoje pobude?

Kaj pa ožja vsebina vašega delovanja, v ožjih društvenih okvirih?

Tudi tukaj načrtujemo nekaj akcij, na primer: predstavitev pomembnejših osebnosti, raznih avtorjev, dogodkov in tudi širših dogajanj.

Primorci smo imeli zelo živahno družbeno delovanje v Ljubljani že med obema vojnama. Se nameravate navezati na to tradicijo?

Vsekakor, mimo tega ne moremo!

Kako je z materialnimi sredstvi?

Za društveno delovanje vsekakor potrebujemo določena denarna sredstva. Ker bo naše delo imelo tudi širši družbeni pomen, si bomo vsekakor morali pridobiti kakega sponzorja. Prošnjo za pomoč smo že naslovili tudi na obe naši zamejski krovni organizaciji, na Skupnost slovenskih organizacij in na Slovensko kulturno gospodarsko zvezo ter na Odsek za Slovence po svetu na Ministrstvu za zunanje zadeve v Ljubljani.

Gotovo imate v načrtu tudi družabno delovanje. Kako ste si ga zamislili?

Tudi o tem smo že govorili. Sedaj smo se odločili le za skupne izlete, ki naj bi bili na sporedu vsaj enkrat letno. Letos nameravamo obiskati Beneško Slovenijo, da bi spoznali tamkajšnje ljudi, njihovo kulturo in pokrajino. Tako bi združili prijetno s koristnim.

Dr. Škamperle, mnogo uspehov Vam želimo pri Vašem delu, ki bo gotovo pozitivno odmevalo ne le v Ljubljani, ampak tudi v Trstu in v primorskem zamejsatvu!

SLOVENSKI TURISTIČNI KONZORCIJ VELIKO OBETA

Od zamisli k dejanjem

Vinko Može

Aerodrom Ljubljana je podjetje, ki se s turizmom neposredno ne ukvarja. Smo profesionalci za letalski promet. Smo pa tudi spodbujevalci turizma in v turizem vlagamo denar. In res je, da smo z našim na novo ustanovljenim konzorcijem naredili kar nekakšno malo revolucijo na področju turizma. Bilo je sicer nekaj nasprotovanj, češ da denarno stimuliramo tuje letalske prevoznike, kar pa ni čisto res, saj so v konzorciju zbrana sredstva namenjena promociji in propagandi Slovenije in turistične ponudbe Slovenije zunaj njenih mej.

Raziskave in analize so pokazale, da nizkocenovni letalski prevozniki vozijo v glavnem tiste ljudi, ki sicer ne bi potovali. Tudi zaradi tega ne predstavljajo konkurence ostalim letalskim prevoznikom, saj uporabljajo drugačno filozofijo trženja, njihove storitve pa uporablja drugačna struktura potnikov.

S tem, ko smo k nam pripeljali nizkocenovnega prevoznika EasyJet, bomo omogočili potovanje velikemu številu ljudi, ki si potovanje z letalom sicer ne bi privoščili. To so upokojeanci, študenti in dijaki pa tudi druge starostne, socialne in poklicne skupine ljudi. V času globalizacije so takšne migracije, na primer v času študija, pa tudi

sicer, izredno pomembne. Večja dinamika življenja - s tem mislim tudi potovanja - danes predstavlja kvaliteto. Spoznavanje vedno novih in novih stvari nas namreč ohranja pri boljši psihofizični kondiciji.

Ljudje se po naravi težko odločimo, da bi kam odpotovali. Če pa nas pri tem ovira še visoka cena letalskega prevoza, je odločitev še težja. Nizkocenovni prevozniki so ljudem ponudili bistveno nižje cene letalskih vozovnic od običajnih in jim tako med drugim tudi dali možnost, da denar, ki bi ga sicer namenili za letalsko vozovnico, potrošijo med samim bivanjem v kraju ali krajih, kamor so se napotili. Pozimi, na primer, ko je mnogo čarterskih poletov letalskih družb

v Turčijo, turško turistično gospodarstvo denarno podpira agencije, da vozijo ljudi v Turčijo.

V drugih državah imajo nizkocenovni prevozniki podporo politike in dobivajo državno denarno podporo za svojo dejavnost. Pri nas pa smo za tovrstno financiranje ustanovili konzorcij. Konzorcij je zbrala sredstva, s katerimi se na angleškem tržišču propagira turizem v Sloveniji. Potencialnim potnikom, ki sicer ne bi prišli v Slovenijo, predstavljamo deželo in njeno turistično ponudbo. Zanimivo je, da EasyJet svojim strankam predstavlja Ljubljano kot staro baročno mesto, poznano po argonavtih! Poleg teh dveh zanimivosti navaja še, da Slovenija

ja nudi poletni in zimski turizem. Samo te štiri najbolj udarne značilnosti poudarja v tiskovnem sporočilu, ki so ga razposlali naokrog. Nam najverjetneje niti na misel ne bi prišlo, da bi angleškemu turistom govorili o Ljubljani kot baročnem mestu, še manj pa o argonavtih, ki da naj bi potovali z ladjo Argo iz črnega Morja po Donavi, Savi in Ljubljani ter čez Kras do Jadranskega morja*. Pa vendar je mit o argonavtih sestavina vseh srednješolskih učnih načrtov v Evropi in tudi drugod. Britanci so pač ocenili, da je to primerna informacija za njihove državljane o Sloveniji in kar naj bi si na vsak način ogledali oziroma bi jih privabilo v Slovenijo.

Naš konzorcij si prizadeva nasploh pospeševati in povečevati turistični dohodek v Sloveniji, saj ugotavljamo, da nimamo ustreznih turističnih agencij, ki bi se v večji meri ukvarjala s tem. Slovenski turizem je, gledano s podjetniškega vidika, nekoliko tog, da ne rečem celo len. Nikakor namreč ni dovolj, če turistične agencije zgolj vozijo slovenske turiste po svetu!

V času skupne Jugoslavije smo imeli močno turistično organizacijo Jugoturs, ki je bila visoko spoštovana, dobro organizirana in profesionalna ter svetovnega formata. Že takrat je v Jugoslavijo pripeljala vsako leto po nekaj sto tisoč letalskih turi-

Zaradi takšne poslovne usmeritve smo za letališče v Portorožu podpisali pogodbo o njegovi dokapitalizaciji. Pristopili so poleg Aerodroma Ljubljana še Luka Koper, Istrabenz in Cestno podjetje Koper. Novo družbo bomo dokapitalizirali in začeli z marketinškimi dejavnostmi. Upravljanje letališča v Portorožu v celoti prevzema Aerodrom Ljubljana, ker so nam njegovi lastniki zaupali to nalogo. Nekdo namreč mora prevzeti odgovornost za vse rizike.

Na portoroškem letališču nameravamo povečati tudi tako imenovano generalno aviacijo ter vpeljati čarterski in linijski promet. Iščemo tudi že primerno destinacijo oziroma letalsko povezavo. Morda bo prišla v poštev povezava Portoroža in Milana, kajti veliko Hrvatov-Istranov in tudi Slovencev redno poslovno ali turistično potuje v Milano.

Letališče v Portorožu bo predvsem namenjeno turizmu in splošni aviaciji. V Evropi in tudi pri nas je vse več lastnikov malih letal. S svojimi letali pristajajo v Portorožu, ker prihajajo na dopust v naše kraje, v neposredno bližino klasičnega Krasa in Brkinov. Zaradi tega že mislimo tudi na ustrezno logistiko, saj bo treba letališče povezati s portoroško marino.

Portoroška občina si zelo prizadeva za tovrstni turistični razvoj. Zgradili bodo ustrezno infrastrukturo, obnavljajo hotele, dograjujejo golf igrišča... Skupaj z naravnimi in kulturnimi vrednotami, ki jih občina na svojem območju nudi na ogled - na primer soline in sečoveljsko zavarovano območje - se tako postopoma oblikuje celovita turistična ponudba na višji kakovostni ravni.

Možnosti portoroškega letališča so tudi v ponudbi letalskih izletov. Dubrovnik, turistična destinacija svetovnega pomena, je zelo blizu. In če bogati in zahtevni turisti pridejo ali želijo priti v Portorož, jim moramo nuditi tudi možnost ogleda z letali tudi takih znamenitosti, kot je, na primer, Dubrovnik.

In tovrstnih možnosti je še ogromno!

Vinko Može, univ.dipl.gr.inž. -
predsednik uprave Aerodroma Ljubljana, Brnik

* O argonavtih na slovenskih tleh je objavila 57. št. revije Kras (str. 14-17) prispevek Davorina Vuge "Saga o argonavtih z Valvasorjevimi komentarji".

Pozdrav s kapetanom EasyJetovega letala po prvem pristanku v Ljubljani

Ustanovitelji konzorcija smo Aerodrom Ljubljana, holdinška družba Istrabenz, kranjska Sava z obema hoteloma na Bledu in s termami v Prekmurju, mesto Ljubljana s svojim Zavodom za razvoj turizma in ljubljansko turistično podjetje Globtour. Pridružili pa so se nam do sedaj še BTC Ljubljana, slovenska zdravilišča, Združenje kmečkih turizmov v Sloveniji, kar dokazuje, da se naš konzorcij počasi grozdi... Nizajo pa se tudi projekti. Tako že uresničujemo podobne projekte z Moskvo, s Helsinkimi in resno računamo na Skandinavijo. Tudi prodor na Nizozemsko je eden izmed naših projektov, saj so številni Nizozemci tradicionalni turisti v Sloveniji.

stov! Samo v Slovenijo kakšnih 60.000 letno! Odlično je imela pokrito angleško tržišče. Zato si naš konzorcij želi - s tujo pomočjo - nadaljevati njihovo delo. In menim, da smo za dosego tega cilja poiskali najboljše rešitev. V Sloveniji namreč nimamo svojega prevoznika, ki bi zmožni nuditi nizkocevnove, to je poceni letalske polete, saj Adria nima takšnega koncepta, niti nima možnosti za to. Adria sama ali pa naš konzorcij sam, na angleškem tržišču ali kjerkoli drugod, ne more uspeli. Morali smo poiskati nekoga, ki mu dajemo v uporabo naše vire, da tržišče ponudbo. In to nam je z EasyJetom tudi uspelo.

LETALIŠKI TURIZEM IN KRAS

Nove turistične možnosti z nizkocenovnimi letalskimi prevozniki

KRAS TUDI ZA TURISTE
IZ TUJINE VSE BOLJ BLIZU

Jure Mežnaršič

Letos v Aerodromu Ljubljana načrtujemo za 10 odstotkov potnikov več kot leta 2003. V številkah pomeni to 1.021.000 potnikov. Računamo, da bo nizkocenovni prevoznik EasyJet iz Velike Britanije, katerega prvo letalo je pristalo v Ljubljani 28. aprila 2004, prispel okoli 85.000 potnikov. Domači prevoznik Adria bo delež potnikov predvidoma povečal za dva do tri odstotke. Sicer pa Adria pokriva 85 odstotkov celotnega prometa na ljubljanskem letališču.

EasyJetovo letalo po pristanku na Aerodromu Ljubljana v sredo, 28. aprila 2004. Z njim so prileteli v Slovenijo turisti iz Velike Britanije. Bodo angleški gostje med svojimi obiski Slovenije spoznali tudi Kras?

Od 3. maja pri nas pristaja tudi redni madžarski prevoznik Malev. Dogovorili smo se za redno linijo dvakrat na dan: Ljubljana-Budimpešta-Ljubljana.

V Rusijo in iz Rusije vozi potnike Adria. Z njo so Rusi za tri leta sklenili pogodbo za skupno linijo Ljubljana-Moskva-Ljubljana. Z Adrio načrtujemo tudi organizacijo občasnih čarterjev in pa tudi več potnikov na redni liniji.

Izmed skandinavskih dežel se dogovarjamo predvsem s Švedsko in Finsko, s katerima imamo že tradicionalne povezave. Je pa še odprto vprašanje, ali bomo za te linije uvedli čarterske polete ali nizkocenovne prevoznike. Sedaj vzdržuje Adria tedensko čartersko linijo s Helsinki.

Z Nizozemsko že vzdržuje redno linijo Adria, vendar za Aerodrom Ljubljana predstavlja ta država pomemben potencial, ki ga je mogoče še bolj izkoristiti z letalsko povezavo nizkocenovnega prevoznika.

Za Kras je pomemben podatek, da smo začeli tržiti ponudbo Aerodroma Ljubljana tudi na območju Furlanije in Julijske krajine. Nekajkrat smo bili na tem prostoru prisotni s svojim voznim redom v Tržaškem dnevniku. Redno se pojavljamo tudi v oddajah Radia Koper- Capodistria. Kmalu pa bomo v povezavi z neko turistično agencijo sodelovali pri odprtju njihove poslovalnice v Trstu, kjer bo predstavljena tudi ponudba letov in storitev Aerodroma Ljubljana.

Aerodrom Ljubljana in EasyJet sta se po enoletnih pogajanjih dogovorila za aranžma, ki je tipičen za tako imenovane nizkocenovne prevoznike. Gre za obseg storitev, ki jih opravi Aerodrom kot izvajalec zemeljske oskrbe. Seveda je seznam storitev pri nizkocenovnih prevoznikih krajši od seznama storitev za redne prevoznike. Razlika je, na primer, da ni čiščenja letala po vsakem letu in tudi ni nekaterih drugih storitev. Z vidika obremenjenosti letališča pa je bil naš pogoj, da nizkocenovni prevoznik na brniškem letališču ne pristaja in z njega ne vzleta v prometnih konicah. Aerodrom Ljubljana nemreč ne bi zmozel oskrbovati njegovih letal, ker je letališče v prometnih konicah do skrajnosti zasedeno.

Na slikah s prvega leta 1949 so od leve na desno:

ovtšilnberU

S 1. majem 2004 je Aerodrom Ljubljana v Evropski uniji. Za cene njegovih storitev to pomeni, da veljajo tista načela, ki jih postavlja evropska komisija za letalski promet, predvsem nediskriminatornost pod enakimi pogoji. Ker je naše letališče sedaj v evropski povezavi, bomo cene naših storitev nekoliko spremenili. Predvsem zato, ker se bo skladno z zakonom o letalstvu in z evropskimi predpisi struktura cen letalskih storitev in storitev zemeljske oskrbe letal nekoliko razdrobila. In zato, ker so cene naših storitev že osem let nominalno - v evrih - nespremenjene. So pa naše cene konkurenčne. Predvsem je konkurenčen skupen strošek, ki prevoznik plača na letališču. Pri posameznih storitvah pa so določena odstopanja. Pristanek je v Sloveniji, če ga primerjamo s pristankom v sosednji Italiji, kjer država kot lastnica vse letalske infrastrukture predpisuje cene, nekoliko dražji. Pri nas cene zemeljske oskrbe določamo sami ter jih, v skladu z zakonom o letalstvu, predlagamo v potrditev odboru uporabnikov.

Običajen »obrat« letala, se pravi čas njegovega pristanka do njegovega vzleta, je pri nas 45 minut. Pri nizkokcenovnem prevozniku traja tak obrat letala zaradi nekoliko zmanjšane oskrbe le 20 minut. Del spremenjene filozofije vseh letalskih prevoznikov, ne samo nizkokcenovnih, pa je večja frekvenca prometa na neki liniji, saj to povečuje število potnikov.

Namen našega konzorcija je tržnje slovenskih turističnih zmogljivosti na ciljnih trgih. Ciljni trgi so bili izbrani na osnovi naših tradicionalnih trgov, kot sta na primer Velika Britanija in Skandinavija, in na osnovi novih trgov, ki so se pojavili v zadnjih desetih letih, kot je na primer Rusija. Za ustanovitev turističnega konzorcija je dal pobudo Aerodrom Ljubljana najprej na ravni lokalnih turističnih organizacij. Vendar se je vse ustavilo pri denarju. Zato smo jo prenesli na podjetniško raven s povsem konkretnimi programi in s konkretnim trže-

njem. Zbrali smo nujno potrebni začetni kapital. To pa so - treba je poudariti - dolgoročne naložbe, katerih rezultatov ne moremo pričakovati takoj. Pokazali se bodo čez čas, z leti.

Poleti EasyJeta so se začeli. Njegovo ponudbo in napotke za rezervacijo ter prodajo letalskih kart najdemo na njegovi

po internetu že v marcu 2004. Takrat je bila cena za prevoz potnika v eno smer 45 evrov. Pravilo pri nakupu nizkokcenovnih letalskih kart je: Prej kupiš, ceneje kupiš! V maju naj bi karta za EasyJetov majski let iz Velike Britanije v Ljubljano stala 450 evrov, vendar je to še vedno ceneje, kot let na isti relaciji z redno letalsko linijo.

Posadka EasyJetovega letala, fotografirana 28. aprila 2004 skupaj s predsednikom uprave Aerodroma Ljubljana, d.d., Vinkom Možetom in z direktorjem komerciale te družbe Juretom Mežnaršičem.

spletni strani, saj EasyJet posluje po internetu. Na spletnih straneh prodajajo karte in dajejo vse informacije. Pri tem bo igral veliko vlogo tudi naš turistični konzorcij, saj bo odločil, katere internetne povezave bomo priključili njihovi spletni strani, da bomo med potencialnimi uporabniki vzbudili čim večje zanimanje za ogled Slovenije in njenih zanimivosti. To zelo učinkovito EasyJetovo - in seveda vseh drugih letalskih prevoznikov - sodobno metodo informiranja in oglaševanja po spletnih straneh pregleduje že zelo veliko, in vsako leto večje število ljudi. Letalske karte za njegov prvi polet iz Velike Britanije v Ljubljano je bilo mogoče kupiti

Pripisati moram, da je pristajanje nizkokcenovnega letalskega prevoznika v Sloveniji velika priložnost tudi za Kras in za ponudbo njegovih lepot, znamenitosti in kulinarike. Potniki, ki letijo z nizkokcenovnimi prevozniki, so ljudje, ki letijo v lastnih aranžmajih. To so ljudje, ki - po opravljenih raziskavah sodeč - na svojih potovanjih relativno veliko trošijo. Z nakupom cenejše letalske karte namreč mnogo denarja privarčujejo in ga rajši porabijo v krajih, ki so se jih namenili ogledati, spoznati in uživati njihove posebnosti.

Jure Mežnaršič, univ. dipl. ekonomist - direktor komerciale, Aerodrom Ljubljana, Brnik

Nova knjiga prof. Bojana Pavletiča iz Trsta:

PRAREALCI iz Ulice Starega lazareta

Uredništvo

V tržaški založbi Mladika je izšla nova knjiga profesorja Bojana Pavletiča z naslovom "Prarealci iz Ulice Starega lazareta". Kot nalašč za šestdesetletnico obnove slovenskega šolstva na Primorskem in posebej v Italiji, ki bo leta 2005. Slovenci v Italiji so dobili šele po koncu fašizma prvo realno gimnazijo leta 1945, za njo klasično paralelko, ki je potem prerasla v znanstveni licej. Pavletičeva kronika predstavlja prvo obdobje in prvi razred na realni gimnaziji in zajema tragični čas nemške okupacije, konec druge vojne in počasno povojno normalizacijo. Avtor je v knjigi dal svoje mesto zanimivim osebnostim, ki so v tistem času odigrale pomembno vlogo v nastajanju slovenskega šolstva, pa tudi profesorjem in dijakom ter pomembnim dogodkom tistega časa. Zapisal je tudi nekaj osebnih spominov in pogledov na tisti čas, ko je v prvem povojnem letu kot dijak tudi sam obiskoval gimnazijo v Ulici Starega lazareta.

Nekaj za uvod...

Uvod "Slovenske šole in velike napetosti v povojnem Trstu" je za Pavletičevo knjigo napisal mag. Gorazd Bajc. Poudarja, da je knjiga posrečena kombinacija avtorjevih osebnih doživetij in arhivskih podatkov. Pravilno in objektivno razumeti povojno ustanovitev tržaških višjih šol in nasprotno obnovo slovenskega šolstva v Trstu (in Gorici) pomeni namreč umestiti dogajanje v poseben zgodovinski kontekst, ki je bil za nas Slovence in ostale močno pogojen z veliko politiko. Tega se je avtor držal.

Slovenske šole na Primorskem je raznarodovalni fašizem ukinil. Temu so se Primorci takoj uspešno postavili po robu, saj se je kmalu začelo ustanavljanje ilegalnih šolskih struktur oziroma tečajev. To se je nadaljevalo tudi med drugo vojno, ko je bilo nekaj pobud, ki pa so se med seboj razlikovale in v glavnem že takrat definirale tisto ločitev, ki je po vojni vplivala na ustanavljanje šol v Trstu in Gorici. Na eni strani so bili tisti, ki so leta 1944 v krogu Slovenskega narodnega varnostnega zbora dobivali denar za vzdrževanje slovenskih šol od nemških oblasti iz sklada za protikomunistično propagando, in ne-

kateri samostojni poskusi po kapitulaciji Italije (8. septembra 1943), na drugi strani pa je v oktobru 1943 za obnovo poskrbelo tudi narodnoosvobodilno gibanje, ki je najbolj organsko pristopilo k reševanju vprašanja obnove slovenskih šol z razčlenjeno šolsko upravo, s pripravo šolskih pripomočkov ipd. Zagovorniki šol z nemško pomočjo so hoteli ustanoviti čim več slovenskih šol, da bi jih bili na koncu vojne že imeli in da bi se pri zaveznikih lahko nanje sklicevali. Nekateri so hoteli tudi izrabiti priložnost (čeprav so jo nudili Nemci), da ne bi svojih otrok še naprej pošiljali v italijansko-fašistične šole, ki so med vojno dokaj redno delovale. Take šole pa seveda niso bile pogodu partizanskemu gibanju; poleg odklonitve sodelovanja (kolaboracije) s sovražnikom se je Osvobodilna fronta nadejala, da bi bile medvojne šole pod njenim nadzorstvom, sicer bi bilo bolje, da jih sploh ne bi bilo.

Po koncu vojne so bile partizanske šole vključene med šole zmagovalcev in so zato razumljivo predstavljale za veliko večino primorskih Slovencev edino logično referenčno točko in konkretno možnost ponovnega izobraževanja v materinem jeziku. Kakor je znano, pa je po 42 dneh jugoslovanska vojska (pred grožnjami obo-

roženega spopada z zahodnimi zavezniki) morala zapustiti Trst in okolico ter se premakniti nazaj proti vzhodu (in posledično je bilo šolanje pod vodstvom Osvobodilne fronte ukinjeno). Na to je odločilno vplival napeti povojni mednarodni politični kontekst - začetek hladne vojne.

Uvodničar potem razčleni napetosti zaradi nasprotnih jugoslovanskih in italijanskih razmejitev teženj, ko je po odhodu jugoslovanske vojske prišlo dočasne razdelitve spornega območja v dve con - v cono A, se pravi zahodni del s Trstom in Gorico, ki jo je dobila v upravo anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava, in v cono B, se pravi vzhodni del, ki jo je upravljala Vojaška uprava Jugoslovanske armade. In v nadaljevanju predstavi spremembe z nastankom Svobodnega tržaškega ozemlja (15. septembra 1947), dokler se napeti odnosi po sprejetju kompromisnega Memoranduma o soglasju (5. oktobra 1954) med Jugoslavijo in Italijo niso nekoliko umirili in se je jugoslovanska civilna uprava raztegnila na cono B ter italijanska na cono A. In šele Osimski sporazumi (10. novembra 1975) dokončno in formalno določijo državno mejo med Italijo in Jugoslavijo.

Predstavitev prof. Bojana Pavletiča

V sklepnem delu uvoda mag. Gorazd Bajc predstavlja tudi avtorja knjige "Prarealci iz Ulice Starega lazareta" prof. Bojana Pavletiča. Takole je to napisal:

Večini Slovencev v Italiji je sicer dobro znan, morda le mlajše generacije (tiste, ki trenutno obiskujejo slovenske višje šole v Trstu, in še mlajše) ne vedo, kdo je pravzaprav prof. Bojan Pavletič. Tej mladini pa je knjiga še posebno namenjena, saj v njej predstavlja ustanovitev realne gimnazije ter na splošno slovenskega šolstva.

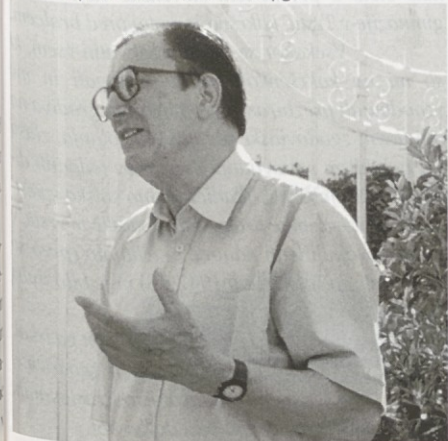
Na realni gimnaziji so prirejali Prešernove proslave že od njenega prvega šolskega leta, a se iz prvega obdobja o tem ni ohranila nobena fotografija.

Na sliki s proslave leta 1949 so od leve na desno: M. Obersnel, J. Pivk, T. Gašperšič, B. Pavletič, F. Ramovš, P. Marsič, N. Pavletič, B. Budal, Z. Vodopivec, N. Trošt, S. Ferjančič in S. Benulič.

Trstu, se pravi začetke njihovih sedanjih šol. V zvezi s tem sem prepričan, da ni odvečno ponoviti staro modrost, in sicer kako pomembno je (s)poznati lastno zgodovino, da bomo bolje cenili sedanost in prihodnost.

Prof. Pavletič je po rodu Tržačan, letnik 1928. Z družino se je moral, v tedanjih hudih časih fašizma, odseliti v Jugoslavijo, kot je sicer storilo veliko drugih Slovencev Primorske. Težavam emigrantskega življenja se je nato pridružil čas druge svetovne vojne, torej zasedbe celotnega slovenskega ozemlja. V najhujšem trenutku za slovenski narod se je mladi Bojan pogumno odločil za partizane in z njimi se je po osvoboditvi vrnil v rodno mesto. Na povojnih ruševinah se je tu pričela obnova, tako tudi šola, kamor se je Bojan leta 1945 vpisal in čez tri leta maturiral. Izbral je nato študij telesne vzgoje in v okviru tega diplomiral leta 1951. Po študiju se je kmalu odločil, da bo svoje življenje posvetil drugim, in začel svojo dolgo pedagoško pot na tržaških šolah, kjer je vzgojil številne generacije, zlasti višješolcev. Med drugim se ga kot profesorja zelo živo spominjajo tudi moji starši, obenem pa tudi podpisani, ki sem bil še zadnja generacija "realčanov".

Prof. Bojan Pavletič, avtor knjige

deležen njegovih ur tako imenovane telovadbe oziroma, bolje rečeno, prvih lekcij telesne vzgoje. "Profesor telovadbe Pavletič", tako smo ga sošolci med sabo označevali, hkrati pa gojili zanj neke vrste posebno spoštovanje. Njegova avtoriteta ni vzbujala kakšnega strahu, kvečjemu obratno. Bila je (avtoriteta namreč) sama po sebi umevna, saj je pred nami stala oseba z velikimi izkušnjami, ki se je znala sogovorniku oziroma sočloveku vedno približati z odkritim razumevanjem.

Prof. Pavletič pa se ni zapisal le šoli. Po vojni se je namreč v Trstu in širše v zamejstvu uveljavil kot neutruden vsestranski kulturno-športni delavec. Neizbrisne bodo tako ostale njegove zasluge pri oživljanju našega povojnega slovenskega športa, pri tem pa mu je bilo vodilo prepričanje, da je lahko tudi šport aktiven dejavnik narodne zavesti. Svoja prizadevanja je zlasti vložil v športno združenje Bor, v katerem je še vedno aktiven. Bil je tudi pobudnik in prvi predsednik krovne organizacije Združenje slovenskih športnih društev v Italiji. V luči pomembnosti športa oziroma športne vzgoje pri narodnostnem razvoju naše narodnostne skupnosti v Italiji je prof. Pavletič gojil tudi plodno publicistično delo. Leta 1962 je izdal brošuro 7 svetovnih nogometnih prvenstev, od leta 1957 je sodeloval v športni redakciji Radia Trst A, veliko je nato objavljal (in še objavlja) na straneh Primorskega dnevnika, kjer je ravno z njim zaživela prava športna stran. V zadnjih letih se je njegovo pero še najbolj razvilo, saj je ob 130-letnici slovenskega športa v Italiji objavil leta 1999 brošuro "Pomen sokolskega gibanja na Tržaškem" in leto pozneje monografijo "Dolgi let tržaškega Sokola". Istega leta je nazadnje objavil knjigo o dijaških obmejnih srečanjih Primorske - DOSP "Meja brez meje". Po njegovih besedah ima v pripravi še nekaj besedil, za katera, upamo, da bodo doživela objavo v knjižni obliki. Če bodo kot knjiga, ki je pred nami, bomo tega res veseli.

In še avtorjev začetek knjige o paralelcih

Takole pa začenja svojo knjigo njen pisec prof. Bojan Pavletič:

Od konca druge svetovne vojne bo kmalu preteklo šestdeset let. To pa je obdobje, ko je živih pričevalcev enega najpomembnejših dogodkov v narodni zgodovini Slovencev v tem mestu, ustanovitve prvih slovenskih višjih srednjih šol, vse manj in to ne le med nekdajnimi začetnimi poučevalci. Biološke zakonitosti vedno pogosteje posegajo tudi v vrste tedanjih učencev.

Začetki realne gimnazije v Trstu (in tudi ostalih slovenskih šol) so nastajali v izrednih povojnih razmerah, ko sta se med tamkajšnjimi Slovenci neusmiljeno spopadali med seboj dve politični opciji: leva in desna, rdeča in bela, partizanska in domobranska, kot smo ju tedaj označevali, obe skupaj pa z nebrzdanim italijanskim šovinizmom. Poleg tega so tedanji politični dogodki, ki so krojili bodočo usodo Trsta, globoko odmevali tudi v našem šolskem življenju.

Jasno je, da tedanjih dogajanj danes ni več mogoče opisati na osnovi samo ene ali druge "resnice", saj je bilo pri obeh preveč ne le skrajnih zadržanj, ampak - tega ni mogoče zanikati - tudi napačnih ocen, ki jih je slovensko šolstvo v naslednjih letih drago plačevalo. Branje tega teksta strogo s stališča le ene ali druge (nekdanje skrajne) strani zato verjetno takega bralca ne bo zadovoljilo. Toda to je cena, ki jo je ob takih in podobnih delih pač treba plačati.

Prav zato je med nekdajnimi realci prišlo do zamisli, da bi "porodno obdobje" svoje šole (ob njej je tedaj od naših višjih srednjih šol delovala le še trgovska akademija) ohranili v spominu ne samo statistično in v optiki zgodovinske strokovnosti ali nekdanjih političnih gledanj, ampak tudi z vsaj skromnim opisom dogajanja na način, kot smo ga doživljali tedanji dijak v prvem

KNJIGE

Poletno taborjenje je v Križah na Gorenjskem za tržaške slovenske dijake v avgustu 1949 organizirala tudi "napredna" stran.

Značilno za tisti povojni čas je bilo dejstvo, da so udeleženci obeh skupin spali - na slami.

letu na tej šoli in zunaj nje. O tem dogajanju je bilo sicer že marsikaj napisano, toda tudi teksti so prihajali v glavnem, kot že rečeno, le izpod peres raziskovalcev naše preteklosti ali pa tedanjih akterjev ene ali druge strani. Da je tako pisanje običajno obdelano le zgodovinsko ali pa v drugem primeru bolj ali manj pristransko, ni treba poudarjati. Ob vsem pa smo vendarle bili tu še dijaki, ki smo se ob burnih političnih dogodkih predajali tudi običajnemu dijaškemu življenju mladostnikov, z vsemi tegobami in radostmi šol-

Avtor knjige dijak Bojan Pavletič in sporni dijak Iztok Avsec (dolgoletni Delov novinar) na tržaški obali pred hangarjem za hidroavione, 1946.

skega vsakdana. Zapisi v tej knjigi si zato nikakor ne lastijo oznake kake absolutne objektivnosti in popolnosti, ampak želijo biti zgolj dopolnilo tistemu, kar je bilo doslej o prvem letu slovenskega višjega srednjega šolstva v Trstu že zapisano. Morda res bolj subjektivno, zato pa ne samo suhoparno faktografsko, ampak tudi z navajanjem podrobnosti, ki so sestavljale našo običajno dijaško življenje v onem času. Seveda, zaradi boljšega razumevanja se tudi navajanju raznih podatkov dokumentarne vrednosti ni bilo mogoče povsem izogniti. Prav tako pa tudi ne podatkom o poskusih, da bi slovensko šolstvo zaživelo že v času druge svetovne vojne in takoj po njej, o čemer smo tedaj vedeli bolj malo. Pa tudi danes nekdanje generacije slovenskih dijakov v Trstu ne vedo dosti, morda pa tudi ne današnje.

Zbiranje podatkov za to publikacijo po več kot pol stoletja je bilo večkrat vse prej kot lahka naloga. Marsikaj je že utonilo v morju pozabe. Posamezniki se istih dogodkov spominjajo na različne načine, kar ni v prid zgodovinski točnosti. To pa je terjalo dodatna preverjanja. Marsikateri podatek je bilo mogoče le s težavo izluščiti iz spomina in ga s tem oteži pozabi. Pričujoča publikacija zato ni nastala le na osnovi lastnih spominov avtorja in mnogih pogovorov z nekdanjimi sošolci (prenekateri med temi živijo danes daleč od mesta, v katerem so črpali svojo višješolsko učenost). Pomemben vir podatkov so bili tudi razni šolski in drugi arhivi, čeprav ti niso vedno niti popolni niti nepristranski in jih je bilo treba dopolnjevati z dodatnim preverjanjem. Nekaj zapisov o naši šoli je ohranjenih v dnevnem tisku tistega časa, v raznih revijah in drugih publikacijah, tudi emigrantskih v Argentini, v arhivih jugoslovanske tajne policije v Ljubljani in drugod.

Toda tudi arhivski viri so v bistvu skromni. Nekatere stvari zaradi še neurejenih in burnih razmer v prvem povojnem času tudi niso bile zabeležene in niso pustile pisnih sledov.

Mnogo pomembnih dokumentov iz prvega povojnega obdobja je bilo uničenih v kletah šolskega nadzornišstva v Trstu, ko je voda poplavela tam spravljeno arhivsko gradivo, marsikaj pa se je izgubilo ob selitvi tega urada.

Pri pisanju knjige sem poskušal vsaj v določeni meri zabeležiti tudi vzdušje, ki je prevladovalo med dijaki (in profesorji), tudi drobne in za zgodovinsko vedo manj ali celo nepomembne podrobnosti, ki pa so tudi bile del časa, ki smo ga živeli. Marsikaj sem napisal iz perspektive osebnega gledanja, svojega in onega številnih mojih sošolcev na tedanji čas naše mladosti, ki smo ga doživljali bolj odzivno in zaznavno ter manj analitično kot danes, ko je vedenje o njem oplemenitilo tudi polstoletna zgodovinska izkušnja. Kljub temu pri pisanju, kljub nastajanju mnogih dokumentarnih podatkov, nisem imel nobene ambicije, da bi dal tekstu strokovno, zgodovinsko konotacijo. Ob obeh politično bolj ali manj tendenčno obarvanih izhodiščih, iz katerih so doslej izšla razna dela o nastajanju slovenskih višjih šol v Trstu, sem želel le nekoliko zvišati amplitudo "tretjega glasu", to je tistih, ki smo bili "porabniki" tega pomembnega dela zamejskega šolskega sistema.

Iz vsega tega je bilo mogoče sestaviti tako sliko o prvem letu slovenske višje realne gimnazije v Trstu, kakršna je sedaj pred bralcem.

Vsekakor se moram zahvaliti vsem, ki so mi na kakršenkoli način pomagali in me vzpodbujali pri zbiranju spominskega gradiva na oni davni zgodovinski čas našega šolanja, zlasti pri nelahkem sestavljanju seznamov tedanjih dijakov in profesorjev. Tradicionalno šolsko izvestje, ki vedno vsebuje dragocene podatke te vrste, v prvih povojnih letih namreč ni izhajalo (prvo so izdali šele za šolsko leto 1947-48) in je bilo treba zato imena in drugo iskati drugje.

In še o naslovu knjige: ko sem ga iskal, sem se spomnil na našo profesorico zgodovine, slovito "Bio" in njena predavanja o Praslovanilih. Od tod do Prarealcev ni bila dolga pot.

USTVARJAMO AVTOMOBILE.

RENAULT MEGANE COUPE CABRIOLET

Opazuj.

Ne glede na to, ali zunaj sije sonce ali pada dež, v novem Mégane Coupé Cabrioletu bo nad vami vedno le neskončno nebo. Edinstvena električna samozložljiva steklena streha bo poskrbela za vedno razburljivo vožnjo, ko boste preganjali oblake na nebu ali pa se podili za zvezdami. Doživite lepoto neskončnega obzorja in svobodo brezmejnih cest!

www.renault.si

Bodi opažen.

Novi Mégane Coupé Cabriolet –
s prvo serijsko električno zložljivo stekleno streho na svetu!

VODA = ŽIVLJENJE

Dobesedno!

*Razumevanje okolja določa
naše obnašanje in odločitve.*

Slatinski vrelec v Ivanjševcih
Občina Gornja Radgona
Predan svojemu namenu 15. novembra 2003.

Vodnjak Vušivka v Bojanci vasi
Občina Metlika
Predan svojemu namenu 22. novembra 2003.

Sajarinov vodnjak v Tvrdkovi
Občina Kuzma
Predan svojemu namenu 29. novembra 2003.

Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda

S pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL ali TESSAROL, smo v letih od 1998 do 2003 očistili **17 kraških jam** in oživili **24 krajevnih vodnjakov** po Sloveniji. Akcijo ohranjanja čistih slovenskih voda bomo v Heliosu skupaj z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo nadaljevali tudi v prihodnjih letih.

www.helios.si
HELIOS

"Kadar ne jadram ... surfam."

ISDN omogoča sočasno uporabo 2 linij:
hkrati lahko surfate po internetu in govorite po telefonu.
Zanesljive komunikacije. Zmagoviti dosežki.

ISDN

MODRA ŠTEVILKA
• 080 80 00

Vasilij Žbogar, evropski jadrski prvak v razredu Laser

Telekom
Slovenije

www.pinkponk.com/mojalbum; geslo: GLEJ PTIČKA

Moj album. Privatna fotogalerija.

Naročniki Mobitel GSM/UMTS, ki imate mobilni telefon z vgrajenim fotoaparatom, poslej ne boste več omejeni s prostorom za shranjevanje fotografij na mobilcu. Do 1000 fotografij (odvisno od mobilnika) boste lahko shranjevali na Planetu in Pinkponku, kjer vam je na voljo 20 Mb prostora. S svojim geslom boste k ogledu lahko povabili tudi prijatelje.

- Z mobilnikom posnemite trenutek, ki ga želite ovekovečiti.
- V obliki MMS-a fotografijo pošljite v svoj album na naslov mojalbum@pinkponk.com.
- Fotografije si lahko ogledujete na Planetu v sklopu Sporočanje ali/in na www.pinkponk.com v zavihku MMS.
- Če si Moj album ogledujete preko Pinkponka, se morate prijaviti s številko svojega mobilnega telefona. Ogledovanje na Planetu je enostavnejše, saj sistem prepozna številko vašega mobilca.
- V Mojem albumu svoje poslane fotografije shranite v mapo »Novo«. Tiste fotografije, za katere želite, da si jih z geslom ogledujejo povabljeni, shranite v mapo »Za prijatelje«, tiste, ki jih boste poslali v izdelavo k fotografu, pa v mapo »Za izdelavo fotografij«. Ustvarite lahko poljubno število novih map in posredujete zahtevek za izdelavo MMS razglednice.
- Uporabniki mobilnikov Nokia 3650, 6600 in 7650 lahko preko Planeta namestite program Moj album. Z njim bo uporaba storitev še lažja.

Hramba fotografij v Mojem albumu je brezplačna. Plačali boste le poslane MMS-e in prenos podatkov pri ogledovanju fotografij na Planetu.

Več informacij: naročniki Mobitel GSM/UMTS: 031/041/051 700 700, Mobiluporabniki: 031/041/051 121, ostali: 080 70 70.

Planet

